

**MSc law &
economics**

DEPARTMENT of ECONOMICS,
UNIVERSITY of MACEDONIA
and SCHOOL of LAW,
ARISTOTLE UNIVERSITY of THESSALONIKI

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟ ΑΔΙΚΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΠΡΟΣΚΟΜΙΣΗΣ
ΠΛΑΣΤΩΝ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΩΝ Η΄ ΑΛΛΩΝ
ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΤΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΟΝ
ΔΙΟΡΙΣΜΟ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ**

της

ΜΑΡΙΑΣ ΒΑΧΤΣΕΒΑΝΟΥ

Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του
Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης Δίκαιο και Οικονομικά

Μάρτιος 2020

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή στο αντικείμενο και στους στόχους της εργασίας
2. Διορισμός με αναληθή νομιμοποιητικά έγγραφα και απάτη
 - 2.1. Τρόποι τέλεσης του αδικήματος της απάτης
 - 2.2. Η έννοια της πλάνης και η σημασία της στην οριοθέτηση της άπαξ από την κατ' εξακολούθηση τέλεσή του αδικήματος της απάτης
 - 2.3. Η πρόκληση ζημίας ως στοιχείο της ειδικής υπόστασης του αδικήματος της απάτης
 - 2.3.1. Η έννοια της περιουσίας ως προστατευόμενου εννόμου αγαθού και η σημασία της και τον προσδιορισμό του στοιχείου της ζημίας
 - 2.3.2. Απάτη σε βάρος του Δημοσίου: παλαιότερο και ισχύον νομικό καθεστώς
 - 2.3.3. Η ισάξια αντιπαροχή ως καταρχήν λόγος ισοστάθμισης της ζημίας και η νομιμότητα του διορισμού ως επιμέρους κριτήριο αποτίμησης της εκάστοτε παρασχεθείσας εργασίας
 - 2.3.4. Η συμβολή των διατάξεων του Αστικού Δικαίου στον προσδιορισμό της αξίας της αντιπαροχής
 - 2.3.5. Η αρχής της ηθικής απόδειξης και η σημασία της για την ορθή αντιμετώπιση κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης
 - 2.3.6. Η ζημία ως στοιχείο συρρεόντων αδικημάτων (π.χ. πλαστογραφίας, ψευδούς βεβαίωσης)
 - 2.4. Υποκειμενική υπόσταση του αδικήματος της απάτης - Ο σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους
3. Διορισμός με αναληθή νομιμοποιητικά έγγραφα και πλαστογραφία
4. Διαχρονική επισκόπηση και ανάλυση νομολογιακών περιπτώσεων
5. Συμπεράσματα

Πίνακας Βιβλιογραφίας

Πίνακας Νομολογίας

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αδημ.	αδημοσίευτο
Αιτ. Έκθ.	Αιτιολογική Έκθεση
αριθμ.	αριθμός
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
βλ.	βλέπε
εδ.	εδάφιο
ΔΕ	Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση
δημοσ.	δημοσίευση
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ενδεικτ.	ενδεικτικά
επ.	επόμενα
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
έκδ,	έκδοση
ΕλΣυν	Ελεγκτικό Συνέδριο
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΠατρ	Εφετείο Πατρών
Κεφ.	κεφάλαιο
κ.λπ.	και λοιπά
ΟΛΑΠ	Ολομέλεια του Αρείου Πάγου
Ολομ.	Ολομέλεια
ό.π.	όπου παραπάνω
Πολ	πολιτικό
παρ.	παράγραφος
περίπτ.	περίπτωση
ΠεντΕφ	Πενταμελές Εφετείο

ΠλημΑθ	Πλημμελειοδικείο Αθηνών
ΠοινΛογ	Ποινικός Λόγος
ΠοινΔικ	Ποινική Δικαιοσύνη
ΠοινΧρον	Ποινικά Χρονικά
ΠραξΛογΠΔ	Πράξη και Λόγος του Ποινικού Δικαίου
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠΔ	προεδρικό διάταγμα
ν.δ.	νομοθετικό διάταγμα
ΝΟΒ	Νομικό Βήμα
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Ο.Τ.Α.	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
σελ.	σελίδα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣυμβΑπ	Συμβούλιο του Αρείου Πάγου
ΣυμβΕφ	Συμβούλιο Εφετών
ΣυμβΕφΘεσ	Συμβούλιο Εφετών Θεσσαλονίκης
Συντ	συντομογραφία
Τεύχ.	τεύχος
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών
Τόμ.	τόμος
ΤριμΕφΚακΑθ	Τριμελές Εφετείο Κακουρημάτων Αθηνών
ΤριμΕφΚακΘεσ	Τριμελές Εφετείο Κακουρημάτων Θεσσαλονίκης
Τριμ.Εφ.Κακ.Δυτ.ΣτΕλλ.	Τριμελές Εφετείο Κακουρημάτων Δυτικής Στερεάς Ελλάδας
ΤριμΕφΚακουρηΠειρ	Τριμελές Εφετείο Κακουρημάτων Πειραιά
ΥΕ	Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης
Υπέρ.	Υπεράσπιση
υποσημ.	υποσημείωση
Aufl.	Auflage

BGH

Bundesgerichtshof

StGB

Strafgesetzbuch

1. Εισαγωγή στο αντικείμενο και στους στόχους της εργασίας

Τα τελευταία χρόνια απασχόλησε κατ' επανάληψη τα ελληνικά δικαστήρια το φαινόμενο των διορισμών και προσλήψεων στο Δημόσιο με την προσκόμιση πλαστών πτυχίων ή άλλων νομιμοποιητικών εγγράφων. Οι έκτακτοι έλεγχοι που διενεργήθηκαν από τους εκάστοτε αρμόδιους φορείς του Δημοσίου έφεραν στο φως πληθώρα υποθέσεων διορισμών ή άλλων περιπτώσεων δημιουργίας εξαρτημένης σχέσης εργασίας με το Δημόσιο, που είχαν λάβει χώρα με βάση πλαστούς τίτλους σπουδών ή άλλα αναληθή νομιμοποιητικά έγγραφα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μεγάλος όγκος σχετικών ποινικών υποθέσεων, το αντικείμενο των οποίων -κατά το μεγαλύτερο μέρος τους- αφορούσε παρόμοια πραγματικά περιστατικά και συναφή νομικά ζητήματα. Ωστόσο, παρατηρήθηκε έντονη διάσταση απόψεων και διαφορετική αντιμετώπιση των -τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως- παρόμοιων ως άνω υποθέσεων, με αποτέλεσμα να εκδοθούν σταδιακά πολλές αποφάσεις από τα δικαστήρια ουσίας, αλλά και από τα επιμέρους Τμήματα του Αρείου Πάγου, με αντικρουόμενο σκεπτικό και διατακτικό. Στο ανωτέρω πλαίσιο ανέκυψαν και ορισμένα γενικότερου ενδιαφέροντος δυσχερή δογματικά ζητήματα. Με αφορμή μία εκ των σχετικών υποθέσεων, όλα τα ανωτέρω ζητήματα τέθηκαν τελικά ενώπιον της πλήρους Ποινικής Ολομέλειας του Αρείου Πάγου, η οποία και τα έκρινε με την πρόσφατη υπ' αρ. 3/2019 απόφασή της.

Με την παρούσα εργασία επιχειρούμε μια συνολική επισκόπηση της ανωτέρω θεματικής, με ειδικότερες αναλύσεις σε ό, τι αφορά τις επιμέρους νομικές εκφάνσεις της, καθώς και με ενδεικτική και συγκριτική παράθεση των σημαντικότερων αποφάσεων που κατά καιρούς εκδόθηκαν σε σχέση με αυτήν ή συγγενείς προβληματικές, με απώτερο σκοπό να αναδείξουμε την πολυπλοκότητά της, αλλά και να πάρουμε θέση ως προς την ορθότερη -κατά την άποψή μας- νομική αντιμετώπισή της.

2. Διορισμός με αναληθή νομιμοποιητικά έγγραφα και απάτη

2.1. Τρόποι τέλεσης του αδικήματος της απάτης

Το άρθρο 386 ΠΚ, όπως ισχύει σήμερα, μετά δηλαδή την ψήφιση του νόμου 4619/2019 (ΦΕΚ Α'95/11.06.2019), ορίζει τα εξής: «1. Όποιος με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων βλάπτει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με σκοπό από τη βλάβη αυτής της περιουσίας να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος τιμωρείται με φυλάκιση και χρηματική ποινή. Αν η ζημία που προκλήθηκε υπερβαίνει συνολικά το ποσό των 120.000 ευρώ επιβάλλεται κάθειρξη έως δέκα έτη και χρηματική ποινή. 2. Αν η απάτη στρέφεται άμεσα κατά του νομικού προσώπου του ελληνικού δημοσίου, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και η ζημία που προκλήθηκε υπερβαίνει συνολικά το ποσό των 120.000 ευρώ επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και χρηματική ποινή έως χίλιες ημερήσιες μονάδες. Η πράξη αυτή παραγράφεται μετά είκοσι έτη.»

Αντίθετα, το άρθρο 386 του παλαιού ΠΚ όριζε τα εξής: «1. Όποιος με σκοπό να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος βλάπτει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών· και αν η ζημία που προξενήθηκε είναι ιδιαίτερα μεγάλη, με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών. 3. Επιβάλλεται κάθειρξη μέχρι δέκα ετών: α) αν ο υπαίτιος διαπράττει απάτες κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια και το συνολικό όφελος ή η συνολική ζημία υπερβαίνουν το ποσό των τριάντα χιλιάδων (30.000) ευρώ ή η προξενηθείσα ζημία υπερβαίνει συνολικά το ποσό των εκατόν είκοσι χιλιάδων (120.000) ευρώ».

Η απάτη, ως έγκλημα βλάβης της περιουσίας, τυποποιείται (πλέον) στο 23^ο Κεφάλαιο του ΠΚ, που φέρει τον τίτλο «Εγκλήματα κατά των περιουσιακών αγαθών». Η σημερινή μορφολογική αποτύπωση της απάτης, ως εγκλήματος κατά της περιουσίας, είναι προϊόν του οικονομικού φιλελευθερισμού του 19^{ου} αιώνα και

της νομικής εξέλιξης που επηρεάστηκε από αυτόν¹. Όπως συνάγεται από τη διατύπωση της διάταξης, και επαναλαμβάνεται και από την πάγια νομολογία, για τη στοιχειοθέτηση του εν λόγω αδικήματος απαιτούνται: α) η εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών, ή η αθέμιτη απόκρυψη ή η αθέμιτη παρασιώπηση αληθινών γεγονότων, από την οποία ως παράγωγο αιτία, παραπλανήθηκε κάποιος και προέβη στην επιζήμια για τον ίδιο ή για άλλον συμπεριφορά, β) ο σκοπός του δράστη να περιποιήσει στον εαυτό του ή σε άλλον, παράνομο περιουσιακό όφελος, χωρίς να είναι αναγκαία και η πραγμάτωση του οφέλους αυτού, και γ) η βλάβη ξένης, κατά το αστικό δίκαιο, περιουσίας, η οποία να τελεί σε αιτιώδη σύνδεσμο με τις παραπλανητικές ενέργειες ή παραλείψεις του δράστη².

Ως «γεγονότα» θεωρούνται πραγματικά περιστατικά, πράξεις, συμβάντα, πρόσωπα ή ιδιότητες που έχουν εξωτερική υπόσταση³, δηλαδή συμβάντα ή καταστάσεις του εξωτερικού κόσμου που αναφέρονται στο παρελθόν ή στο παρόν⁴ ή συμβαίνουν κατά το χρόνο της βεβαίωσής τους⁵ ή έχουν διαμορφωθεί ήδη στο παρόν και δεν μπορούν να ανάγονται στο μέλλον⁶. Από την έννοια του γεγονότος αποκλείονται όλες οι καταστάσεις που αναφέρονται στο μέλλον καθώς και οι υποσχέσεις μελλοντικών δεσμεύσεων⁷ και οι συμβατικές υποχρεώσεις⁸.

Σύμφωνα με τα παραπάνω η πράξη της εξαπάτησης – παραπλάνησης συντελείται με τρεις εννοιολογικώς μη ταυτιζόμενους⁹, υπαλλακτικά μικτούς τρόπους, δηλαδή ή με παράσταση ή με απόκρυψη ή με παρασιώπηση, οι οποίοι κατατείνουν σε ένα και το αυτό έγκλημα και συντελούνται οι μεν δύο πρώτοι εξ' αυτών με θετική απατηλή συμπεριφορά (: ως απόκρυψη νοείται η θετική ενέργεια με την οποία

¹ Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 89, με παραπομπή σε Η. Γάφο, Ποινικόν Δίκαιον, ΣΤ', 1967, σελ. 125, υποσ. 2, Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, ειδ. μέρος, εγκλήματα κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, τευχ. Β', 1985, σελ. 68.

² βλ. ενδεικτ. ΑΠ 389/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 972/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Πεντ. Εφ. Αθ. 575/2018 Ποιν Δικ 8-9/2018, σελ. 864.

³ βλ. ενδεικτ. Συμβ Πλημ Θεσ 115/2008, Ποιν Δικ 2008, σελ. 836, Συμβ ΑΠ 2184/2005, Ποιν Δικ 2006, σελ. 641.

⁴ βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 93.

⁵ βλ. Ολ ΑΠ 1420/1986 Ποιν Χρ ΛΖ', σελ. 162, ΑΠ 610/2002 Ποιν Δικ 2002, σελ. 988.

⁶ βλ. ΑΠ Ολ 1585/1984 Ποιν Χρον ΛΕ', σελ. 496.

⁷ βλ. Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 94.

⁸ βλ. Κ. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, σελ. 3193 και ενδεικτ. από νομολογία Συμβ ΑΠ 167/2007 Ποιν Χρ ΝΗ', σελ. 160, ΑΠ 1636/2006 Ποιν Χρον ΝΖ', σελ. 734, Συμβ ΑΠ 2184/2005 Ποιν Δικ 2006, σελ. 641, Συμβ ΑΠ 1288/2008 ΤΝΠ ΔΣΑ, Συμβ ΑΠ 351/2003 Ποιν Χρον ΝΔ', σελ. 206.

⁹ Βλ. σχετ. την ΑΠ 675/2000, Ποιν Χρον ΝΑ', 41 στην οποία αναδεικνύεται ο χαρακτήρας του αδικήματος ως υπαλλακτικού μικτού.

παρεμποδίζεται κάποιος να λάβει γνώση της αλήθειας¹⁰), ενώ ο τρίτος εξ' αυτών δια παραλείψεως, με την παράλειψη δηλαδή ανακοίνωσης αληθινών γεγονότων, για τα οποία υπήρχε υποχρέωση ανακοίνωσης γεγονότων¹¹, από το νόμο, σύμβαση ή προηγούμενη συμπεριφορά του υπαιτίου¹². Η υποχρέωση δε αυτή γίνεται δεκτό ότι μπορεί να θεμελιώνεται και στις διατάξεις των άρθρων 197, 288 και 330 του ΑΚ, που επιβάλλουν στο συναλλασσόμενο συμπεριφορά κατά τα συναλλακτικά ήθη¹³ και την καλή πίστη¹⁴, η οποία όμως πρέπει να αιτιολογείται¹⁵. Επίσης, το καθήκον ανακοίνωσης μπορεί να πηγάζει και από προηγούμενη επικίνδυνη ενέργεια του δράστη¹⁶. Υποστηρίζεται ότι δε θεμελιώνεται ιδιαίτερη νομική υποχρέωση ανακοίνωσης των γεγονότων, όταν η αποκάλυψη από το δράστη της προγενέστερης επικίνδυνης ενέργειας του συνεφλέκεται ποινική ή πειθαρχική δίωξη αυτού, διότι στην περίπτωση αυτή υφίσταται ηθική αδυναμία προς ενέργεια¹⁷. Γίνεται δεκτό, δηλαδή, ότι υπερτερεί το δικαίωμα του δράστη στην αυτοϋπόθαλψη του, το οποίο προφανώς έρχεται σε αντίθεση με την υποχρέωση ανακοίνωσης της άδικης πράξης του, η οποία πηγάζει από τα συναλλακτικά ήθη και την καλή πίστη¹⁸.

Απάτη, ακόμα, μπορεί να τελεστεί και όταν ο δράστης για να επιτύχει τον σκοπό του δεν περιορίζεται μόνο σε ένα τρόπο τέλεσης της πράξης εξαπάτησης, αλλά σε πλείονες, παράλληλα ή διαδοχικά¹⁹. Αρχικώς, νομολογιακά υποστηρίζονταν η άποψη ότι γεννάται ασάφεια και αντίφαση για το πώς τελέστηκε η πράξη, όταν

¹⁰ Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 100 με παραπομπή σε Η. Γάφο, Ποινικόν Δίκαιον, Ειδ. Μέρος, ΣΤ', 1967, σελ. 134.

¹¹ Βλ. Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, ειδ. μέρος, εγκλήματα κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, τευχ. Β', 1985, σελ. 77, ο οποίος κάνει λόγο για «*νομική υποχρέωση προς διαφώτιση και ακριβέστερα προς ανακοίνωση ορισμένου γεγονότος*».

¹² Βλ. ενδεικτ. ΑΠ 210/2012, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 2698/2008 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³ Βλ. Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, ειδ. μέρος, εγκλήματα κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, τευχ. Β', 1985, σελ. 78, ο οποίος αναφερόμενος στις συμβατικές σχέσεις διευκρινίζει ότι «*κάθε τέτοια σχέση δε γεννά και γενικό καθήκον για διαφώτιση του αντισυμβαλλομένου*».

¹⁴ Βλ. ενδεικτ. την πρόσφατη ΑΠ 233/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁵ ΑΠ 293/2006, Ποιν Χρ ΝΣΤ', σελ. 883.

¹⁶ Βλ. Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, ειδ. μέρος, εγκλήματα κατά περιουσιακών εννόμων αγαθών, τευχ. Β', 1985, σελ. 80, ο οποίος κάνει λόγο για *προηγούμενη ενέργεια με παραπομπή σε Sch – Sch – Cramer § 263 αρ 20, Wessels 1965, σελ 635, Lange MDR 1950 και αντιθετη η BGH 5/18, 19 και Ulsenheimner GA 1972, 1, 8, 22.*

¹⁷ Βλ. σχετ. Συμβ Εφ Θεσ 532/2016, Ποιν Δικ 2017, σελ. 295 πρβλ. ωστόσο και Χ. Μυλωνόπουλο, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 450, σύμφωνα με τον οποίο είναι άλλη περίπτωση «*το ατιμώρητο της αυτοϋπόθαλψης (που ανάγεται στην προστασία της ορθής απονομής δικαιοσύνης) και άλλο η τέλεση της απάτης, που προσβάλλει διαφορετικό έννομο αγαθό, την περιουσία.*».

¹⁸ Πρβλ. ωστόσο και Α. Χαράλαμπακη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, σελ. 3205, ΑΠ 678/1981, Ποιν Χρον ΛΒ', 23.

¹⁹ ενδεικτ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 445.

εναλλάσσονταν οι ως άνω διαφορετικοί τρόποι τέλεσης του αδικήματος, με αποτέλεσμα ο Άρειος Πάγος να αναιρούσε αποφάσεις για εκ πλαγίου παραβίαση ουσιαστικής ποινικής διάταξης²⁰. Ειδικότερα δε σε σχέση με την εναλλαγή/διαδοχή των τρόπων τέλεσης της αθέμιτης απόκρυψης και της παρασιώπησης των ίδιων γεγονότων είχε υποστηριχθεί η άποψη ότι ίσως υπολανθάνει σχέση αμοιβαίου αποκλεισμού²¹. Ωστόσο, υποστηρίχθηκε και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία δε δημιουργείται τέτοια ασάφεια και αντίφαση από την αναφορά των δύο πρώτων τρόπων, εάν στην απόφαση εξειδικεύεται ο ένας από αυτούς και η απλή αναφορά του άλλου δεν διαφοροποιεί τον τρόπο τέλεσης, αλλά απλώς προσδιορίζει τον δόλο του δράστη²². Λαμβανομένων υπόψη των παραπάνω, προκρίνεται ως πιο ενδεδειγμένη η αντιμετώπιση της πράξης ως ενότητας, χωρίς αυτή να διασπάται τεχνητά σε αυτοτελή τμήματα. Έτσι, εφόσον η συνολική συμπεριφορά του δράστη εμπεριέχει ενέργεια, κρίνεται ως απάτη τετελεσμένη με θετική συμπεριφορά, εφαρμοζομένου του λεγομένου «κριτηρίου της αιτιότητας», σύμφωνα με το οποίο αν η θετική συμπεριφορά του δράστη υπήρξε αιτιώδης για την πρόκληση του αποτελέσματος, η απάτη θεωρείται τετελεσμένη με ενέργεια απωθώντας την παράλειψη ως επικουρική. Ομοίως, η τέλεση με απόκρυψη είναι επικουρική (λόγω του επιπλέον στοιχείου του «αθέμιτου») έναντι της παράστασης ψευδών γεγονότων, η οποία και απωθεί την απόκρυψη²³.

2. 2. Η έννοια της πλάνης και η σημασία της στην οριοθέτηση της άπαξ από την κατ' εξακολούθηση τέλεσή του αδικήματος της απάτης

Κρίσιμο προς διερεύνηση στοιχείο του αδικήματος της απάτης, σε άμεση συνάρτηση και με τους ως άνω τρόπους εξαπάτησης, αποτελεί ο όρος της διάταξης 386 ΠΚ «*πείθοντας*». Από την ανάγνωση της εν λόγω διάταξης συνάγεται ότι αυτόθροη συνέπεια της παράστασης ψευδών γεγονότων ή της απόκρυψης ή παρασιώπησης αληθινών γεγονότων είναι η πρόκληση πλάνης στο θύμα, με την οποία πείθεται σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή. Κατά συνέπεια, μολονότι η πρόκληση πλάνης δεν αναγράφεται στη γραμματική διατύπωση του εν λόγω αδικήματος, αυτή

²⁰ Βλ. χαρακτ. ΑΠ 394/1982, Ποιν Χρ 1982, σελ. 929, ΑΠ 1610/1982, Ποιν Χρ 1983, σελ. 596, ΑΠ 1085/1987, Ποιν Χρ 1987, σελ. 903.

²¹ Βλ. Παρατηρήσεις Παπαδαμάκη στην ΑΠ 1328/1996, Υπερ 1997, σελ. 570.

²² Βλ. ενδεικτ. ΑΠ 394/1982, Ποιν Χρ 1982, σελ. 929, ΑΠ 1610/1982, Ποιν Χρ 1983, σελ. 596.

²³ Βλ. Συμβ Εφ Θεσ 532/2016, Ποιν Δικ 2017, σελ. 295, Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 457.

συνάγεται ερμηνευτικά από τη λέξη «*πειθοντας*», με αποτέλεσμα να καθίσταται το δεύτερο στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης της απάτης. Η πλάνη δεν είναι αναγκαίο να είναι αποτέλεσμα μιας τεκμηριωμένης νοητικής διαδικασίας αλλά αρκεί και μία (λανθάνουσα) παράσταση στο περιθώριο της γνώσης («*συν-γνώση*», *Mitbewusstsein*) ή μια γενική παράσταση ότι «*όλα είναι εντάξει*», η οποία όμως στηρίζεται σε κάποια γεγονότα.²⁴ Έτσι, η πλάνη είναι κατά το νόμο το άμεσο αποτέλεσμα/ η νοηματική συνέπεια της πράξης της εξαπάτησης²⁵.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι απόψεις που κατά καιρούς έχουν υποστηριχθεί σχετικά με το εάν στοιχειοθετούν το αδίκημα της απάτης και οι περιπτώσεις (εκτός της πρόκλησης πλάνης) διατήρησης πλάνης αλλά και παράλειψης αποτροπής ή άρσης υφιστάμενης πλάνης. Κατά μία άποψη, με την πρόκληση πλάνης εξομοιώνεται και η διατήρηση της ήδη (προ)υπάρχουσας πλάνης²⁶. Σύμφωνα με την άποψη αυτήν, κάθε φορά που αυτός που (αρχικώς) προκαλεί πλάνη σε ένα τρίτο πρόσωπο προκαλεί εκ νέου πλάνη στο πρόσωπο αυτό κάθε φορά που δε του ανακοινώνει την αλήθεια (διατηρεί δηλαδή την αρχική πλάνη του). Σύμφωνα ωστόσο με την αντίθετη –ορθή κατά την άποψή μας – άποψη, με αυτόν τον τρόπο διευρύνεται υπέρμετρα ο χαρακτήρας της απάτης, σε σημείο μάλιστα που προκαλείται «*ανασύνθεση*» του κειμένου της διάταξης του αρ. 386 ΠΚ²⁷. Υπέρ της άποψης αυτής, άλλωστε, συνεπικουρεί το γεγονός ότι, σε αντίθεση με τη γερμανική διάταξη περί απάτης, όπου στη λεκτική διατύπωση του άρθρου γίνεται λόγος για «*πρόκληση ή διατήρηση πλάνης*», στην ελληνική διάταξη δεν υπάρχει καν ρητή αναφορά στην πλάνη στην αντικειμενική υπόσταση του αδικήματος, παρά μόνο αυτή ερμηνευτικά συνάγεται από τη φράση «*πείθει άλλον*». Έτσι, ερμηνευτικά,

²⁴ Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, Ειδ. Μέρος, Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών, τεύχος Β' 1985, σελ. 83 με παραπομπή σε Lackner LK § 263 αρ. 77, Wessels σελ. 86.

²⁵ Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 457. Πρβλ και ΑΠ 1507/1983, Ποιν Χρ ΛΔ', σελ. 493 και Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 116.

²⁶ Α. Μπουρόπουλος, Ερμηνεία του Ποινικού Κώδικος (κατ' άρθρον), Ειδ. Μέρος, τομ. Γ', 1964, σελ. 76, σύμφωνα με τον οποίο «*Προς δια των ανωτέρω μέσων προκαλουμένη εξαπάτησιν εξομοιούται και η υπό τρίτου χρησιμοποίησις της παρ' άλλου τελεσθείσης εξαπατήσεως (αλλά και της άλλως πως υφισταμένης πλάνης), διότι και η τοιαύτη χρησιμοποίησις έγινε δόλιον μέσον, ταυτιζόμενον προς την παράστασιν ψευδών γεγονότων... όταν ο χρησιμοποιών την πλάνην ενισχύει αυτήν ή έχεη έννομον καθήκον να διαφωτίση σχετικώς τον πλανώμενον και να διαλύσει την πλάνην*»

²⁷ Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 119.

επίσης, συνάγεται ότι η πλάνη έπεται κάποιας προσωπικής επικοινωνίας δράστη και πειθόμενου.²⁸

Το εν λόγω θέμα απασχόλησε και την πρόσφατη υπ' αρ. 3/2019 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου²⁹, η οποία και έλυσε το παραπάνω ζήτημα υπέρ της δεύτερης ως άνω θέσης. Σύμφωνα με τις παραδοχές της, ειδικότερα, «όταν η εξαπάτηση είναι το αποτέλεσμα της θετικής ενέργειας της ψευδούς παράστασης, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνεχίζεται με τη μορφή της παράλειψης άρσης της πλάνης του θύματος, ως ένα δήθεν έγκλημα μη γνήσιας παράλειψης. Κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στη μετατροπή κάθε στιγμιαίου αδικήματος σε διαρκές και κάθε εγκληματική ενέργεια σε σύνθετη συμπεριφορά (ενέργειας και παράλειψης), που έχει ως συνέπεια η διάπραξη της να διαρκεί για όσο χρονικό διάστημα δεν επέρχονται ακόμα τα τελικά αποτελέσματά της. Έτσι, σε περίπτωση που η πλάνη του θύματος και η περιουσιακή διάθεση, την οποία επιχειρεί, προκαλείται με θετική ενέργεια η παράλειψη άρσης της διάθεσης είναι ποινικά αδιάφορη. Δε δημιουργείται δε υποχρέωση άρσης της ήδη επελθούσας πλάνης που οδηγεί σε διαδοχικές διαθέσεις και διαδοχικές επιζήμιες συνέπειες, που αντιστοιχούν στο συνολικό όφελος, στο οποίο απέβλεπε ο δράστης με την άπαξ επιδειχθείσα απατηλή συμπεριφορά του, και που εντάσσονται σε ένα και το αυτό έγκλημα απάτης, με το οποίο δε δημιουργείται κάποιος άλλος κίνδυνος για κάποιο άλλο αγαθό του τρίτου με το ίδιο υλικό αντικείμενο που πλήττεται στην ίδια έκταση, δηλ. στο ίδιο ποσό, στο οποίο εζ' αρχής απέβλεψε ο δράστης ως περιουσιακό όφελος»³⁰.

Η παραπάνω θέση, η οποία αξίζει να σημειωθεί ότι λήφθηκε ομόφωνα από την Πλήρη Ποινική Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, είναι καίριας σημασίας διότι ασκεί επιρροή και στον χαρακτηρισμό του αδικήματος της απάτης, ως άπαξ ή ως κατ' εξακολούθηση τελούμενου, με τις περαιτέρω βέβαια συνέπειες που ο χαρακτηρισμός αυτός επιφέρει στον κατηγορούμενο. Ειδικότερα, με την υιοθέτηση της παραπάνω θέσης, επαναπροσδιορίζεται -ορθά κατά την άποψή μας- ο χρόνος

²⁸ Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 118, Ανδρουλάκης, Ποιν Χρον ΜΕ', σελ. 673 επ', ιδίως σελ. 680. Αποστολίδου Α, Η πλάνη ως αποτέλεσμα πράξης εξαπάτησης και η περιουσιακή διάθεση στο έγκλημα της απάτης (αρ. 386 ΠΚ), 2000, σελ. 201.

²⁹ Βλ. την ΑΠ Ολ 3/2019, διαθέσιμη στην <http://www.areiospagos.gr>, τελευταία πρόσβαση στις 03/08/2019, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594.

³⁰ Βλ. την ΑΠ Ολ 3/2019, διαθέσιμη στην <http://www.areiospagos.gr>, τελευταία πρόσβαση στις 03/08/2019, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594.

τέλεσης του αδικήματος της απάτης αποκλειστικά στον χρόνο που τελείται η θετική ενέργεια της παράστασης ψευδών γεγονότων ή της αθέμιτης παρασιώπησης αληθινών γεγονότων, εκ της οποίας και προκαλείται αρχικά η πλάνη, χωρίς αυτός να συνεχίζεται και στον χρόνο που ακολουθεί, κατά τον οποίο ο δράστης παραλείπει να άρει την ήδη προκληθείσα πλάνη, επί της οποίας ερείδονται περισσότερες, εκτεινόμενες στον χρόνο περιουσιακές διαθέσεις. Έτσι, όταν τελικά συντελούνται περισσότερες περιουσιακές διαθέσεις, όπως στο υπό εξέταση ζήτημα της πρόσληψης προσώπου με πλαστό πτυχίο σε θέση του Δημοσίου, με την καταβολή μισθού σε, ως είθισται, μηνιαία ή δεκαπενθήμερη βάση, δεν θεμελιώνονται αυτοτελείς απάτες κάθε φορά που καταβάλλεται ο μισθός εξαιτίας της παράλειψης ανακοίνωσης του (αρχικώς παρουσιαζόμενου) ψευδούς γεγονότος, έτσι ώστε να συγκροτείται ένα κατ' εξακολούθηση τελούμενο αδίκημα, αλλά υπάρχει ένα μόνο αδίκημα, άπαξ τελεσθέν ήδη τη στιγμή της παράστασης ψευδούς γεγονότος, ως αληθινού, δηλαδή τη στιγμή της προσκόμισης του πλαστού πτυχίου³¹.

Τούτο συνάγεται μεταξύ άλλων και από τη γραμματική διατύπωση και ερμηνεία του άρ 98 ΠΚ, κατά την οποία το κατ' εξακολούθηση έγκλημα είναι εκείνο που τελείται από το ίδιο πρόσωπο και απαρτίζεται από περισσότερες ομοειδείς μερικότερες πράξεις, διακρινόμενες χρονικώς μεταξύ τους, που προσβάλλουν το ίδιο έννομο αγαθό και κάθε μία από αυτές περιέχει πλήρη τα στοιχεία ενός και του αυτού εγκλήματος, συνδέονται δε μεταξύ τους με την ταυτότητα της προς τέλεση τους αποφάσεως και θεωρούνται ως ενιαίο έγκλημα. Έτσι, σύμφωνα και με το ενδιαφέρον σκεπτικό της πρόσφατης υπ' αριθμ. 1797/2017 του Εφετείου Θεσσαλονίκης³² *«προκειμένου περί απάτης, τότε μόνο θα υπήρχαν περισσότερες πράξεις, που αν συνδέονταν και με την ταυτότητα της αποφάσεως προς τέλεσή τους, θα αποτελούσαν κατ' εξακολούθηση τέλεση αυτής, αν κάθε επιζήμια για τον παθόντα πράξη ήταν αποτέλεσμα χωριστής πλάνης του εξαπατηθέντος, που προηγήθηκε, από χωριστή απατηλή συμπεριφορά του κατηγορουμένου. Όμως τελείται μία πράξη απάτης και όταν γίνονται συνεχιζόμενες ψευδείς παραστάσεις που επαναλαμβάνονται μέχρις ότου, καλλιεργηθεί στο εξαπατηθέν πρόσωπο η επιδιωκόμενη πλάνη, ο δε χρόνος*

³¹ Βλ. ενδεικτ. την ΑΠ 128/2018, Ποιν Δικ 11/2018, σελ. 1126 και την Εφ Δυτ Μακ 25/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³² Βλ. το σκεπτικό της πρόσφατης με αριθμό Εφ Θεσ 1797/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ποιν Δικ 2018/292 καθώς και τις σχετικές με αριθμό ΑΠ 1057/2008, ΑΠ 1639/2002, ΑΠ 1310/2001 ΝΟΜΟΣ, 1310/2001 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

τέλεσης της απάτης συμπίπτει με την τελική ολοκλήρωση της απατηλής συμπεριφοράς και είναι αδιάφορος ο τυχόν μεταγενέστερος χρόνος επέλευσης της περιουσιακής ζημίας του παθόντος, με την οποία ολοκληρώνεται η απάτη. Μία, επίσης, πράξη απάτης υπάρχει και όταν συνεπεία της άπαξ επελθούσης πλάνης ο εξαπατηθείς προβαίνει σε περισσότερες και σε διάφορους χρόνους επιζήμιες πράξεις».

Κατά συνέπεια, το γεγονός των διαδοχικών/περιοδικών καταβολών μισθών ή συντάξεων, που μάλιστα λαμβάνουν χώρα σε προδιαγεγραμμένο χρονικό πλαίσιο - συνήθως σε μηνιαία ή δεκαπενθήμερη βάση- στις περιπτώσεις της «απάτης περί την πρόσληψη» ή της «απάτης περί τη σύνταξη» δε συνιστά μία εξακολουθηματική συμπεριφορά του δράστη της απάτης, κατ' άρ 98 ΠΚ, αλλά αποτελεί την ολοκλήρωση της (άπαξ τελεσθείσας) απατηλής συμπεριφοράς του, με την οποία άλλωστε εξ αρχής είχε σκοπό να προσπορίσει στον εαυτό του (το συνολικό) περιουσιακό όφελος των ως άνω περιοδικών καταβολών στην περιουσία του.

Το ως άνω σκεπτικό στο οποίο στηρίχθηκε και η σχετική απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου διαφέρει ουσιωδώς με την μέχρι πρότινος επικρατούσα άποψη στη θεωρία³³ και στη νομολογία³⁴, σύμφωνα με την οποία ο δράστης του αδικήματος της απάτης τελούσε το αδίκημα αυτό όχι μόνο με την (αρχική) θετική απατηλή συμπεριφορά της παράστασης ψευδούς γεγονότος ως αληθινού, αλλά και μεταγενέστερα, κάθε φορά που, ενώ είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση, απορρέουσα από προηγούμενη ενέργειά του, συνεπεία της οποίας δημιουργήθηκε ο κίνδυνος επέλευσης εγκληματικού αποτελέσματος, ή από την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, παρέλειπε, εκμεταλλευόμενος και την αρχική πλάνη που είχε δημιουργήσει στον παθόντα και τις αντίστοιχες περιουσιακές διαθέσεις που είχαν ήδη γίνει σε αυτόν, να ανακοινώσει στον τελευταίο (παθόντα) το αληθινό γεγονός. Με τη συμπεριφορά αυτή ο υπαίτιος (εξαπατών) δημιουργούσε στον παθόντα νέα πλάνη, ότι αυτός είναι ο δικαιούχος των επιζήμιων περιοδικών περιουσιακών διαθέσεων, στις οποίες εξακολουθούσε να προβαίνει ο παθών χωρίς αντίστοιχη υποχρέωσή του. Ειδικότερα μάλιστα, σε σχέση και με το υπό εξέταση ζήτημα της

³³ Βλ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 462-466.

³⁴ Βλ. ενδεικτ. ΑΠ 447/1996, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 233/2019, ΑΠ 308/2019, διαθέσιμη στην <http://dikastis.blogspot.com/2019/03/3082019.html>, τελευταία πρόσβαση στις 04/09/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Συμβ Πλημ Αθ 4485/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Συμβ Εφ Ευβ 2/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

απάτης που τελέστηκε με την προσκόμιση πλαστών πιστοποιητικών με σκοπό την πρόσληψη υπαλλήλου στο Δημόσιο, ως χρόνος τέλεσης της πράξης νοούνται τόσο ο χρόνος προσκόμισης των πλαστών πιστοποιητικών όσο και κάθε μεταγενέστερο χρονικό σημείο παρασιώπησης (ανακοίνωσης του αληθινού γεγονότος των πλαστών πιστοποιητικών) πριν από κάθε μηνιαία ή δεκαπενθήμερη μισθοδοσία³⁵.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ότι αποτελούν διαφορετικές περιπτώσεις και δεν εντάσσονται στην κατηγορία «*διατήρησης υφιστάμενης πλάνης*» αυτές που κάποιος παραλείπει, καίτοι έχει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να προβεί σε ενέργεια για την αποτροπή του αποτελέσματος, να ανακοινώσει το αληθινό γεγονός/ να άρει μία κατάσταση (νέας) πλάνης, με σκοπό να λάβει παράνομο περιουσιακό όφελος. Μία τέτοια περίπτωση αποτελεί το χαρακτηριστικό παράδειγμα της παράλειψης δήλωσης θανάτου ενός συγγενικού προσώπου με σκοπό την εξακολούθηση λήψης σύνταξης ή της παράλειψης ανακοίνωσης του ανέργου ότι ανηύρε εργασία με σκοπό την εξακολούθηση της λήψης του επιδόματος ανεργίας. Εν προκειμένω, ορθώς υποστηρίζεται η άποψη ότι δεν υφίσταται μία περίπτωση «*διατήρησης υφιστάμενης πλάνης*» του διαθέτοντος την περιουσία του αλλά μία περίπτωση πρόκλησης νέας πλάνης τελούμενη με παράλειψη³⁶ (όσον αφορά το παράδειγμα της παράλειψης δήλωσης θανάτου ενός συγγενικού προσώπου) ή περίπτωση παράλειψης άρσης *επιγενόμενης πλάνης*³⁷ (όσον αφορά το παράδειγμα του ανέργου³⁸) με την έννοια ότι ο διαθέτων θεωρεί υφιστάμενη μία κατάσταση, η οποία, όμως, στην πραγματικότητα έχει εν τω μεταξύ μεταβληθεί (ο διαθέτων αγνοεί την επιγενόμενη μεταβολή της πραγματικότητας). Εξάλλου, η πλάνη δεν είναι κάτι στατικό και αμετάβλητο αλλά μια διαρκώς ανανεούμενη παράσταση για την πραγματικότητα³⁹.

³⁵ Βλ. ενδεικτ. την πρόσφατη ΑΠ 233/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁶ Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 119, ΑΠ 1957/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 293/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

³⁷ Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), σελ. 464.

³⁸ Πρβλ. ωστόσο και Ν. Ανδρουλάκη, «Ποινικά Varia», Ποιν Χρ ΜΕ', σελ. 676-682, στην οποία παραθέτει περιπτώσεις μη άρσης της πλάνης και των έννομων συνεπειών που αυτές επιφέρουν με ειδικότερη αναφορά στο παράδειγμα του ανέργου, στο οποίο δέχεται ότι ο άνεργος προβαίνει σε μία *σύνθετη* συμπεριφορά ενέργειας (εμφάνιση στον ΟΑΕΔ) συνδυασμένη με παράλειψη (αθέμιτη παρασιώπηση της νέας εργασίας), το βάρος της οποίας θα πρέπει να πέσει πάνω στην ενέργεια και έτσι να θεμελιωθεί μία ευθέως και όχι δια παραλείψεως του αρ. 15 ΠΚ απάτη.

³⁹ Βλ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 465 με παραπομπή σε Kühne, Geschäftstüchtigkeit oder Betrug? 1978, 55.

Συμπερασματικά λοιπόν, η διατήρηση πλάνης με παράλειψη θεμελιώνει απάτη με την έννοια ότι ο δράστης δεν παρεμποδίζει, καίτοι έχει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση, το σχηματισμό επιγενόμενης πλάνης, οφειλόμενης σε μεταγενέστερη μεταβολή της πραγματικότητας ή δεν αίρει μια τέτοια πλάνη⁴⁰. Σε αυτή την περίπτωση, δηλαδή, όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση μη γνήσιου εγκλήματος παράλειψης, κρίνεται αναγκαία η προσφυγή στη διάταξη του άρθ. 15 ΠΚ, προκειμένου να διακριβώνονται κάθε φορά οι πηγές από τις οποίες μπορεί να προκύπτει ιδιαίτερη νομική υποχρέωση του δράστη για ανακοίνωση των αποσιωπηθέντων⁴¹ και στην περίπτωση που αυτές υφίστανται, τότε (εφόσον πληρούνται και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις) πληρούται το αδίκημα της απάτης με παράλειψη.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι σε όσες περιπτώσεις υφίσταται μεν παράλειψη άρσης υφιστάμενης πλάνης χωρίς, ωστόσο, να υφίσταται παράσταση ψευδούς γεγονότος ή παράλειψη αποτροπής πλάνης, όπως επί παραδείγματι συμβαίνει σε μία χαρακτηριστική περίπτωση είσπραξης αχρεωστήτως χρημάτων, τα οποία κατατέθηκαν με λογιστική μεταφορά από λάθος υπαλλήλου τράπεζας, χωρίς δηλαδή να υπάρξει οποιαδήποτε νοητική επικοινωνία/πρόκληση πλάνης μεταξύ διαθέτοντος και εισπράξαντος, δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί το αδίκημα της απάτης⁴².

2.3. Η πρόκληση ζημίας ως στοιχείο της ειδικής υπόστασης του αδικήματος της απάτης

2.3.1. Η έννοια της περιουσίας ως προστατευόμενου εννόμου αγαθού και η σημασία της και τον προσδιορισμό του στοιχείου της ζημίας

Για την κατάφαση του αδικήματος της απάτης θα πρέπει η ως άνω αναφερόμενη πράξη παραπλάνησης από την πλευρά του εξαπατήσαντα, με οποιαδήποτε μορφή και αν αυτή συντελεστεί, να έχει ως αποτέλεσμα την περιουσιακή διάθεση από την πλευρά του εξαπατηθέντα. Ως περιουσία ορίζεται το σύνολο των (ενεργητικών και

⁴⁰ Βλ. Συμβ Εφ Θεσ 532/2016, Ποιν Δικ 3-4/2017, σελ. 293 και Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), σελ. 462-466.

⁴¹ Βλ. Κ. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, σελ. 3203, Α. Μπουρόπουλος, ερμ Ποινικού Κώδικος, γ', 1964, σελ. 72. Βλ. επίσης Χαρανά, Απάτη με αθέμιτη παρασιώπηση γεγονότων, 1999, σελ. 90 επ. Αλλιώς στη γερμανική διάταξη (§263 StGB) όπου αξιώνεται ρητά η «πρόκληση ή διατήρηση πλάνης».

⁴² Βλ. Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 465, Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 117-120.

παθητικών) σχέσεων ενός φυσικού ή νομικού προσώπου που έχουν οικονομική αξία. Στον παραπάνω ορισμό γίνεται αντιληπτή η οικονομική έννοια της περιουσίας, η οποία άλλωστε αποτελεί την οντολογική πλευρά του αντίστοιχου αγαθού. Ωστόσο, υπάρχει και η αξιολογική πλευρά του αγαθού, η οποία εξαρτάται από την αξία που αποδίδει η έννομη τάξη στο αγαθό αυτό. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η έννοια της περιουσίας είναι μια σύνθετη έννοια, η οποία χαρακτηρίζεται και προσδιορίζεται τόσο από τα εκάστοτε οικονομικά δεδομένα όσο και από τις αξιολογήσεις αυτών από την έννομη τάξη⁴³.

Ειδικότερα, σχετικά με την έννοια της περιουσίας στο πλαίσιο εξέτασής της από πλευράς Ποινικού Δικαίου διατυπώθηκαν κυρίως οι τρεις κάτωθι απόψεις: α) η νομική θεωρία, σύμφωνα με την οποία ως περιουσία νοείται το σύνολο/άθροισμα των περιουσιακών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων ενός προσώπου ανεξάρτητα από την οικονομική τους αξία⁴⁴, β) η οικονομική θεωρία, σύμφωνα με την οποία ως περιουσία νοείται το σύνολο των οικονομικών αξιών που ανήκουν σε κάποιο πρόσωπο ή αλλιώς το άθροισμα των αγαθών που έχουν χρηματική αξία, αφού αφαιρεθούν από αυτό οι υποχρεώσεις του⁴⁵ και τέλος, γ) η νομικο-οικονομική θεωρία, που όπως είναι αντιληπτό αποτελεί μια ενδιάμεση των παραπάνω θεωρία, σύμφωνα με την οποία στην περιουσία ανήκουν όλες οι οικονομικές αξίες ενός προσώπου που προστατεύονται ή (τουλάχιστον) δεν αποδοκιμάζονται από την έννομη τάξη. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή δεν μπορούν να αξιωθούν και άρα δεν προστατεύονται ως περιουσία οι απαιτήσεις π.χ. από ανήθικες ή παράνομες δικαιοπραξίες⁴⁶.

⁴³ Βλ. σχετ. Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, Ειδ. Μέρος, Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών», τεύχος Β' 1985, σελ. 15.

⁴⁴ Βλ. σχετ. Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, Ειδ. Μέρος, Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών», τεύχος Β' 1985, σελ. 15 με αναφορά ότι κύριος εκπρόσωπος της θεωρίας αυτής υπήρξε ο Binding, Lehrbuch, τομ. 1 δελ. 237 επ.

⁴⁵ Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, Ειδ. Μέρος, Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών», τεύχος Β' 1985, σελ. 16 -17, με αναφορά ότι η άποψη αυτή θεωρείται κρατούσα στη γερμανική νομολογία και στη νομολογία του ΑΠ σύμφωνα με την οποία η ζημία ορίζεται ως «αλλοίωση επί τα χείρω των περιουσιακών στοιχείων και δικαιωμάτων του παθόντος».

⁴⁶ Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 8-9 με τις παραπομπές σε ξένη βιβλιογραφία και Δ. Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, Ειδ. Μέρος, Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών», τεύχος Β' 1985, σελ. 18-20, η οποία υιοθετεί τη νομικο-οικονομική θεωρία, κάνοντας ωστόσο ειδική μνεία στο Βουλ Πλημ Αθ 3766/1956 (ΣΤ, 518), πρότ. Σταμάτη «*ότι τα αγαθά αυτά προστατεύονται ως ανήκοντα στο σύνολό τους στην κοινωνία είναι ενδιαφέροντα αλλά δεν αποδίδει το πραγματικά προστατευόμενο έννομο αγαθό. Αυτό δεν μπορεί να είναι άλλο παρά η περιουσία του συγκεκριμένου φορέα. Αν αποβλέψουμε στο κοινωνικό σύνολο τότε τα εγκλήματα κατά της περιουσίας μεταβάλλονται σε προσβολές της κοινωνικής ειρήνης.*». Η νομολογία

Περαιτέρω, ως περιουσιακή διάθεση θεωρείται, στο πλαίσιο της οικονομικής έννοιας της περιουσίας, η περιουσιακή μετατόπιση⁴⁷, η οποία μπορεί να αναφέρεται σε δικαιοπράξεις του αστικού δικαίου, σε πράξεις της κρατικής εξουσίας αλλά και σε απλές υλικές πράξεις, όπως για παράδειγμα καταβολή χρημάτων κ.ο.κ.

Όπως συμβαίνει με τους τρόπους εξαπάτησης, έτσι και με την εμφάνιση της περιουσιακής διάθεσης, αυτή μπορεί να συντελεστεί επίσης με πράξη, παράλειψη ή ανοχή. Το πιο συνήθως συμβαίνον είναι η περιουσιακή διάθεση να λαμβάνει χώρα με την καταβολή χρημάτων ή την παράδοση αξιογράφων, χωρίς να απουσιάζουν και περιπτώσεις περιουσιακής διάθεσης λόγω παράλειψης, όταν για παράδειγμα ο παραπλανηθείς πείθεται να μη διεκδικήσει κάποιο περιουσιακό δικαίωμά του⁴⁸. Αντιθέτως, δεν υπάρχει περιουσιακή βλάβη και άρα δε στοιχειοθετείται αντικειμενικά το αδίκημα της απάτης όταν η ζημία που επήλθε από την απατηλή συμπεριφορά του δράστη ισοσταθμίζεται από μια ισάξια αντιπαροχή ή οποία περιήλθε στο θύμα από την πράξη την οποία παραπείσθηκε να διαπράξει⁴⁹. Για την εν λόγω περίπτωση και ειδικότερα για τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για να θεωρηθεί μια αντιπαροχή ως ισάξια θα αναφερθούμε εκτενώς στη συνέχεια.

Επιπλέον, στο πλαίσιο της νομικο-οικονομικής έννοιας της περιουσίας γίνεται δεκτό ότι περιουσιακό στοιχείο δεκτικό να πληγεί, εκ της απατηλής πράξεως του δράστη, είναι και η προσδοκία κτήσεως μέλλοντος κέρδους, έτσι ώστε περιουσιακή ζημία να συνιστά και η ματαίωση προσδοκίας⁵⁰.

Ωστόσο, η παραπάνω -ομολογουμένως διευρυμένη- έννοια της περιουσίας⁵¹ μπορεί να γίνει δεκτή και να οδηγήσει σε στοιχειοθέτηση του αδικήματος της απάτης μόνον εφόσον εδράζεται σε ήδη υπαρκτές και βιοτικές σχέσεις, ένεκα των οποίων

τάσσεται κυρίως υπέρ της οικονομικής θεωρίας (βλ. και παρατ. Βαθιώτη, Ποιν Δικ 2006, 895 επ.) υπάρχουν ωστόσο μεμονωμένες αποφάσεις υπέρ της νομικο-οικονομικής θεωρίας, όπως η ΑΠ 4/2004, ΠΛογ 2003, σελ. 45.

⁴⁷ Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 123 με τις παραπομπές σε Schnoke – Schroder – Cramer, Strafgesetzbuch, Kommenstar, 24^η έκδοση, hrsg von Lackner, P. Cramer, AeSER, w. Stree, 1991, §263, αριθμ. 55.

⁴⁸ Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 124 με τις παραπομπές σε Lackner, §263, αριθμ. 97.

⁴⁹ Βλ. Πεντ. Εφ Αθ 575/2018, Ποιν Δικ 8-9/2018, σελ. 84.

⁵⁰ Βλ. Κ. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, 3212, ΑΠ 5/2001, ΠΛογ 2001, σελ. 34 και Χ. Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 495 επ.

⁵¹ Βλ. χαρακτ. Συμβ Εφ Θρ 68/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Σπινέλλης, Ποινικό Δίκαιο, Ειδ. Μέρος, Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών», τεύχος Β' 1985, σελ. 105.

αναμένεται η ορατή επέλευσή της και της προσδίδεται ενεστώσα περιουσιακή αξία⁵². Οπότε, στην προστατευτέα από τις διατάξεις περί απάτης έννοια της ματαιωθείσας δι' αυτής προσδοκίας κτήσεως περιουσίας, δεν μπορεί να ενταχθεί αυτή που έγκειται σε οποιαδήποτε γενική και αφηρημένη πιθανότητα αποκόμισης μελλοντικού οφέλους, ούτε αυτή που συνίσταται σε μια αόριστη ελπίδα κέρδους. Τουναντίον, απαιτείται η προσδοκία να περιβάλλεται από ορισμένη σταθερότητα και να στηρίζεται σε ήδη δρομολογημένες συνθήκες που να είναι τόσο συγκεκριμένες, ώστε, κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων και τις ιδιαίτερες περιστάσεις της εκάστοτε περίπτωσης, να καθιστούν απόλυτα αναμενόμενη την επικείμενη αύξηση της περιουσίας του βλαβέντος.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα κατάφασης του αδικήματος της απάτης, στηριζόμενο σε ματαίωση προσδοκίας, αποτελεί η περίπτωση αποκλεισθέντα ή επιλαχόντα υποψηφίου που μετά βεβαιότητας θα ήταν ο τελικώς επιλεγείς⁵³, εάν δηλαδή δεν εμφιλοχωρούσαν οι ψευδείς παραστάσεις του δράστη σε βάρος του. Επομένως, μόνον η αιτιακώς ευκρινής και εκ των συνθηκών εξασφαλισμένη προοπτική οικονομικού οφέλους που διαψεύδεται ευθέως και αμέσως από τη συμπεριφορά του δράστη και άγει χωρίς την παρεμβολή άλλης πράξης στην ελάττωση της περιουσίας του παθόντος, βρίσκεται εντός του περιεχομένου της έννοιας της διάθεσης και συνιστά στοιχείο με ενδιαφέρον για το αδίκημα της απάτης. Σε περίπτωση που η όποια αχνώς διαφαινόμενη μελλοντική πιθανότητα περιουσιακής βελτίωσης δεν εμφανίζει τα παραπάνω ποιοτικά χαρακτηριστικά, δεν μπορεί να θεμελιωθεί η τέλεση της εν λόγω αξιόποινης πράξης παρά μόνο να εγερθούν ενδεχόμενες αξιώσεις στο πεδίο του Αστικού Δικαίου⁵⁴.

Τέλος, όπως γίνεται δεκτό, για την κατάφαση του αδικήματος της απάτης συνιστά περιουσιακή βλάβη και η απειλή ή η διακινδύνευση μείωσης της περιουσίας, υπό

⁵² Βλ. Α. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, σελ. 3212 με τις εκεί παραπομπές καθώς και το σχετικό βούλευμα του Συμβ Εφ Θρακ 68/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵³ Βλ. Κ. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, σελ. 3213, ΑΠ 60/1999, Ποιν Χρ ΜΘ', ΣΕΛ 310 καθώς και το σχετικό βούλευμα του Συμβ Πλημ Θεσ 916/2008, Ποιν Δικ 2009, σελ. 272.

⁵⁴ Βλ. το ενδιαφέρον βούλευμα του του Συμβ Πλημ Θεσ 916/2008, Ποιν Δικ 2009, σελ. 272, ΑΠ 552/1989 Ποιν Χρ Μ', σελ. 47, ΑΠ 1702/1989 Ποιν Χρ Μ', σελ 818, Νικ. Πατεράκης σε συλλ. Έργο «Το έγκλημα της απάτης» (επιμ Κουράκη), 2001, σελ. 110-112, Α. Κονταξή «Ποινικός Κώδικας» 1991, τομ. Β', σελ. 2736-2737, Δ. Σπινέλλη, Ποινικό Δίκαιο, Ειδ. Μέρος, Εγκλήματα κατά των περιουσιακών εννόμων αγαθών», τεύχος Β' 1985, σελ. 87.

την προϋπόθεση ότι αυτή έχει αντίκτυπο στην ενεστώσα οικονομική κατάσταση του προσώπου⁵⁵. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις διακινδύνευσης της περιουσίας αποτελούν η πιστωτική απάτη⁵⁶, όταν δηλαδή ο φερόμενος ως φερέγγυος δράστης εξαπατά τον δανειστή του προκειμένου (ο τελευταίος) να του χορηγήσει δάνειο, και η κατά συμπαιγνία εκποίηση ξένου ακινήτου, όταν επί παραδείγματι ο δράστης μεταβιβάζει σε υπονήφιο αγοραστή ακίνητο, του οποίου δεν έχει την κυριότητα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η απάτη συντελείται διότι η απατηλή συμπεριφορά δημιουργεί αβεβαιότητα ως προς το δικαίωμα του παθόντος επί ορισμένου περιουσιακού στοιχείου⁵⁷ και έτσι το θύμα υφίσταται μια μείωση της ενεστώσας περιουσιακής κατάστασης του. Κρίσιμο είναι αντίστοιχες περιπτώσεις να ερμηνεύονται συσταλτικά και να αξιολογείται *in concreto* ο πραγματικός και ιδιαίτερα σημαντικός κίνδυνος αναφορικά με την μείωση της ενεστώσας περιουσιακής κατάστασης του παθόντα· σε διαφορετική περίπτωση, εάν δηλαδή οι εξαπατήσεις καταλήγουν μόνο σε ανάληψη υποχρεώσεων χωρίς ή πριν να επακολουθήσει η εκτέλεσή τους, ενδεχομένως θα μπορούσε να γίνει λόγος για περίπτωση απόπειρας απάτης⁵⁸.

2.3.2. Απάτη σε βάρος του Δημοσίου: παλαιότερο και ισχύον νομικό καθεστώς

Αντικείμενο της πράξης της απάτης αποτελεί το εκάστοτε υλικό σύνολο της περιουσίας, η οποία συνδέεται με συγκεκριμένο πρόσωπο⁵⁹, το οποίο και αποτελεί τον παθόντα του εν λόγω αδικήματος. Συνεπώς, είναι δυνατή η τέλεση της απάτης και σε βάρος του Δημοσίου, όταν το τελευταίο ζημιώνεται λόγω εξαπάτησής του με έναν από τους παραπάνω εκτεθέντες εννοιολογικώς μη ταυτιζόμενους τρόπους.

Μέχρι πρότινος, και συγκεκριμένα μέχρι και τις 30.06.2019, ίσχυε ο Ν. 1608/1950, γνωστός και ως νόμος «περί καταχραστών Δημοσίου», ο οποίος καταργήθηκε με το άρθρο 462 του νέου Ποινικού Κώδικα που κυρώθηκε με τον ν. 4619/2019. Σύμφωνα με τον ως άνω καταργηθέντα νόμο εάν «*το όφελος που πέτυχε ή επιδίωξε ο*

⁵⁵ Βλ. Κ. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπάκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, σελ. 3212 και Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 140-141.

⁵⁶ βλ. ΑΠ 236/1986, Ποιν Χρ ΛΣΤ', 565.

⁵⁷ Βλ. Α. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπάκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, 3212, ΑΠ 1531/1995, Ποιν Χρον ΜΣΤ', σελ. 872.

⁵⁸ Βλ. Δ. Σπινέλλη, Ποινικό Δίκαιο Ειδικό Μέρος, Εγκλήματα κατά περιουσιακών έννομων αγαθών Τεύχος β' (385-387 ΠΚ), 1985, σελ. 108.

⁵⁹ Βλ. Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 91.

δράστης ή η ζημία που προξενήθηκε ή οπωσδήποτε απειλήθηκε στο Δημόσιο ή στα πιο πάνω νομικά πρόσωπα υπερβαίνει το ποσό των πέντε εκατομμυρίων (5.000.000) δραχμών (ήδη 150.000 ευρώ), επιβάλλεται η ποινή της κάθειρξης και, αν συντρέχουν ιδιαίζόντως επιβαρυντικές περιστάσεις, ιδίως αν ο ένοχος εξακολούθησε επί μακρό χρόνο την εκτέλεση του εγκλήματος ή το αντικείμενό του είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, επιβάλλεται η ποινή της ισόβιας κάθειρξης».

Η παραπάνω διάταξη δογματικά απλώς εισήγαγε επιβαρυντικές περιστάσεις, αφού δεν τυποποιούσε εξαρχής νέα αδικήματα, αλλά επαύξανε το υφιστάμενο κατά τον Ποινικό Κώδικα αξιόποιο συγκεκριμένων εγκλημάτων, συμπεριλαμβανομένης της απάτης, με την συνδρομή ορισμένου ύψους ζημίας εις βάρος του Δημοσίου κ.λπ. Θεσπιζόταν, δηλαδή, μια ακόμη σειρά αυτοτελών και ιδιαίτερα διακεκριμένων μορφών των ήδη τυποποιημένων στον ποινικό κώδικα βασικών εγκλημάτων, προϋποθέτοντας την πλήρωση όλων των νομοτυπικών στοιχείων της αντικειμενικής και υποκειμενικής υποστάσεως αυτών⁶⁰. Κυριότερο χαρακτηριστικό του εν λόγω νόμου ήταν η απειλή της ποινής της ισόβιας κάθειρξης, εφόσον πληρούνταν (και μάλιστα διαζευκτικά και όχι σωρευτικά) οι ως άνω αναφερθείσες προϋποθέσεις της επί μακρόν χρόνο τέλεσης της πράξης ή του ιδιαιτέρως μεγάλης αξίας αντικειμένου των σχετικών εγκλημάτων.

Ειδικότερα, με την ψήφιση του νόμου αυτού, ο οποίος έφερε χαρακτήρα προσωρινού νομοθετήματος έκτακτης ανάγκης, είχε επιδιωχθεί να διασφαλιστεί με δρακόντεια μέτρα η περιουσία του ελληνικού κράτους και να εξομαλυνθεί ο δημόσιος βίος. Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου το απόσπασμα της Εισηγητικής Έκθεσης του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης Η. Λαγάκου, που τόνιζε τα εξής: *«Η δια νόμου επιβολή της ποινής του θανάτου κατά των πεπωρωμένων εγκληματιών ...δύναται να θεωρηθή ως αποτελούσα εκδήλωσιν της ομοθύμου λαϊκής θελήσεως ...*

⁶⁰ Βλ. σχετ. Εφ Θράκης 333/2015, Ποιν Χρον 2016, 700, ΟΛΑΠ 3/2008 ΠοινΧρ ΝΗ` 404, ΑΠ 228/2008 ΠοινΧρ ΝΘ`, σελ. 43, ΑΠ 298/2008 ΠοινΧρ ΝΘ`, σελ. 131, ΣυμβΕφΑθ 2015/2009 ΠοινΧρ Ξ` 693, Λ. Μαργαρίτης, Ο νόμος 1608/1950 και οι καταχραστές του δημόσιου (παρα)τραπεζικού χρήματος, 2000, σελ. 16, σύμφωνα με τον οποίο *«πρόκειται ουσιαστικά και τυπικά για καθίδρυση διακεκριμένης εγκληματικής μορφής»*, Σ. Παύλου, ΠοινΧρ ΝΖ` 756, ιδίως 758, Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 178.

δε νομίζομεν ότι πρέπει να υπάρξει οίκτος δια τους μέλλοντας να καταδικαστούν εις την εσχάτην των ποινών καταχραστάς»⁶¹.

Ωστόσο, μολονότι από την ψήφιση του ως άνω νόμου πέρασαν σχεδόν επτά δεκαετίες και επιτεύχθηκε σημαντική πρόοδος (τουλάχιστον σε σύγκριση με την εποχή ψήφισης του επίμαχου νομοθετήματος) αναφορικά με τη λειτουργία του δημόσιου τομέα, ο νόμος αυτός συνέχιζε να βρίσκεται σε ισχύ μέχρι και πρόσφατα, παρά τον έντονο προβληματισμό και τις επικρίσεις από το μεγαλύτερο μέρος της επιστήμης⁶². Ο αντίλογος στον οποίο βασίζονταν όσοι τάσσονταν υπέρ της διατήρησης του σχετικού νόμου στηρίζονταν στο επιχείρημα ότι με αυτόν επιχειρούνταν να εξυψωθεί η περιουσία του Κράτους, όχι μόνο ως υλικό/οικονομικό αγαθό, αλλά πολύ περισσότερο ως αξία, με την έννοια ότι, μέσω αυτής της περιουσίας, εξυπηρετείται η συνολική λειτουργία του Κράτους και ταυτόχρονα διασφαλίζεται η προστασία των ατομικών, συλλογικών και κοινωνικών εννόμων αγαθών των πολιτών, αφού μέσω της αξιοποίησης της περιουσίας του κράτους λειτουργούν και παράγουν έργο οι φορείς της υγείας, της παιδείας, της εκπαίδευσης, της ασφάλειας κ.ο.κ.⁶³

Τελικά, μετά από πολύχρονες διαβουλεύσεις και σχετικές επιστημονικές τοποθετήσεις, ψηφίστηκε ο νέος Ποινικός Κώδικας, με τον οποίο -κατ' απαίτηση του μεγαλύτερου μέρους της θεωρίας- καταργήθηκε το επίμαχο νομοθέτημα, δίνοντας με αυτό τον τρόπο ένα τέλος στην -κατά την άποψή μας- αντισυνταγματική και αντίθετη προς τις θεμελιώδεις αρχές του Ποινικού μας Δικαίου δυνατότητα επιβολής ποινής ισόβιας κάθειρξης, δηλαδή της εσχάτης των ποινών, για αδικήματα που προσβάλλουν περιουσιακά αγαθά, κατά σαφή δηλαδή παραβίαση της θεμελιώδους αρχής της αναγκαίας αναλογίας μεταξύ εγκλήματος και ποινής⁶⁴.

⁶¹ Βλ. Η. Αναγνωστόπουλου, «Το ελληνικό Δημόσιο και οι καταχραστές του», ΠοινΧρ ΜΕ` 882 επ., ιδίως 885.

⁶² Βλ. σχετ. Α Χαραπαμπάκης, «Οι σημαντικότερες ρυθμίσεις στο Σχέδιο του νέου Ποινικού Κώδικα», Ποιν Δικ 2/2019, σελ. 172.

⁶³ Βλ. σχετ. Γεωργ. Χαρ. Σανιδά, Εισαγγελέα Αρείου Πάγου, «Είναι αναχρονιστικός ο νόμος 1608/1950 «περί καταχραστών του Δημοσίου;», Ποιν Δικ 3/2019, σελ. 285.

⁶⁴ Βλ. Η. Αναγνωστόπουλου, «Το ελληνικό Δημόσιο και οι καταχραστές του», ΠοινΧρ ΜΕ`, σελ. 891.

Πλέον, με την παράγραφο 2 του άρθρου 386 του νέου ΠΚ, αξιολογήθηκε από το νομοθέτη η διαφορετική/μεγαλύτερη απαξία της πράξης της απάτης, όταν αυτή στρέφεται σε βάρος των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή τους ΟΤΑ, και γι' αυτό το λόγο προβλέφθηκε αφενός αύξηση του κατώτατου ορίου της απειλούμενης ποινής, σε τουλάχιστον δέκα έτη (: ενώ η απειλούμενη ποινή για το βασικό αδίκημα της κακουργηματικής απάτης είναι πέντε έως δέκα έτη), και αφετέρου επιμήκυνση του χρόνου παραγραφής στα είκοσι έτη, ενώ για τα αντίστοιχα κακουργήματα με πρόβλεψη ποινής πρόσκαιρης κάθειρξης ο χρόνος παραγραφής ορίζεται, βάσει του άρθρου 111 παρ. 2 ΠΚ, στα δεκαπέντε έτη.

Τέλος, για τη στοιχειοθέτηση της διακεκριμένης περίπτωσης απάτης του άρθρου 386 παρ. 2 ΠΚ θα πρέπει ο δράστης να γνωρίζει ότι η πράξη του στρέφεται κατά του Δημοσίου ή ν.π.δ.δ. ή ΟΤΑ, όπως άλλωστε συνάγεται και από το άρθρο 30 παρ. 2 του ΠΚ⁶⁵. Επίσης, προϋπόθεση υπαγωγής ενός εγκλήματος στην ανωτέρω διάταξη είναι να στρέφεται ευθέως και αμέσως (και σε καμία περίπτωση εμμέσως-αντανακλαστικώς) κατά του Δημοσίου ή των άλλων νομικών προσώπων, όπως σαφώς πλέον συνάγεται από τη γραμματική διατύπωση του άρθρου (*«αν η απάτη στρέφεται άμεσα κατά του νομικού προσώπου...»*). Το ίδιο εξάλλου ίσχυε και στο πλαίσιο του ν. 1608/1950 μετά την διαγραφή με το άρθρο 4 παρ. 5 του Ν. 1738/1987 της λέξεως «οπωσδήποτε» από την φράση «στρέφονται οπωσδήποτε κατά του Δημοσίου...» του άρ. 1 παρ. 1 του Ν. 1608/1950. Έτσι, η απειληθείσα ζημία και κατά τον Ν. 1608/1950 δεν ήταν η εκ του οικείου αδικήματος απειληθείσα έμμεση, αλλά η εξ αυτού απειληθείσα άμεση ζημία⁶⁶.

⁶⁵ Συμβ Εφ Θεσ 532/2016, Ποιν Δικ 2-3/2017, σελ. 293 με παραπομπή στο ΣυμβΕφΘεσ 1073/2010 (αδημ.), Λ. Μαργαρίτης, Ο νόμος 1608/1950 και οι καταχραστές του δημόσιου (παρα)τραπεζικού χρήματος, 2000, σελ. 32 επ.

⁶⁶ Βλ. σχετ. Εφ Θράκης 333/2015, Ποιν Χρ 2016, σελ. 700, ΑΠ 222/2008 ΠοινΧρ ΝΘ` 45, ΑΠ 175/1988 ΠοινΧρ ΛΗΓ, σελ. 607, ΑΠ 1205/1985 ΠοινΧρ ΛΣΤ, σελ. 194, ΑΠ 1020/1980 ΠοινΧρ ΛΑ, σελ. 162, ΕφΘεσ 774/1998 Υπέρ. 1999,83 με πρόταση Σ. Γκρόζου και παρατηρ. Γ. Δημήτρηνα, Λ. Μαργαρίτη, ΠοινΔικ 2007, σελ. 1169 επ., ιδίως 1177, του ιδίου, Ο Ν. 1608/1950, 2000, σελ. 21 επ., ιδίως 27, Η. Αναγνωστόπουλου, ΠοινΧρ ΜΕ` 882 επ.

2.3.3. Η ισάξια αντιπαροχή ως καταρχήν λόγος ισοστάθμισης της ζημίας και η νομιμότητα του διορισμού ως κριτήριο αποτίμησης της εκάστοτε παρασχεθείσας εργασίας

Όπως ήδη εκτέθηκε ανωτέρω, δεν στοιχειοθετείται το αδίκημα της απάτης όταν η προκληθείσα ζημία του παθόντα, λόγω της εξαπάτησης του από τον δράστη, ισοσταθμίζεται πλήρως με ισάξια αντιπαροχή⁶⁷. Ωστόσο, με αφορμή την πληθώρα των ποινικών υποθέσεων που είχαν ως αντικείμενο τις περιπτώσεις απάτης στους διορισμούς στο Δημόσιο με πλαστά πιστοποιητικά, δημιουργήθηκε έντονη διχογνωμία στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, η οποία εκφράστηκε με σωρεία εκ διαμέτρου διαφορετικών αποφάσεων, στο σκεπτικό των οποίων θα αναφερθούμε παρακάτω. Στο πλαίσιο αυτής κρίσιμο στοιχείο για την αποδοχή ή μη του στοιχείου της ισάξιας αντιπαροχής αποτέλεσε -μεταξύ άλλων- η *νομιμότητα* της αντιπαροχής.

Ειδικότερα, ένα μέρος της νομολογίας υιοθέτησε την άποψη ότι εφόσον η περιουσιακή ζημία του θύματος αντισταθμίζεται πλήρως ή έστω κατά ένα μέρος της από ισάξια αντιπαροχή, τότε αυτό έχει ως συνέπεια τη μη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της απάτης (κατά το αντίστοιχο μέρος), λόγω έλλειψης του απαιτούμενου κατά το άρθρο 386 ΠΚ στοιχείου της περιουσιακής βλάβης. Αντίθετα ένα μέρος της νομολογίας τάχθηκε υπέρ της άποψης ότι η ισάξια αντιπαροχή αντισταθμίζει τη ζημία -και κατ' επέκταση δε στοιχειοθετείται το αδίκημα της απάτης- μόνον εφόσον αυτή (δηλ. η ισάξια αντιπαροχή) είναι νόμιμη.

Περαιτέρω, υιοθετήθηκαν διάφορα κριτήρια για τον καθορισμό της αντιπαροχής ως νόμιμης ή μη. Συνοπτικά, αναφορικά με το εξεταζόμενο στην εργασία θέμα, ήτοι για τις περιπτώσεις διορισμού/πρόσληψης κάποιου προσώπου στο Δημόσιο μέσω της προσκόμισης πλαστών πιστοποιητικών εγγράφων, υποστηρίχθηκε ότι η αντιπαροχή α) είναι *a priori* παράνομη και για το λόγο αυτόν μη δυνάμενη να αντισταθμίσει τη ζημία, εάν ο δράστης στερείται των απαιτούμενων τυπικών προσόντων⁶⁸, β) είναι μεν παράνομη, εφόσον δεν τηρήθηκαν οι τυπικές

⁶⁷ Βλ. Αδ. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 139, κατά τον οποίο: «για τον προσδιορισμό της βλάβης συνυπολογίζεται η τυχόν αποκατάσταση της περιουσιακής μείωσης που – στο πλαίσιο της ίδιας δικαιοπραξίας – επαυξάνει την περιουσία».

⁶⁸ Βλ. ενδεικτ. Τη μειωρηφήσασα άποψη στην ΑΠ Ολ 3/2019, διαθέσιμη στην <http://www.areiospagos.gr>, τελευταία πρόσβαση στις 03/08/2019, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594 και την προγενέστερη ΑΠ 196/2015, Ποιν Δικ 1/2017, σελ. 45.

προϋποθέσεις διορισμού, αλλά δεν προκύπτει σκοπός βλάβης του Δημοσίου, εφόσον ο παρανόμως διορισθείς παρείχε κανονικά τις υπηρεσίες του στο Δημόσιο⁶⁹, γ) είναι ισάξια και αντισταθμίζει τη ζημία του Δημοσίου, εφόσον ο διορισθείς στο Δημόσιο παρείχε εργασία σε αυτό, για την οποία δεν απαιτούνταν κάποια ιδιαίτερη ικανότητα, γνώση ή δεξιότητα, άμεσα βασιζόμενη στο τυπικό προσόν του πτυχίου⁷⁰, δ) είναι ισάξια και αντισταθμίζει τη ζημία, ανεξάρτητα του χαρακτήρα του διορισμού ως παράνομου ή μη, εφόσον προσφέρθηκε πραγματική εργασία από τους διορισθέντες στο Δημόσιο, για την οποία σε κάθε περίπτωση οι τελευταίοι θα δικαιούνταν αμοιβή με τις διατάξεις του ΑΚ περί αδικαιολόγητου πλουτισμού⁷¹.

Πιο συγκεκριμένα, υιοθετήθηκε πολλές φορές από τα δικαστήρια ουσίας η άποψη, σύμφωνα με την οποία, εφόσον ο διορισθείς στο Δημόσιο δεν κατείχε τα τυπικά προσόντα, τα οποία απαιτούνταν βάσει της εκάστοτε νομοθεσίας για την κατάρτιση της συμβάσεως εργασίας, είναι παντελώς αδιάφορο, εάν το πρόσωπο αυτό προσέφερε προσηκόντως εργασία, και μάλιστα στο επιθυμητό ποσοτικό και ποιοτικό επίπεδο. Το επιχείρημα που επικαλούνται όσοι τάσσονται υπέρ αυτής της άποψης είναι ότι ο εκάστοτε εργοδότης, πόσω μάλλον όταν αυτός είναι το Ελληνικό Δημόσιο, επιδιώκει και προσβλέπει σε συγκεκριμένες ιδιότητες, οι οποίες μάλιστα προσδιορίζονται και από το νόμο, που εξασφαλίζουν ένα minimum ηθικών και άλλων εγγυήσεων στο δημόσιο τομέα⁷². Προς υποστήριξη δε της παραπάνω θέσης γίνεται επίκληση και στο άρ. 12 του ν. 3528/2007, σύμφωνα με το οποίο «η πλήρωση των θέσεων διέπεται από τις αρχές της ίσης ευκαιρίας συμμετοχής, της αξιοκρατίας, της αντικειμενικότητας, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της δημοσιότητας»⁷³.

Η θέση αυτή, κατά την άποψή μας, εφόσον δε λαμβάνει υπόψη/δεν εδράζεται και σε άλλα κριτήρια, όπως για παράδειγμα μια στάθμιση ή συνεκτίμηση του είδους των

⁶⁹ Βλ. χαρακτ. την Πεντ Εφ Αθ 575/2018, Ποιν Δικ 8-9/2018, σελ. 864 με τις παρατηρήσεις της Λιάνας Τσάκωνα.

⁷⁰ Βλ. χαρακτ. την πλειοψηφήσασα άποψη στην ΑΠ Ολ 3/2019, διαθέσιμη στην <http://www.areiospagos.gr>, τελευταία πρόσβαση στις 03/08/2019, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594.

⁷¹ Βλ. ενδεικτ ΑΠ 627/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁷² Νικόλαος Δεληδήμος, «Η de facto αντιπαροχή ως κριτήριο ποινικής αξιολόγησης», Ποιν Χρον ΞΔ', σελ 475, Πλημ Αθ 4485/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και τη μειοψηφήσασα άποψη της ΑΠ Ολ 3/2019, διαθέσιμη στην <http://www.areiospagos.gr>, τελευταία πρόσβαση στις 03/08/2019, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594.

⁷³ Βλ. και τα άρ. 8,11,12,13,23 ν. 3528/2007. Επίσης, το άρ. 2 Π.Δ. 50/2001 και το άρ. 9 π.δ. 410/1988.

τυπικών προσόντων που ελλείπουν καθώς και την ύπαρξη ή μη των ουσιαστικών προσόντων στο πρόσωπο του δράστη, δε συνάδει με το πνεύμα του νόμου και οδηγεί σε ιδιαιτέρως αυστηρή ποινική αξιολόγηση του κατηγορουμένου. Εξάλλου, όπως παρατηρεί εύστοχα ο Goldscheider, η ποινή πρέπει να επιβάλλεται όταν «το διδόμενον αντιστάθμισμα δεν ικανοποιεί το συναίσθημα του δικαίου, όπως ζει στη λαϊκή συνείδηση. Τότε μόνον εμφανίζεται το ποινικό καθήκον του κράτους προς απόκρουση ενός γεννηθέντος για το κοινωνικό σύνολο κινδύνου. Εφόσον όμως παρά την πλάνη, μέσω της γενομένης διαθέσεως κέρδος και ζημία παραμένουν στο ίδιο ύψος, η περί δικαίου συνείδηση δεν προσβάλλεται με τέτοιον τρόπο ώστε να απαιτείται η επιβολή ποινής»⁷⁴.

Με λίγα λόγια, φαντάζει εξοντωτικά αυστηρή αλλά και άδικη η υιοθέτηση της παραπάνω άποψης και, κατ' επέκταση, η επιβολή ποινής (η οποία -υπό την ισχύ του προσφάτως καταργηθέντα Ν. 1608/1950- μπορούσε να φτάσει στην ισόβια κάθειρξη), στην υποθετική περίπτωση που ο δράστης έχει πλαστογραφήσει το πτυχίο του μόνο ως προς το βαθμό (: π.χ. έχει νοθεύσει ή εξυπαρχής πλαστογραφήσει το πτυχίο του θέτοντας βαθμό πτυχίου 17, το οποίο ορίζεται ως τυπική προϋπόθεση στην προκήρυξη για διορισμό του σε θέση δημοσίου υπαλλήλου, ενώ ο πραγματικός βαθμός πτυχίου του ήταν 16), ακόμη και εάν έχει παράσχει την αυτοπρόσωπη και προσήκουσα εργασία του στην υπηρεσία του, ήταν αποδοτικός, είχε εμπειρία κ.ο.κ⁷⁵.

Σημαντικό είναι επίσης να διερευνάται από τα δικαστήρια ουσίας η πιθανότητα κάποιος να πλαστογράφησε ή/και να έκανε χρήση πλαστών πιστοποιητικών προκειμένου να διορισθεί στο Δημόσιο, ενώ, παρόλα αυτά, θα είχε τη δυνατότητα να διοριστεί σε αυτό και χωρίς τη χρήση αυτών⁷⁶. Σε αυτή την περίπτωση δεν μπορεί να τεθεί θέμα περιουσιακής βλάβης του Δημοσίου, αφού αυτό, ούτως ή

⁷⁴ Η. Γάφος, «Το έγκλημα της απάτης», Ιστορική δογματική και νομολογική έρευνα, 1932, σελ. 170, αναρτημ. στην <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/11585#page/160/mode/2up>.

⁷⁵ Βλ. σχετ. την μελέτη του Στ. Μέτου «Πλαστά πιστοποιητικά και διορισμοί στο Δημόσιο», Ποιν Δικ 6/2018, σελ. 616, όπου αναφέρεται στο με αριθμ. 68/2017 (αδημοσίευτο) βούλευμα του Συμβ. Εφετών Δυτ. Στερεάς Ελλάδας.

⁷⁶ Βλ. σχετ. και την ενδιαφέρουσα Εφ Θεσ 1797/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, σύμφωνα με την οποία το ύψος της περιουσιακής βλάβης του Δημοσίου περιορίστηκε σε αυτό του αρχικού δόλου του κατηγορουμένου με σκοπό την πενταετή θητεία του στη θέση Συνοριακού Φύλακα και όχι στο συνολικό χρηματικό ποσό που αποκόμισε, με αντίστοιχη ζημία του Ελληνικού Δημοσίου, για όλο το χρονικό διάστημα, ήτοι και μετά την παρέλευση της πενταετούς θητείας, από τη μονιμοποίησή του στην Ελληνική Αστυνομία, αφού αυτή ήταν αβέβαιη, δεν εξαρτιόταν από τη θέλησή του αλλά από πολλούς αστάθμητους παράγοντες και κατ' επέκταση είχε διακοπεί ο δόλος του.

άλλως, θα κατέβαλε μισθούς στον διορισθέντα, με μοναδική διαφορά ότι ενδεχομένως θα τον είχε προσλάβει με διαφορετική σειρά κατάταξης κ.ο.κ., κάτι που όμως είναι ποινικά αδιάφορο στις υπό κρίση ποινικές υποθέσεις⁷⁷.

Το σκεπτικό αυτό εξάλλου ακολούθησε και η πρόσφατη υπ' αρ. Α439/2019 απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Πειραιά⁷⁸, η οποία ακύρωσε πράξη ανάκλησης διορισμού λόγω πλαστού δικαιολογητικού και ανέπεμψε την υπόθεση στη Διοίκηση για νέα νόμιμη κρίση, διότι έκρινε ότι το Δημόσιο (: στην προκείμενη περίπτωση το καθ' ου Νοσοκομείο), προτού προβεί στην ανάκληση του διορισμού της αιτούσας (: διορισθείσας με πλαστό πτυχίο ως προς -μεταξύ άλλων- το γενικό βαθμό απόλυσης), παρέλειψε να ερευνήσει, εάν αυτή θα παρέμενε διοριστέα στην επίμαχη προκηρυχθείσα θέση και επί τη βάση του πτυχίου της, το οποίο δεν αμφισβητήθηκε ότι νομίμως κατείχε. Στο ενδιαφέρον σκεπτικό της ανωτέρω διοικητικής απόφασης λήφθηκαν υπόψη, μεταξύ άλλων, οι διατάξεις των άρθρων 4 παρ. 4 και 25 παρ. 1 του Συντάγματος, αναφορικά με το δικαίωμα πρόσβασης στις Δημόσιες Υπηρεσίες και την αρχή της αναλογικότητας αντίστοιχα, από τις οποίες συνάγεται ότι «αν κατά τον έλεγχο των δικαιολογητικών διορισμού του υπαλλήλου αποδειχθεί ότι ο διορισθείς υπάλληλος δε διαθέτει την αναγκαία για το διορισμό του ιδιότητα ή το προβλεπόμενο εκ του νόμου προσόν, ανακαλείται ο διορισμός του, εφόσον ο υπάλληλος δε θα ήταν διοριστέος χωρίς την ύπαρξη της πιο πάνω ιδιότητας ή προσόντος. Διαφορετική ερμηνεία της διάταξης αυτής, σύμφωνα με την οποία πρέπει να ανακληθεί ο διορισμός του υπαλλήλου και στην αντίθετη περίπτωση (κατά την οποία δηλαδή ο υπάλληλος θα διοριζόταν και χωρίς την ύπαρξη της οικείας ιδιότητας ή προσόντος), δε θα ήταν σύμφωνη με το σκοπό της διάταξης, η οποία δεν έχει το χαρακτήρα επιβολής διοικητικής κύρωσης για τη συμπεριφορά του υπαλλήλου».

Κατ' επέκταση, κρίνουμε ως ορθότερη νομικά και δικαιοπολιτικά την άποψη σύμφωνα με την οποία η νομιμότητα ή μη της αντιπαροχής εξαρτάται όχι μόνο από

⁷⁷ Βλ. τη σχετ. με αριθμ. 268/2018 ΠεντΕφΑθ, novacriminalia, τ. 4/2018, σελ. 9 επ., σύμφωνα με την οποία κηρύχθηκε αθώος ο κατηγορούμενος, ο οποίος είχε πλαστογραφήσει το απολυτήριο του, αλλοιώνοντας το βαθμό από το αληθές 14 και 7/9 στο ψευδές 17 και 1/9, διότι αποδείχθηκε ότι «θα προσλαμβάνονταν σε κάθε περίπτωση διότι διέθετε όλα τα προσόντα προς τούτο και όλα αυτά τα έτη της εργασίας του παρείχε κανονικά ην εργασία αμειβόμενος με τις προβλεπόμενες αποδοχές του ειδικού φρουρού με συνέπεια να μην υφίσταται ζήτημα του Δημοσίου, καθώς η εργασία που ο κατηγορούμενος άσκησε ήταν καθόλα νόμιμη.».

⁷⁸ Βλ. ΔιοικΕφΠειρ Α439/2019, διαθέσιμο στην <https://www.etheemis.gr/nomologia/2019/09/03>, τελευταία πρόσβαση στις 07/09/2019.

την έλλειψη κάποιας τυπικής προϋπόθεσης για τον διορισμό του προσώπου στο Δημόσιο, αλλά από την *in concreto* διερεύνηση, εάν αυτή (: δηλαδή η τυπική προϋπόθεση) είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα απαιτούμενα ουσιαστικά προσόντα του διορισθέντος προσώπου καθώς και εάν αυτή είναι ουσιαστικά σχετιζόμενη με τη φύση της εκάστοτε θέσης εργασίας. Κατά την άποψή μας, λοιπόν, είναι διαφορετική η περίπτωση, όταν ο διορισμός στο Δημόσιο αφορά μια θέση εργασίας, για την προσήκουσα εκτέλεση της οποίας απαιτείται εξειδικευμένη γνώση ή άλλες πνευματικές δεξιότητες, οι οποίες αποκτώνται για παράδειγμα μόνο με την κατοχή ενός συγκεκριμένου τίτλου σπουδών, και διαφορετική η περίπτωση όπου ο διορισμός αφορά μια θέση εργασίας, για την προσήκουσα εκτέλεση της οποίας είναι αδιάφορος ο οποιοσδήποτε τίτλος σπουδών, αφού αυτός δεν μπορεί να επηρεάσει αντικειμενικά την ποιότητα των παρεχόμενων από τον διορισθέντα υπηρεσιών⁷⁹.

Η ως άνω θέση θεωρούμε ότι ικανοποιεί και το κοινό περί δικαίου αίσθημα διότι θέτει σαφή, καθορισμένα και εύλογα κριτήρια ανά περίπτωση και δεν οδηγεί σε μια εκ των προτέρων συλλήβδην όμοια ποινική αξιολόγηση με μοναδικό κριτήριο και αποδεικτικό στοιχείο ενοχής την έλλειψη τυπικών προσόντων κατά τον διορισμό στο Δημόσιο. Τούτο διότι υπάρχει εκ των πραγμάτων σαφής διάκριση ανάμεσα σε έναν διορισμό σε μια θέση εργασίας παραδείγματος χάριν ιατρού⁸⁰, όπου κρίνεται ως απολύτως επιβεβλημένο το τυπικό προσόν της κατοχής πτυχίου Ιατρικής, αφού αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ίδια την παροχή υπηρεσιών του προσώπου, και έναν διορισμό σε μια θέση εργασίας διοικητικού προσωπικού με αντικείμενο την εξυπηρέτηση του κοινού⁸¹ ή κλάδου Διοικητικού – Λογιστικού⁸² ή καθαριότητας⁸³ κ.ο.κ., όπου η εκτέλεση των καθηκόντων του εργαζομένου απαιτεί προσόντα που αντικειμενικά δεν είναι ουσιαστικά συνδεδεμένα με την κατοχή τίτλου σπουδών.

Τέλος, ως βασικό και πρωταρχικό κριτήριο για την ύπαρξη ή μη της ισάξιας αντιπαροχής αποτελεί η πραγματική παροχή εργασίας από τον διορισθέντα με

⁷⁹ Βλ. σχετ. την Εφ Αθ (Ποιν) 637/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και την πλειοψηφήσασα άποψη στην ΑΠ Ολ 3/2019, <http://www.areiospagos.gr>, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594.

⁸⁰ Βλ. την ΑΠ 196/2015, Ποιν Δικ 2017, σελ. 45.

⁸¹ Βλ. σχετ. την Εφ Αθ (Ποιν) 637/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁸² Βλ. ενδεικτ. την Πεντ. Εφ. Κακουργ. 575/2018, Ποιν Δικ 8-9/2018.

⁸³ Βλ. σχετ. την (μη γενόμενη δεκτή) πρόταση του Εισαγγελέα Γεώργιου Τσιρώνη στην με αριθμ. 113/2016 απόφαση του Τριμ. Εφ. Κακουργ. Δυτ. Στ. Ελλάδας, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

απατηλά μέσα. Έτσι, έχει κριθεί ότι, μολονότι ο διορισθείς δεν είχε τα απαραίτητα τυπικά προσόντα, αλλά παρόλα αυτά παρείχε προσηκόντως εργασία στον εργοδότη του, δηλαδή εν προκειμένω στο Δημόσιο, η σύμβασή του λειτούργησε κανονικά, με αποτέλεσμα να δικαιούται τις αντίστοιχες απολαβές για την εργασία του αυτή⁸⁴.

2.2.4. Η συμβολή των διατάξεων του Αστικού Δικαίου στον προσδιορισμό της αξίας της αντιπαροχής

Η παραπάνω άποψη, σύμφωνα με την οποία η πραγματική και προσήκουσα εργασία από πλευράς του εξαπατώντος ισοσταθμίζει τη ζημία του εξαπατηθέντος, βρίσκει εξάλλου έρεισμα και στις διατάξεις του Αστικού Δικαίου που αφορούν την αξίωση για αδικαιολόγητο πλουτισμό. Ειδικότερα, σύμφωνα με την κρατούσα⁸⁵ γνώμη σε θεωρία και νομολογία⁸⁶, σε περίπτωση άκυρης σύμβασης εργασίας για οποιοδήποτε λόγο, ο εργαζόμενος, εφόσον παρείχε προσηκόντως εργασία στον εργοδότη του, δικαιούται να λάβει αποζημίωση με βάση τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό. Ειδικότερα, άκυρη θεωρείται μια σύμβαση εργασίας το περιεχόμενο της οποίας προσκρούει σε αναγκαστικούς κανόνες δικαίου ή στην περίπτωση κατά την οποία ελλείπει μια βασική προϋπόθεση, η οποία επιβάλλεται από αναγκαστικούς κανόνες δικαίου⁸⁷. Μεταξύ των γενικών λόγων ακυρότητας μιας εργασιακής σχέσης έχουν κριθεί οι περιπτώσεις μη τήρησης του έγγραφου τύπου, ειδικά όταν ο εργοδότης είναι το Δημόσιο ή ΝΠΔΔ⁸⁸, η μη κατοχή εκ μέρους του εργαζόμενου ειδικής άδειας ή πτυχίου για το συγκεκριμένο επάγγελμα⁸⁹ καθώς και η μη τήρηση όρων και προϋποθέσεων κατά τη διαδικασία της πρόσληψης⁹⁰.

⁸⁴ Βλ. την ΑΠ 627/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁸⁵ Βλ. ωστόσο και αντιθ. άποψη Νικόλαου Δεληδήμου, «Η de facto αντιπαροχή ως κριτήριο ποινικής αξιολόγησης», Ποιν Χρον ΞΔ', σελ. 477 χωρίς ωστόσο επίκληση αντίστοιχης νομολογίας αναφορικά με την αιτίασή του ότι «ούτε εξ' απόψεως αστικού δικαίου θα μπορεί να είναι δυνατή, από μέρους του παρανόμως εργασθέντος, η διακράτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων -δυνάμει της άκυρης εργασιακής σχέσεως-, αφού η σύμβαση εργασίας είναι άκυρη (ή, έστω, ακυρώσιμη με τις συνέπειες των ΑΚ 184, 180), οπότε δεν υφίσταται νόμιμη αιτία εκ συμβάσεως που θα εκόλυε την αναζήτηση βάσει ΑΚ 904 επ. περί αδικαιολόγητου πλουτισμού».

⁸⁶ Βλ. ενδεικτ. ΣτΕ 958/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 964/2014, ΔΕΕ 2015, 564, ΑΠ 885/2014 ΔΣΑ, ΜΠρ Λαμίας 236/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1321/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΜΠρ Σεργίων 113/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 362/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁸⁷ Ι. Ληξουριώτης, «Εφαρμογές Εργατικού Δικαίου – Ατομικές και Συλλογικές εργασιακές σχέσεις», 2017, σελ. 14.

⁸⁸ Βλ. ΑΠ 964/2014, ΔΕΕ 2015, 564.

⁸⁹ Βλ. όλως ενδεικτικώς το αρθ. 31 του ν. 2725/1999, σύμφωνα με τον οποίο η άσκηση του επαγγέλματος προπονητή επιτρέπεται μόνο στον πτυχιούχο του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής

Είναι γεγονός ότι κατά καιρούς υποστηρίχθηκαν διάφορες απόψεις σχετικά με το εάν προϋποτίθεται η ύπαρξη έγκυρης σύμβασης εργασίας προκειμένου να παραχθούν έννομες συνέπειες από αυτήν, που να πηγάζουν από την εργατική νομοθεσία. Αρχικά η νομολογία του Αρείου Πάγου είχε ταχθεί υπέρ της άποψης ότι η υπαγωγή στην εργατική διαδικασία προϋποθέτει έγκυρη σύμβαση εργασίας⁹¹, ωστόσο με την πάροδο των ετών παρατηρήθηκε μεταστροφή στην εργατική νομοθεσία υπέρ της πραγματικής απασχόλησης του εργαζομένου, ανεξαρτήτως του κύρους της σύμβασης εργασίας του (βλ. άρ. 2 παρ. 6 του Ν.Δ. 2511/1953, άρ. 3 του α.ν. 99/1967, άρ. 14 παρ. 4 του ν. 1264/1982), με χαρακτηριστικό παράδειγμα το άρ. 2 του ν. 1387/1983, όπως τροποποιήθηκε από το ν. 2874/2000, για τις ομαδικές απολύσεις, με το οποίο ρητά εξομοιώθηκε η de facto εργασιακή σχέση με τη σχέση εργασίας που προκύπτει από έγκυρη σύμβαση εργασίας⁹². Με τον ως άνω τρόπο, λοιπόν, ο νομοθέτης επεδίωξε να εξασφαλίσει τα δικαιώματα του εργαζομένου έναντι του εργοδότη του, υπαγάγοντάς τον στις διατάξεις του Αστικού Δικαίου με βάση τον αδικαιολόγητο πλουτισμό.

Τα παραπάνω γίνονται δεκτά και στην περίπτωση όπου εργοδότης είναι το Δημόσιο καθώς και τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, καθότι δεν εισάγεται υπέρ των τελευταίων εξαίρεση με το βάσει το άρθρο 103 παρ. 2 του Συντάγματος, που απαγορεύει την πρόσληψη υπαλλήλου σε μη νομοθετημένη θέση⁹³. Σε αυτή την περίπτωση, λοιπόν, εάν ο εργαζόμενος παρείχε εργασία στη θέση που διορίστηκε στο Δημόσιο και εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου 904 ΑΚ, το Δημόσιο υποχρεούται να αποδώσει την ωφέλεια που απέκτησε από την παρασχεθείσα εργασία χωρίς νόμιμη αιτία και που συνίσταται στην εξοικονομηθείσα δαπάνη, στην οποία θα υποβάλλονταν εάν για την εκτέλεση της

Αγωγής και Αθλητισμού (Τ.Ε.Φ.Α.Α.), ο οποίος πρέπει να είναι και κάτοχος άδειας, που χορηγείται από τη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού.

⁹⁰ Ι. Ληξουριώτης, «Εφαρμογές Εργατικού Δικαίου – Ατομικές και Συλλογικές εργασιακές σχέσεις», 2017, σελ. 15.

⁹¹ Ι. Κουκιάδης, «Εργατικό Δίκαιο Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της ευελιξίας της εργασίας», 2005, σελ. 211, ΑΠ 101/1950 ΕΕΔ 9, σελ. 296.

⁹² Ι. Κουκιάδης, «Εργατικό Δίκαιο Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της ευελιξίας της εργασίας», 2005, σελ. 211.

⁹³ Βλ. ΑΠ 82/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΔΕφΑθ 2420/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, μελέτη του Στ. Μέτου «Πλαστά πιστοποιητικά και διορισμοί στο Δημόσιο», Ποιν Δικ 6/2018, σελ. 614 με τις εκεί παραπομπές.

ίδιας εργασίας προσελάμβανε άλλο πρόσωπο με έγκυρη σύμβαση εργασίας στη θέση που θα ίδρυε με νομοθετική πράξη για την κάλυψη της ανάγκης του⁹⁴.

Υπό αυτή τη συλλογιστική, η αστική αξίωση του αδικαιολόγητου πλουτισμού υποκαθιστά την αξίωση από τη σύμβαση εργασίας για μισθό. Η διαφοροποίηση αυτή βέβαια έχει βέβαια πολλές πρακτικές συνέπειες, που κυρίως συνδέονται με τον τρόπο υπολογισμού της ωφέλειας· ωστόσο τις περισσότερες φορές η τελευταία υπολογίζεται με βάση το ύψος του μισθού που θα κατέβαλε ο εργοδότης σε άλλο μισθωτό τον οποίο θα απασχολούσε με έγκυρη σύμβαση και υπό τις ίδιες περιστάσεις⁹⁵. Όσον αφορά μάλιστα την υπό εξέταση περίπτωση των παράνομων διορισμών στο Δημόσιο λόγω έλλειψης των νόμιμων τυπικών προσόντων, όπως για παράδειγμα του πτυχίου, έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι και πάλι η ωφέλεια θα πρέπει να υπολογίζεται με βάση τον μισθό που θα λάμβανε ο εκάστοτε εργαζόμενος με βάση μια έγκυρη σύμβαση εργασίας κάτω από τις ίδιες περιστάσεις και όχι υποτιμημένη εξαιτίας της έλλειψης του νόμιμου τυπικού προσόντος⁹⁶, αφού με την αναφορά στις «ίδιες περιστάσεις» υπονοούνται τελικά μόνο τα ουσιαστικά προσόντα του εκάστοτε εργαζομένου⁹⁷.

2.2.5. Η αρχής της ηθικής απόδειξης και η σημασία της για την ορθή αντιμετώπιση κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης

Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, θεωρούμε, ότι είναι απολύτως αναγκαίο και απαιτούμενο, προς ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας και έκδοσης δίκαιων αποφάσεων, να εισφέρονται, στην εκάστοτε ποινική υπόθεση με το υπό εξέταση αντικείμενο, με επιμέλεια του κατηγορουμένου ή ακόμα και των εισαγγελικών και ανακριτικών αρχών που αναλαμβάνουν την υπόθεση, όλα εκείνα τα στοιχεία που θα αποδεικνύουν την πραγματική σχέση εργασίας του διορισθέντος, τα ουσιαστικά απαιτούμενα προσόντα για την προσήκουσα εκτέλεση αυτής, την πραγματική εκτέλεση ή μη της εργασίας, την προσήκουσα ή μη εκτέλεση της εργασίας κ.ο.κ. Η πλήρης διερεύνηση των παραπάνω στοιχείων μπορεί κάλλιστα να επιτευχθεί με την προσκόμιση εκθέσεων αξιολόγησης του εκάστοτε διορισθέντος προσώπου, με

⁹⁴ Βλ. Εφ Αθ 4722/1992, Δ/ΝΗ/1993, σελ. 389, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ολ ΑΠ 218/77 ΕΕΔ 36, σελ. 339, ΑΠ 201/86 ΕΕΔ 45, σελ. 831, ΑΠ 1220/83 ΕΕΔ 43, σελ. 504, Εφ Αθ 8909/1987 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ πρβλ ωστόσο και ΑΠ 1596/1983, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΝΟΒ/1983, σελ. 1360.

⁹⁵ Ι. Κουκιάδης, «Εργατικό Δίκαιο Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της ευελιξίας της εργασίας», 2005, σελ. 215.

⁹⁶ Βλ. ΑΠ 706/1975 ΕΕΔ 35, σελ. 26.

⁹⁷ Βλ. ΑΠ 270/1972 ΕΕΔ 31, σελ. 837.

μαρτυρικές καταθέσεις των προϊσταμένων του, με συλλογή εσωτερικών – υπηρεσιακών εγγράφων που θα αποδεικνύουν την παρουσία του στο χώρο εργασίας του, με τις εγγραφές του πειθαρχικού μητρώου⁹⁸ καθώς και με οποιουδήποτε άλλο στοιχείο⁹⁹ που θα αποδεικνύει κατά πόσο υπήρξε πραγματική και ουσιαστική εργασία του δράστη στη θέση στην οποία διορίστηκε στο Δημόσιο.

Έτσι, θα υπάρχει η δυνατότητα οι δικαστές να αξιολογούν και να εκτιμούν ελεύθερα όλα τα παραπάνω αποδεικτικά στοιχεία, όπως εξάλλου οφείλουν να κάνουν σύμφωνα το άρθρο 177 ΚΠΔ περί της ηθικής απόδειξης, και μετά από μια διερευνητική και διαγνωστική διαδικασία¹⁰⁰, με απώτερο σκοπό τη ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας, να καταλήγουν σε αθωωτική ή καταδικαστική κρίση για την κάθε περίπτωση. Τούτο βέβαια μπορεί να συμβεί εφόσον δεν υιοθετηθεί εκ των προτέρων η άποψη, σύμφωνα με την οποία η έλλειψη του τυπικού προσόντος (δηλαδή του απαιτούμενου τίτλου σπουδών ή άλλου νομιμοποιητικού εγγράφου) κατά την πρόσληψη στο Δημόσιο είναι εξαρχής μη νόμιμη και δεν ισοσταθμίζει την προκληθείσα ζημία.

2.2.6. Η ζημία ως στοιχείο συρρεόντων αδικημάτων (π.χ. πλαστογραφίας, ψευδούς βεβαίωσης)

Είναι σύνηθες φαινόμενο οι περιπτώσεις πρόσληψης στο Δημόσιο με την προσκόμιση πλαστών πτυχίων ή άλλων αναληθών νομιμοποιητικών εγγράφων να πραγματώνουν όχι μόνο ένα ποινικό αδίκημα, όπως για παράδειγμα αυτό της απάτης (αρ. 386 ΠΚ), αλλά περισσότερα, όπως για παράδειγμα και αυτά της πλαστογραφίας (αρ. 216 παρ. 1 ΠΚ στην βασική/πλημμεληματική της μορφή και παρ. 3 ΠΚ στην διακεκριμένη/κακουργηματική της μορφή), της χρήσης πλαστού εγγράφου (216 παρ. 2 ΠΚ) ή της υφαρπαγής ψευδούς βεβαίωσης (220 ΠΚ).

Ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά κάθε υπόθεσης, πρέπει να διερευνάται από όλους τους φορείς απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, εάν στοιχειοθετούνται ένα ή περισσότερα από τα ως άνω ποινικά αδικήματα, λαμβάνοντας υπόψη και τις βασικές αρχές του Ποινικού Δικαίου σχετικά με τη συρροή των αδικημάτων¹⁰¹ αλλά

⁹⁸ Βλ. σχετ. την μελέτη του Στ. Μέτου «Πλαστά πιστοποιητικά και διορισμοί στο Δημόσιο», Ποιν Δικ 6/2018, σελ. 617.

⁹⁹ Βλ. Εφ Θεσ 1797/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁰ Βλ. σχετ. Α. Παπαδαμάκης, Ποινική Δικονομία – Η δομή της ποινικής δίκης, 2008, σελ. 13-14.

¹⁰¹ Βλ. σχετ. Λ. Μαργαρίτη και Ν. Παρασκευόπουλου, Ποινολογία, Άρθρα 50-133 ΠΚ, 2005, σελ. 348 επ.

και την απαγόρευση της διπλής αξιολόγησης των ίδιων στοιχείων σε βάρος του αυτού κατηγορουμένου¹⁰².

Ιδιαίτερος προβληματική έχει χαρακτηριστεί η σχέση συρροής των αδικημάτων της πλαστογραφίας και της απάτης¹⁰³, για την οποία οι θέσεις της νομολογίας δεν είναι ομόφωνες, ενώ πιο πειστικές εμφανίζονται οι (κατά το μεγαλύτερο μέρος τους) συγκλίνουσες θέσεις της θεωρίας. Κρίσιμο μέγεθος για την ένταξη των παραπάνω περιπτώσεων στις κατηγορίες της αληθινής ή φαινομενικής συρροής αποτελεί το στοιχείο της περιουσιακής βλάβης· τούτο διότι στις περιπτώσεις που συρρέει το αδίκημα της βασικής / πλημμεληματικής πλαστογραφίας του άρθρου 216 παρ. 1 ΠΚ, στο οποίο ελλείπει το στοιχείο του σκοπού περιουσιακού οφέλους ή ζημίας, με το αδίκημα της απάτης (είτε κατ' άρ. 386 παρ. 1 είτε κατ' άρ. 386 παρ. 2 ΠΚ), έχουμε (κατά πάγια νομολογία και σύμφωνη θεωρία) αληθινή συρροή, λόγω της ετερότητας των πληττόμενων εννόμων αγαθών (υπόμνημα – περιουσία)¹⁰⁴. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση του αδικήματος της τετελεσμένης απάτης με αυτό της χρήσης πλαστού εγγράφου, δηλαδή αυτές συρρέουν αληθινά και καμία από αυτές δεν απορροφάται από την άλλη, γιατί καθεμιά από τις εν λόγω πράξεις είναι αυτοτελής και στοιχειοθετείται από ιδιαίτερα περιστατικά, δεν αποτελεί δε η μία στοιχείο ή επιβαρυντική περίπτωση της άλλης ούτε παρίσταται ως αναγκαίο μέσο για τη διάπραξη της άλλης¹⁰⁵.

Ωστόσο, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες υπάρχει απόπειρα ή τετελεσμένη απάτη και διακεκριμένη/κακουργηματική πλαστογραφία (άρ. 216 παρ. 3 και 4 ΠΚ), στην οποία ενυπάρχει το στοιχείο του σκοπού περιουσιακού οφέλους ή ζημίας, τότε η συρροή πρέπει –κατά την άποψή μας– να χαρακτηρίζεται ως φαινομενική, στο

¹⁰² Βλ. και Κατσαντώνη, Ο κανόνας της «απαγόρευσης της διπλής αξιολόγησης στοιχείων της ποινικής υποστάσεως του εγκλήματος», Ποιν Χρ 1985, σελ. 97 επ., ιδίως σελ. 109 και 113.

¹⁰³ Βλ. την ενδιαφέρουσα ΑΠ 1078/1997, Υπερ σελ. 63, με παρατηρήσεις Μ. Καϊάφα – Γκιμπάντη, η οποία θίγει επιμέρους ζητήματα της «συνάντησης» των εγκλημάτων της απάτης και της πλαστογραφίας με ειδικότερη ανάλυση στο σκοπό παράνομου περιουσιακού οφέλους και την επιρροή του στοιχείου αυτού στη στοιχειοθέτηση ή μη των σχετικών αδικημάτων.

¹⁰⁴ Βλ. Αδ. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (αρ. 385- 406 ΠΚ), 2000, σελ. 160 με τις εκεί παραπομπές και τη σημείωση ότι «Η απόπειρα απάτης συρρέει επίσης αληθινά με την (πλημμεληματική), χωρίς χρήση πλαστού, πλαστογραφία, αφού η τελευταία δεν εμπεριέχει διακινδύνευση της περιουσίας. Αντίθετα, φαινομενική θα πρέπει να θεωρηθεί η συρροή όταν την πλαστογραφία συνοδεύει η χρήση του πλαστού και αυτή η χρήση συμπίπτει κατά τα πραγματικά περιστατικά με την απόπειρα απάτης. Η χρήση του πλαστού απορροφά την απόπειρα απάτης, καθώς πρόκειται για μια και αυτή διακινδύνευση της περιουσίας.» Βλ. Σταμάτη, Η συρροή ποινικών νόμων εν γένει, 1967, σελ. 190 καθώς και Χ. Μυλωνόπουλο, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (αρ 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 530-531.

¹⁰⁵ Βλ. σχετ. ΑΠ 329/1998, Ποιν Χρον ΜΗ', σελ. 975, Συμβ Πλημ Καλαμ 65/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

πλαίσιο της οποίας η απόπειρα απάτης ή η τετελεσμένη απάτη θα απορροφώνται από την κακουρηγματοική πλαστογραφία¹⁰⁶. τούτο διότι σε διαφορετική περίπτωση, εάν δηλαδή χαρακτηρίζονταν η συρροή ως αληθινή, θα είχαμε μια ανεπίτρεπτη διπλή αξιολόγηση του ίδιου στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης των δύο αδικημάτων, που δεν είναι άλλο από την περιουσιακή βλάβη, καθότι η διευρυμένη απαξία της διακεκριμένης/κακουρηγματοικής πλαστογραφίας αντλεί το περιεχόμενό της τόσο από τη βλάβη του εννόμου αγαθού του υπομνήματος όσο και από τη, συνδεδεμένη με τις επιδιώξεις του δράστη, διακινδύνευση του εννόμου αγαθού της περιουσίας.

Ωστόσο, ομοφωνία σε νομολογία και θεωρία επικρατεί μόνον υπέρ της άποψης ότι υφίσταται φαινομενική κατ' ιδέα συρροή μεταξύ πλαστογραφίας μετά χρήσεως του πλαστού εγγράφου επί σκοπώ περιουσιακού οφέλους και απόπειρας απάτης, όταν ταυτίζονται τα γεγονότα που συνιστούν την παράσταση των ψευδών γεγονότων της απάτης· και τούτο διότι στην περίπτωση αυτή θεωρείται ότι η απόπειρα απάτης ανάγεται σε επιβαρυντική περίπτωση της πλαστογραφίας και απορροφάται από αυτή¹⁰⁷. Πάντως, όταν συντρέχουν και άλλες ψευδείς παραστάσεις, πέραν εκείνων που αποτελούν τη χρήση πλαστού εγγράφου, τότε γίνεται δεκτό ότι πραγματώνονται δύο αυτοτελή αδικήματα, δηλαδή αυτό της απόπειρας απάτης και της χρήσης πλαστού εγγράφου, συρρέοντα σε αληθινή συρροή¹⁰⁸.

Όσον αφορά, όμως, τη σχέση συρροής μεταξύ της τετελεσμένης απάτης και αυτής της διακεκριμένης πλαστογραφίας επικρατεί στη νομολογία διαφορετική άποψη¹⁰⁹,

¹⁰⁶ Βλ.. Αδ. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (αρ. 385- 406 ΠΚ), 2000, σελ. 161-163, σύμφωνα με τον οποίο «*Η διατύπωση του αρ. 216 § 3 Πκ, ιδίως μετά την τελευταία τροποποίηση (: η βλάβη ή το όφελος να υπερβαίνουν τα 25.000 δρχ.) φαίνεται να ευνοεί την υποστήριξη της εκδοχής ότι ο αριθμητικό προσδιορισμός της «βλάβης» σημαίνει επαλθούσα βλάβη και επομένως και σύνθεση» της κατ' άρθρο 216 § 3 ΠΚ πλαστογραφίας εγκολπώνει και όλα τα στοιχεία της απάτης. Με βάση την παραδοχή τελειωμένη απάτη. Αν έτσι έχει το πράγμα, η «αυτή θα πρόκειται σε κάθε περίπτωση για φαινομενική συρροή εγκλημάτων, οπότε και εφαρμόζεται η διάταξη του αρ. 216 § 3 ΠΚ ως ειδική πλέον («απάτη με πλαστογραφία»)*», Χ. Μυλωνόπουλο, Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (αρ 372-406 ΠΚ), 2001, σελ. 531, σύμφωνα με τον οποίο «*..η πλαστογραφία μετά χρήσεως απορροφά την τετελεσμένη απάτη*», Μπιτζιλέκης, Η έννοια της κακουρηγματοικής πλαστογραφίας κατά το άρ. 216 άρ. 3 ΠΚ, Υπερ 1992, σελ. 3 επ.

¹⁰⁷ Βλ. σχετ Συμβ Πλημ ΑΘ 3074/1994, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ολομ ΑΠ 643/1988, Ποιν Χρ ΛΗ', σελ. 741, ΟΛΟΜ ΑΠ 14/1987 Ποιν Χρ ΛΖ', σελ. 301, ΑΠ 732/1988 Ποιν Χρ ΛΗ', σελ. 858, Εφ Θεσ 289/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁰⁸ Βλ. σχετ. Συμβ ΑΠ 1559/2002, Ποιν Δικ 1999, σελ. 689.

¹⁰⁹ Βλ. ενδεικτ. Εφ Δυτ Στ Ελλάδας 113/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 718/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 785/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1855/2002, Ποιν Χρ ΝΒ', σελ. 697, Εφ Θεσ 289/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, σύμφωνα με την οποία «*αληθής συρροή υπάρχει όταν με την εγκληματική δραστηριότητα ενός*

σύμφωνα με την οποία οι ανωτέρω αξιόποινες πράξεις συρρέουν αληθινά και καμία από αυτές δεν απορροφάται από την άλλη, γιατί οι εν λόγω πράξεις είναι αυτοτελείς και κάθε μια από αυτές στοιχειοθετείται από ιδιαίτερα περιστατικά και δεν αποτελεί η μία στοιχείο ή επιβαρυντική περίπτωση της άλλης ούτε παρίσταται ως αναγκαίο μέσο για τη διάπραξη της άλλης¹¹⁰. Περαιτέρω, προς υποστήριξη της θέσης της ύπαρξης αληθινής συρροής ανάμεσα στα ως άνω αδικήματα, γίνεται δεκτό ότι αδίκημα της κακουργηματικής πλαστογραφίας είναι «έγκλημα σκοπού» ή «σκοπούμενου αποτελέσματος», δηλαδή αρκεί ο δράστης να είχε σκοπό να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον περιουσιακό όφελος, ενώ είναι ποινικά αδιάφορο εάν τελικά αυτό επιτεύχθηκε σε αντίθεση με το αδίκημα της απάτης, το οποίο αποτελεί έγκλημα ουσιαστικό (αποτελέσματος), για τη συγκρότηση του οποίου απαιτείται η επαγωγή βλάβης στην περιουσία του εξαπατώμενου. Κατ' επέκταση, κατά την ως άνω άποψη, δεν μπορεί να νοηθεί ως φαινομενική η συρροή ανάμεσα στα ως άνω αδικήματα (ακόμα και εάν η παράσταση των ψευδών γεγονότων ταυτίζεται με τα γεγονότα που συνιστούν τη χρήση του πλαστού) αφού έτσι θα έμενε ποινικά ατιμώρητο το ουσιαστικό αποτέλεσμα της απάτης¹¹¹.

Η αντίθετη (μη κρατούσα στη νομολογία) γνώμη δέχεται ότι, κατ' αρχήν μεν, η πλαστογραφία μετά χρήσεως και η απάτη συρρέουν αληθώς, πλην όμως, όταν η παράσταση των ψευδών γεγονότων που συνιστά έναν από τους τρεις υπαλλακτικά μικτούς τρόπους τέλεσης της απάτης, ταυτίζεται με τη χρήση των πλαστών εγγράφων, τότε η απάτη απορροφάται από την πλαστογραφία μετά χρήσεως (συντρέχει δηλαδή περίπτωση φαινομενικής κατ' ιδέαν συρροής) διότι έμμεσα ανάγεται σε επιβαρυντική περίπτωση της πλαστογραφίας¹¹².

Τέλος, αναφορικά με το ζήτημα συρροής μεταξύ του αδικήματος της υφαρπαγής ψευδούς βεβαίωσης με αυτό της πλαστογραφίας και της απάτης και απόπειρας

προσώπου προσβάλλονται διάφορα έννομα αγαθά που προστατεύονται από διάφορους νόμους ή διατάξεις (ΑΠ 703/1980 ΠοινΧρ Α',835, ΑΠ Ολ 179/1990, Ολ 180/1990, 352/1990 ΠοινΧρ Μ',996,1002,1091, ΑΠ Ολ 1093/1991 ΠοινΧρ ΜΒ',39), ως εν προκειμένω, όπου η μεν πλαστογραφία καταλέγεται μεταξύ των εγκλημάτων περί τα ποινήματα, η δε απάτη σ' εκείνα κατά των περιουσιακών δικαιωμάτων, αλλά και διότι το καθένα από τα παραπάνω εγκλήματα σύγκειται από τελείως διαφορετικά στοιχεία».

¹¹⁰ Βλ. ΑΠ 75/1999, Ποιν Χρ ΜΘ', σελ. 319.

¹¹¹ Βλ. Πλημ Αθ 3074/19944, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 912/1980, Ποιν Χρ ΛΑ', σελ. 49.

¹¹² Βλ. σχετ ΑΠ 175/1988 Ποιν Χρ ΛΗ', σελ. 607, ΑΠ 467/1985 Ποιν Χρ ΛΕ', σελ. 880, Πλημ Αθ 1826/1989, Ποιν Χρ ΛΘ', σελ. 769, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

απάτης φαίνεται να υπάρχει ομοφωνία σε θεωρία και νομολογία υπέρ της ύπαρξης αληθινής συρροής σε αμφοτέρως περιπτώσεις. Ειδικότερα, για τα αδικήματα της πλαστογραφίας και της ψευδούς βεβαίωσης, γίνεται δεκτό ότι μολονότι παρουσιάζουν ως κοινό αποτέλεσμα τη δυνατότητα παραπλανήσεως για γεγονός που μπορεί να έχει έννομες συνέπειες, διαφέρουν, διότι με το πρώτο αδίκημα, δηλαδή της πλαστογραφίας, τιμωρείται εκείνος που με το έγγραφο του αλλοιώνει την αλήθεια, ενώ με το δεύτερο, δηλαδή αυτό της υφαρπαγής ψευδούς βεβαίωσης, τιμωρείται εκείνος που εξαπατά άλλον να βεβαιώσει με έγγραφο ψευδές γεγονός¹¹³. Περαιτέρω, για τη σχέση υφαρπαγής ψευδούς βεβαιώσεως και απόπειρας ή τετελεσμένης απάτης γίνεται δεκτό ότι επειδή στο έγκλημα της υφαρπαγής ψευδούς βεβαιώσεως η εκ μέρους του δράστη χρήση στη συνέχεια του υφαρπαγέντος δημοσίου εγγράφου δε συνιστά κατά νόμο επιβαρυντική περίπτωση του εγκλήματος αυτού, τόσο η απόπειρα απάτης όσο και η τετελεσμένη απάτη, η οποία συντελείται με τη χρήση του υφαρπαγέντος δημοσίου εγγράφου, συρρέουν αληθώς με το έγκλημα της υφαρπαγής ψευδούς βεβαίωσης¹¹⁴.

2.4. Υποκειμενική υπόσταση του αδικήματος της απάτης – Ο σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους

Από τη διάταξη του αρ. 386 ΠΚ και ειδικότερα από το εδάφιο που ορίζει ότι «*όποιος με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων βλάπτει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με σκοπό από τη βλάβη αυτής της περιουσίας να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος τιμωρείται ...*» συνάγεται ότι για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος θα πρέπει τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης να καλύπτονται από το δόλο του δράστη, ο οποίος αρκεί να είναι και ενδεχόμενος. Ειδικότερα, ωστόσο, ως προς το στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης που αφορά την παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων απαιτείται άμεσος δόλος β' βαθμού, όπως αυτός περιγράφεται στο αρ. 27 παρ. 2^α ΠΚ, αφού εν

¹¹³ Βλ. Συμβ Εφ Δυτ Μακεδ 61/2017 (Αδημ), ΑΠ 1374/1984 αρχ Ποιν Χρ ΛΕ', σελ. 377.

¹¹⁴ Βλ. σχετ Συμβ Πλημ Αθ 3074/1994, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Σταμάτη, Γενικαί αρχαί της φαινόμενης συρροής εγκλημάτων και ιδίως της κατ' ιδέαν συρροής, έκδοση 1972, παρ. 38, VI, σελ. 245 και Schonke – Schroder, παρ. 273, VI, Rdn, σελ. 1297.

προκειμένω απαιτείται και το στοιχείο της γνώσης. Κατά συνέπεια, εάν ο δράστης αγνοεί ή έστω πιθανολογεί την αναλήθεια των γεγονότων που παριστάνει, τότε δεν αρκεί ο δόλος του για να στοιχειοθετηθεί το αδίκημα της απάτης¹¹⁵, σε περίπτωση δε πλάνης του δράστη σχετικά με κάποιο από τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης (ακόμη και αυτού που αφορά το «παράνομο» του περιουσιακού οφέλους¹¹⁶), αυτή αποτελεί πραγματική πλάνη και οδηγεί στον αποκλεισμό του δόλου. Τέλος, δε νοείται απάτη τελούμενη εξ' αμελείας.

Περαιτέρω, για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος της απάτης απαιτείται και ένα ακόμα στοιχείο, αναγόμενο στην ειδική υπόσταση της απάτης, ως αδίκημα «υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης» ή «στενότερης αντικειμενικής υπόστασης»¹¹⁷, δηλαδή ένας ακόμα σκοπός του δράστη να περιποιήσει στον εαυτό του ή σε άλλον το παράνομο περιουσιακό όφελος. Βέβαια, η απάτη ολοκληρώνεται τυπικά και μόνο με την πρόκληση περιουσιακής ζημίας στο θύμα ενώ εάν υπάρξει και η αντίστοιχη ωφέλεια του δράστη επέρχεται και η ουσιαστική αποπεράτωση του εν λόγω αδικήματος.

Κρίσιμο, επίσης, είναι να τονίσουμε ότι το επιδιωκόμενο όφελος πρέπει να είναι περιουσιακό, ούτως ώστε να υπάρχει και η απαραίτητη αντιστοιχία με την ήδη προκληθείσα βλάβη του θύματος, έτσι ώστε η ωφέλεια του δράστη να αποτελεί την αναστροφή όψης της περιουσιακής βλάβης του θύματος¹¹⁸, να έχει δηλαδή ουσιαστικά επέλθει μία περιουσιακή μετατόπιση¹¹⁹ από το θύμα στο δράστη.

Από τα παραπάνω γίνεται δεκτό ότι στις περιπτώσεις της «απάτης περί την πρόσληψη» δέον να γίνεται εξαρχής –πριν δηλαδή την άσκηση της ποινικής δίωξης– μία αξιολόγηση, βασισμένη στα κριτήρια που αναλύθηκαν εκτενώς παραπάνω σχετικά με τις περιπτώσεις ισάξιας αντιπαροχής κ.ο.κ., ούτως ώστε να διερευνάται εάν πράγματι υπήρξε περιουσιακή βλάβη του εργοδότη (Δημοσίου ή ιδιώτη)

¹¹⁵ Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (αρ. 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 144.

¹¹⁶ Κ. Παπαθανασίου σε Α. Χαραλαμπίκη, Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2^{ος}, 2014, 3217, πρβλ όμως και Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (αρ. 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 150, ο οποίος δέχεται νομική πλάνη.

¹¹⁷ Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (αρ. 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 145.

¹¹⁸ Α. Παπαδαμάκης, Τα περιουσιακά εγκλήματα (αρ. 385-406 ΠΚ), 2000, σελ. 147.

¹¹⁹ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, «Η έννοια της κακουργηματικής πλαστογραφίας κατά το αρ. 216 § 3 ΠΚ», Υπερ 1992, σελ. 15, . Σπινέλλη, Ποινικό Δίκαιο Ειδικό Μέρος, Εγκλήματα κατά περιουσιακών έννομων αγαθών Τεύχος β' (385-387 ΠΚ), 1985, σελ. 117-118.

αφετέρου δε εάν ο ύποπτος είχε σκοπό πρόκλησης της βλάβης του εργοδότη αλλά και σκοπό παράνομου περιουσιακού οφέλους¹²⁰.

3. Διορισμός με αναληθή νομιμοποιητικά έγγραφα και πλαστογραφία κατ' άρθρο 217 ΠΚ

Διχογνωμία στη νομολογία υφίστατο και ως προς το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 217 ΠΚ περί πλαστογραφίας πιστοποιητικών στις υποθέσεις προσκόμισης πλαστών πιστοποιητικών/τίτλων σπουδών με σκοπό το διορισμό στο Δημόσιο. Στο συγκεκριμένο άρθρο, ως αυτό είχε στον παλαιό ΠΚ, ορίζονταν τα εξής: «1. Όποιος με σκοπό να διευκολύνει την άμεση συντήρηση, την κίνηση ή την κοινωνική πρόοδο αυτού του ίδιου ή άλλου καταρτίζει πλαστό ή νοθεύει πιστοποιητικό ή μαρτυρικό ή άλλο έγγραφο που μπορεί να χρησιμεύσει συνήθως για τέτοιους σκοπούς ή εν γνώσει του χρησιμοποιεί τέτοιο πλαστό ή νοθευμένο έγγραφο τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή με χρηματική ποινή. 2. Με την ίδια ποινή τιμωρείται όποιος χρησιμοποιεί για τον ίδιο σκοπό τέτοιο έγγραφο, που είναι γνήσιο, είχε εκδοθεί όμως για άλλον.» Στον νέο ΠΚ, ορίζονται αντίστοιχα, στις παρ. 1 και 2 του άρθρου 217 τα εξής: «1. Όποιος με σκοπό να διευκολύνει την άμεση συντήρηση, την κίνηση, ή την κοινωνική πρόοδο αυτού του ίδιου ή άλλου καταρτίζει πλαστό ή νοθεύει πιστοποιητικό ή μαρτυρικό ή άλλο έγγραφο που κατά προορισμό χρησιμεύει για τέτοιους σκοπούς ή εν γνώσει του χρησιμοποιεί τέτοιο πλαστό ή νοθευμένο έγγραφο τιμωρείται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας. 2. Με την ίδια ποινή τιμωρείται όποιος χρησιμοποιεί για τον ίδιο σκοπό τέτοιο έγγραφο, που είναι γνήσιο, είχε εκδοθεί όμως για άλλον.» Σημαντικό, ωστόσο, είναι ότι στο συγκεκριμένο άρθρο προστέθηκε και τρίτη παράγραφος, η οποία προβλέπει τα εξής: «3. Με φυλάκιση τιμωρείται όποιος καταρτίζει πλαστό ή νοθεύει γνήσιο ή κάνει χρήση αυτών,

¹²⁰ Βλ. χαρακτ. την ενδιαφέρουσα Εφ Πειρ 602/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, στο σκεπτικό της οποίας έγινε δεκτό ότι αφενός μεν δεν υπήρχε ζημία του Δημοσίου από την απατηλή συμπεριφορά των εξαπατώντων αφετέρου δεν στοιχειοθετούνταν η διάπραξη του αδικήματος της απάτης σε βάρος των τρίτων προσώπων που στερήθηκαν ενδεχομένως την πρόσληψή τους εξαιτίας της πράξης των εξαπατώντων, αφού εξέλιπε ο υπερχειλής δόλος, ήτοι ο σκοπός (άμεσος) περιποίησης παράνομου οφέλους από την περιουσία των τυχόν βλαπτομένων, ο οποίος απαιτείται για την ολοκλήρωση της υποκειμενικής θεμελίωσης του εν λόγω εγκλήματος, καθόσον (άμεσος) σκοπός των κατηγορουμένων ήταν η πρόσληψη τους στις θέσεις εργασίας και όχι η βλάβη τρίτων.

με σκοπό να καταλάβει θέση εργασίας ή να διεκδικήσει βαθμολογική ή μισθολογική προαγωγή στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα.».

Ως προστατευόμενο έννομο αγαθό στο άρθρο 217 του παλαιού ΠΚ θεωρείτο η ασφάλεια των συναλλαγών μέσω της εξασφάλισης των γνήσιων πιστοποιητικών. Τούτο ισχύει και για το νέο άρθρο 217 ΠΚ. Ωστόσο, με την προσθήκη της τελευταίας παραγράφου και ειδικότερα με την προσθήκη της φράσης *«με σκοπό να καταλάβει θέση εργασίας ή να διεκδικήσει βαθμολογική ή μισθολογική προαγωγή στον δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα»* διαφαίνεται η διάθεση του νομοθέτη να προστατέψει και την αξιοκρατία στις προσλήψεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

Κατά την άποψή μας, το ως άνω συμπέρασμα συνάγεται αφενός μεν από την επιλογή του νομοθέτη να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής της παραπάνω διάταξης – ειδάλως δε θα υπήρχε η ως άνω σχετική τροποποίηση/προσθήκη στο άρθρο-, αφετέρου δε από το γεγονός της αυξημένης ποινικής απαξίας που θέλησε να προσδώσει στη διάταξη αυτή, μέσω της επιβολής αυστηρότερου πλαισίου ποινής σε σχέση με την προισχύσασα μορφή του εν λόγω άρθρου, αφού πλέον οι περιπτώσεις των §§ 1 και 2 του αρ. 217 ΠΚ τιμωρούνται με χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας ενώ η § 3 του αρ. 217 ΠΚ τιμωρείται με ποινή φυλάκισης, ήτοι με φυλάκιση από 10 ημερών έως 5 ετών¹²¹.

Περαιτέρω, εάν επιχειρούσαμε μία τελολογική ερμηνεία του νέου αρ. 217 ΠΚ, ενδεχομένως θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι η πρόβλεψη του νομοθέτη να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του αρ. 217 ΠΚ κατ' αυτόν τον τρόπο, είχε ως απώτερο σκοπό να θέσει σε μία ενιαία βάση ποινικής αξιολόγησης τις περιπτώσεις προσκόμισης πλαστών δικαιολογητικών για διορισμούς στο Δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα με σκοπό την κατάληψη θέσεων εργασίας, μισθολογικής προαγωγής κ.ο.κ. Το γεγονός, εξάλλου, της έκδοσης σωρείας αντιφατικών αποφάσεων ως προς το ζήτημα αυτό θεωρούμε ότι συνέτεινε στην τροποποίηση του εν λόγω άρθρου στην ως άνω τελική του μορφή.

¹²¹ Βλ. σχετ. την Αιτιολογική Έκθεση του αρ. 217 του νέου ΠΚ, σύμφωνα με την οποία *«Μολονότι το βασικό έγκλημα τιμωρείται με ποινή μειωμένη έναντι της πλαστογραφίας, εντούτοις αυξημένη ποινή φυλάκισης απειλείται για εκείνον που καταρτίζει πλαστό ή νοθεύει γνήσιο ή κάνει χρήση αυτών με σκοπό να καταλάβει θέση εργασίας ή να διεκδικήσει βαθμολογική ή μισθολογική προαγωγή στον δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα».*

Βασικές διαφορές μεταξύ των διατάξεων της πλαστογραφίας πιστοποιητικών και της κοινής πλαστογραφίας είναι: α) ότι το αδίκημα του άρ. 217 ΠΚ έχει ως αντικείμενο μόνο πιστοποιητικά, μαρτυρικά ή άλλα έγγραφα που κατά προορισμό χρησιμεύουν για τέτοιους σκοπούς, ενώ το αδίκημα του άρ. 216 ΠΚ έχει πεδίο εφαρμογής σε όλα τα έγγραφα, όπως αυτά οριοθετούνται στη διάταξη του άρθρου 13 εδ. γ. ΠΚ, β) ότι το αδίκημα του άρ. 217 ΠΚ έχει περιορισμένο σκοπό, αυτόν δηλαδή της διευκόλυνσης της άμεσης συντήρησης, της κίνησης ή της κοινωνικής προόδου (παρ. 1) καθώς και αυτόν της κατάληψης θέσης, της διεκδίκησης βαθμολογικής ή μισθολογικής προαγωγής στο δημόσιο ή στον ιδιωτικό τομέα και γ) ότι ο νομοθέτης φαίνεται να προσδίδει, ενόψει των παραπάνω, στις τυποποιούμενες στα ανωτέρω άρθρα συμπεριφορές διαφορετική απαξία, όπως άλλωστε αποδεικνύεται από το διαφορετικό πλαίσιο απειλούμενων ποινών.

Μέχρι πρόσφατα, και προτού να τεθεί σε ισχύ ο νέος ΠΚ με την προσθήκη της παραπάνω σχετικής παρ. 3 του άρθρου 217, μολονότι η ειδική υπόσταση του αδικήματος της πλαστογραφίας πιστοποιητικών φαινόταν –κάποιες φορές– να είναι η ορθή υπόσταση για να υπαχθούν οι υπό μελέτη σχετικές ποινικές υποθέσεις πλαστών πιστοποιητικών με σκοπό το Διορισμό στο δημόσιο, παρόλα αυτά λίγες ήταν οι περιπτώσεις που οι κατηγορούμενοι παραπέμπονταν να δικασθούν με βάση τη εν λόγω διάταξη¹²².

Αντιθέτως, προτιμούνταν η διάταξη της κακουργηματικής κοινής πλαστογραφίας (216 παρ. 3 ΠΚ), άλλοτε αυτοτελώς και άλλοτε σε συρροή με την διάταξη της κακουργηματικής απάτης (386 παρ. 3 ΠΚ). Η θέση μάλιστα του μεγαλύτερου μέρους της νομολογίας στους προβαλλόμενους υπερασπιστικούς ισχυρισμούς των κατηγορουμένων περί υπαγωγής τους στη διάταξη του άρ. 217 ΠΚ (έναντι των άρ. 216 παρ. 3 και 386 παρ. 3 ΠΚ) ήταν ότι σκοπός των κατηγορουμένων δεν ήταν η κοινωνική τους πρόοδος και η συντήρησή τους, αλλά η εξαπάτηση των αρμόδιων υπαλλήλων, με σκοπό να διορισθούν σε θέσεις για τις οποίες δεν είχαν τα νόμιμα προσόντα και ο προσπορισμός περιουσιακού οφέλους¹²³. Κατά την άποψή μας, ωστόσο, ενδεχομένως να προτιμούνταν οι παραπάνω διατάξεις από τις εισαγγελικές

¹²² Βλ. Π. Βρυνιώτη, «Πρόσληψη στο Δημόσιο με πλαστό τίτλο σπουδών», Ποιν Δικ 11/2018, σελ. 1114.

¹²³ Βλ. σχετ. Μελέτη Π. Βρυνιώτη, «Πρόσληψη στο Δημόσιο με πλαστό τίτλο σπουδών», Ποιν Δικ 11/2018, σελ. 1115, ΕφΔυτΣτερΕλλ 113/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1232/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

και δικαστικές αρχές, προκειμένου να αποφεύγονται μαζικές περιπτώσεις παραγραφών αναφορικά με τις εν λόγω υποθέσεις· τούτο διότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι ανακαλυπτόμενοι εκ των υστέρων πλαστοί τίτλοι¹²⁴ είχαν καταρτισθεί και χρησιμοποιηθεί πολλά χρόνια πριν, γεγονός που σήμαινε ότι, ενόψει του πλημμεληματικού χρόνου παραγραφής, οι σχετικές υποθέσεις θα έπρεπε να αρχειοθετούνται ή να παύει αθρόα η ποινική δίωξή τους¹²⁵.

Για το λόγο αυτόν, όπως ήδη εκθέσαμε και παραπάνω, με την προσθήκη της παρ. 3 στη διάταξη του άρθρου 217 ΠΚ και την πρόβλεψη απειλής ποινής φυλάκισης έως πέντε ετών, θεωρούμε ότι ο νομοθέτης απέβλεψε στη δημιουργία ενός ιδιώνυμου αδικήματος¹²⁶, το οποίο ανταποκρίνεται στην πραγματική ηθικοκοινωνική απαξία των υπό εξέταση ποινικών υποθέσεων¹²⁷. Άρα, δεν καταλείπεται αμφιβολία ότι με τον νέο ΠΚ για τις περιπτώσεις κατάρτισης πλαστών πτυχίων και λοιπών πιστοποιητικών με σκοπό την πρόσληψη στο Δημόσιο θα πρέπει να εφαρμόζεται, ως ειδικότερη, η διάταξη του άρ. 217 παρ. 3 έναντι του άρ. 216 παρ. 3 ΠΚ.

Εξάλλου, σε αυτό το σημείο κρίνουμε σκόπιμο να επισημάνουμε ότι οι υποστηρικτές της άποψης, σύμφωνα με την οποία υφίσταται πλαστογραφία του αρ. 216 παρ. 3 ΠΚ, στις περιπτώσεις πλαστών πτυχίων και άλλων πιστοποιητικών με σκοπό το διορισμό στο Δημόσιο, επικαλούνταν –προς υποστήριξη της θέσης τους– μεταξύ άλλων και το αρ. 12 του ν. 3528/2007 σύμφωνα με το οποίο «η πλήρωση των θέσεων διέπεται από τις αρχές της ίσης ευκαιρίας συμμετοχής, της αξιοκρατίας, της αντικειμενικότητας, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της δημοσιότητας»¹²⁸. Με το

¹²⁴ Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Σώματος Επιθεώρησης Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης (ΣΕΕΔΔ) από το 2014 έως τον Οκτώβριο του 2018 έχουν εντοπισθεί 1.737 πλαστοί τίτλοι στο Δημόσιο και οι κάτοχοί τους έχουν απολυθεί οριστικά από τις υπηρεσίες τους ενώ ακόμα 2.002 υποθέσεις με ισχυρές ενδείξεις πλαστότητας βρίσκονται υπό διερεύνηση, διαθέσιμο στην <https://www.kathimerini.gr/994579/article/epikairothta/ellada/plasta-akomh-kai-ptyxia-dhmotikoy>, τελευταία πρόσβαση την 14.09.2019.

¹²⁵ Πρβλ. και Ν. Μπιτζιλέκη, «Η έννοια της κακουργηματικής πλαστογραφίας κατά το αρ. 216 § 3 ΠΚ», Υπερ 1992, σελ. 3 επ., ιδίως 3-6 στις οποίες θίγει το ζήτημα της υπαγωγής πολλών περιπτώσεων στο αδίκημα της κακουργηματικής πλαστογραφίας έναντι της απλής πλαστογραφίας και στην έλλειψη ορθού κριτηρίου κατά την εξυπαρχής άσκηση των ποινικών διώξεων.

¹²⁶ Βλ. Χαραλαμπίκη Α., Ο νέος Ποινικός Κώδικας, Μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση του Ν. 4619/2019, 2019, σελ. 69.

¹²⁷ Βλ. σχετ. Καραμπέλη Χ., «Οι βασικότερες αλλαγές που επέρχονται δια της ψήφισης νέου Ποινικού Κώδικα και νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας στην Ελλάδα από 1.7.2019», Ποιν Δικ σελ. 794, Χαραλαμπίκη Α., «Οι σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις στο Σχέδιο του νέου Ποινικού Κώδικα», Ποιν Δικ 2/2019, σελ. 175.

¹²⁸ Βλ. όλως ενδεικτ. τη μειοψηφία άποψη στην Ολ ΑΠ 3/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και Δεληδήμος, Η de facto αντιπαροχή ως κριτήριο ποινικής αξιολόγησης, Ποιν Χρ ΞΔ', σελ. 477.

επιχείρημα αυτό κατέληγαν στο συμπέρασμα ότι η αντιπαροχή των προσληφθέντων δεν ήταν νόμιμη και κατ' επέκταση δεν ήταν ισάξια των αντίστοιχων μισθών τους, ούτως ώστε να αντισταθμίζει τη ζημία του Δημοσίου. Ωστόσο, η νέα διάταξη στη γραμματική διατύπωση της οποίας ενυπάρχει ο σκοπός *κατάληψης θέσης εργασίας ή διεκδίκησης βαθμολογικής ή μισθολογικής προαγωγής στον δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα* φαίνεται να είναι πιο «κοντά» εννοιολογικά στο ως άνω αρ. του ν. 3528/2007 από τη σχετική διάταξη του αρ. 216 παρ. 3, η οποία –ακόμα και με την πιο διασταλτική ερμηνεία – δεν προστατεύει άλλο έννομο αγαθό πέραν αυτού της ασφάλειας και ακεραιότητας των έγγραφων συναλλαγών με σκοπό περιουσιακού οφέλους. Κατ' επέκταση, και για το λόγο αυτόν, εξ' αντιδιαστολής συνάγεται ότι κρίνεται ως ορθότερη η εφαρμογή της διάταξης του νέου 217 ΠΚ έναντι αυτής του 216 παρ. 3 ΠΚ.

Παρόλα αυτά, όπως ήδη αναφέρθηκε στην ενότητα αναφορικά με το ζήτημα συρροής της απάτης και της πλαστογραφίας στις υπό μελέτη περιπτώσεις, η κρατούσα θέση στη νομολογία τάσσεται υπέρ της αληθινής συρροής λόγω της ετερότητας των εννόμων αγαθών. Άρα, απομένει να κριθεί από εδώ και στο εξής, εάν η νομολογία θα εμμένει στην αρχική της θέση και κατ' επέκταση θα συνεχίσει να εφαρμόζει δύο διατάξεις, δηλαδή αυτήν της πλαστογραφίας πιστοποιητικών κατ' άρθρο 217 παρ. 3 και αυτήν της κακουργηματικής απάτης κατ' άρ. 386 παρ. 2 και 3 ΠΚ, στις περιπτώσεις προσκόμισης πλαστών πτυχίων με σκοπό το διορισμό στο Δημόσιο, ή εάν θα διαφοροποιήσει τη θέση της και θα ταχθεί υπέρ της φαινομενικής συρροής των δύο αδικημάτων¹²⁹, με την διάταξη της πλαστογραφίας πιστοποιητικών να απορροφά την πράξη της εξαπάτησης, λαμβάνοντας υπόψη της (εκτός από την ταυτότητα ή ετερότητα των εννόμων αγαθών) και το ζήτημα της λειτουργικής σχέσης των δύο πράξεων¹³⁰, σε ό, τι αφορά την αντιμετώπιση του υπό συζήτηση φαινομένου.

Ειδικότερα, στη θεωρία έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι υπάρχουν περιπτώσεις αδικημάτων, τα οποία μολονότι δε χαρακτηρίζονται από την ταυτότητα του προσβαλλόμενου αγαθού, παρόλα αυτά φαίνεται να έχουν τη λεγόμενη «*τυπική ετερότητα*», λόγω της ουσιαστικής διασύνδεσης και αλληλεπίδρασης των

¹²⁹ Βλ. σχετ. την ενδιαφέρουσα ΑΠ 1553/2010, Ποιν Χρ ΞΑ', σελ. 588.

¹³⁰ Βλ. Χαραλαμπίκη Α., Ο νέος Ποινικός Κώδικας, Μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση του Ν. 4619/2019, 2019, σελ. 69.

προστατευόμενων από τις οικείες διατάξεις εννόμων αγαθών, σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που μερικά εξ' αυτών καθίστανται βοηθητικά κι έτσι τιμωρούνται επικουρικά έναντι άλλων¹³¹. Στις περιπτώσεις αυτές προκρίνεται ως ορθότερη και πιο «δίκαιη» η αξιολόγηση της ουσίας των πραγματικών περιστατικών και της λειτουργικότητάς τους στο πλαίσιο της κοινωνίας έναντι μιας (αυστηρής) τυπικής νομικοτεχνικής ερμηνείας τους.

Τέλος, κατά την άποψή μας, είναι εφικτή η εξαρχής υπαγωγή στο αρ. 217 παρ. 3 ΠΚ, χωρίς να είναι απαραίτητη η επίκληση των αρχών της φαινομενικής συρροής σε σχέση με τα αδικήματα της κακουργηματικής πλαστογραφίας και απάτης, στις περιπτώσεις εκείνες που ο προσληφθείς παρείχε ισάξια αντιπαροχή (όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της καθαρίστριας που παρείχε προσηκόντως εργασία και άρα αντισταθμίστηκε η ζημία του Δημοσίου¹³²), με τους όρους και τις προϋποθέσεις που αναλύθηκαν εκτενώς στην οικεία ενότητα. Εάν, δηλαδή, συνάγεται από την αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών των εκάστοτε περιπτώσεων «απάτης περί την πρόσληψη» ότι δεν υπήρχε από πλευράς του κατηγορουμένου ζημία ή έστω διακινδύνευση ζημίας του Δημοσίου ή σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους, λαμβανομένου υπόψη ότι αυτός παρείχε ποιοτικά τις υπηρεσίες του, ότι η εν λόγω θέση δεν απαιτούσε ιδιαίτερες πνευματικές δεξιότητες ή προσόντα τα οποία θα είχε μόνο με την κατοχή του (γνήσιου) πτυχίου ή του αντίστοιχου πιστοποιητικού κ.ο.κ., τότε θα πρέπει στις περιπτώσεις αυτές να τυγχάνει εφαρμογής εξαρχής -και χωρίς να προηγηθεί η υπαγωγή στους κανόνες της φαινομενικής συρροής σε σχέση με τα αδικήματα της κακουργηματικής πλαστογραφίας και απάτης- η διάταξη του αρ. 217 παρ. 3 ΠΚ, αφού δε θα τίθεται καν θέμα παράνομου περιουσιακού οφέλους ή έστω διακινδύνευσης της περιουσίας του Δημοσίου, που να δικαιολογεί την εφαρμογή των ως άνω σχετικών διατάξεων.

Αντιθέτως, διαφορετική θα πρέπει να είναι η αντιμετώπιση των περιπτώσεων στις οποίες δεν υπάρχει ζήτημα ισάξιας αντιπαροχής (όπως για παράδειγμα στην

¹³¹ Βλ. Στ. Παύλου, *Οι αρχές της φαινομενικής συρροής*, 2003, σελ. 237. Βλ. ωστόσο και Μανωλεδάκη Ι., «Ουσιόδη τινά ζητήματα επί συρροής εγκλημάτων», *Αρμενόπουλος* 1969, σελ. 259 επ. ο οποίος επίσης δέχεται εφαρμογή της φαινομενικής συρροής σε παρόμοιες περιπτώσεις με αλληλεπίδραση βαθύτερων κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων αλλά τάσσεται υπέρ της αρχής της «αξιολογικής απορροφήσεως».

¹³² Βλ. βλ. την Πεντ Εφ Αθ 575/2018, Ποιν Δικ 8-9/2018, σελ. 864.

περίπτωση του κατηγορουμένου που προσκόμισε πλαστό πτυχίο ιατρικής προκειμένου να καταλάβει θέση ιατρού χειρουργού σε νοσοκομείο¹³³) και κατ' επέκταση υπάρχει σκοπός παράνομου περιουσιακού οφέλους ή έστω διακινδύνευσης της περιουσίας του Δημοσίου, στις οποίες δεν μπορεί να γίνει δεκτή η παραπομπή στο αρ. 217 παρ. 3 ΠΚ, αφού σε αυτό ελλείπει το στοιχείο του σκοπού παράνομου περιουσιακού οφέλους, και έτσι ως μοναδική ορθή -κατά την άποψή μας- επιλογή φαίνεται η υπαγωγή στα αρ. 216 παρ. 3 και 4 ΠΚ και 386 παρ. 3 και 4 νέου ΠΚ, με τις επισημάνσεις που εκτέθηκαν ως προς τη συρροή τους στην ενότητα με τίτλο «Η ζημία ως στοιχείο συρρεόντων αδικημάτων».

4. Διαχρονική επισκόπηση και ανάλυση νομολογιακών περιπτώσεων

Η πολυπλοκότητα του υπό μελέτη φαινομένου της απάτης περί την πρόσληψη στο Δημόσιο, η ανάγκη σύζευξης διαφορετικών κλάδων δικαίου (αστικού, διοικητικού και ποινικού) για την αντιμετώπισή του, η διαφορετική ερμηνεία των ανωτέρω κανόνων δικαίου και η διαφορετική πρόσληψη και απαξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών κάθε περίπτωσης, είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση εκ διαμέτρου αντίθετων αποφάσεων από τα δικαστήρια της χώρας. Συνέπεια όλων αυτών ήταν και το γεγονός ότι, τελικά, μία εκ των σχετικών ποινικών υποθέσεων οδηγήθηκε στην Πλήρη Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, η οποία εξέδωσε την με αριθμό 3/2019 απόφαση της, δίνοντας οριστική λύση σε επιμέρους δογματικά ζητήματα.

Ενόψει της πολύ ενδιαφέρουσας ως άνω εξέλιξης της νομολογίας, κρίθηκε σκόπιμο να επιχειρηθεί παρακάτω μια συνοπτική παράθεση αντιπροσωπευτικών σχετικών δικαστικών αποφάσεων που εκδόθηκαν την τελευταία δεκαετία, στο σκεπτικό των οποίων υιοθετήθηκαν διαφορετικές απόψεις για τη στοιχειοθέτηση ή μη του αδικήματος της απάτης σε περιπτώσεις προσκόμισης πλαστών πτυχίων ή άλλων νομιμοποιητικών εγγράφων σε διαδικασίες διορισμών, προσλήψεων, αναθέσεων έργων κ.λπ., με ειδικότερη αναφορά και αιτιολόγηση στη στοιχειοθέτηση ή μη της περιουσιακής βλάβης και του αντίστοιχου περιουσιακού οφέλους αλλά και στον προσδιορισμό του χρόνου τέλεσης της πράξης.

¹³³ Βλ. ΑΠ 196/2015, Ποιν Δικ 2017, σελ. 45.

Το με αριθμό 68/2015 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Θράκης¹³⁴ παρέπεμψε τους κατηγορούμενους στο Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων Θράκης για κακουργηματική πλαστογραφία και απάτη σε βάρος του Δημοσίου, τελεσθείσες μέσω της προσκόμισης πλαστών εγγυητικών επιστολών καλής συμμετοχής και καλής εκτέλεσης σε διαγωνισμό εκτέλεσης δημόσιου έργου. Οι κατηγορούμενοι ισχυρίστηκαν ότι το Δημόσιο δεν υπέστη την παραμικρή ζημία διότι υπήρξε από πλευράς της αναδόχου εταιρίας προσήκουσα και υποδειγματική, χωρίς αστοχίες και σφάλματα, κατασκευή του ανατεθέντος δημόσιου έργου, γεγονός το οποίο αποδείχθηκε και από το αναγνωστέο έγγραφο έκθεσης ελέγχου του Γεν. Λογ. του Κράτους. Ωστόσο, κατά το ενδιαφέρον σκέλος του σκεπτικού του εν λόγω βουλεύματος, ο ισχυρισμός αυτός κρίθηκε ως απορριπτέος, διότι κρίθηκε ότι η ζημία στην επίδικη περίπτωση έγκειτο στη *διακινδύνευση της περιουσίας του Δημοσίου που επήλθε με την απώλεια κάθε προβλεπόμενης εγγυήσεώς του καθ' όλη τη μακρά διάρκεια εκτελέσεως του έργου, γεγονός που καθιστούσε εμφανέστατη εξαρχής την αδυναμία του να καλύψει άμεσα με την κατάπτωση των εγγυητικών επιστολών οποιαδήποτε ζημία από τον ουδόλως σπάνιο και σαφώς υπαρκτό κίνδυνο εξελίξεως του έργου (σφάλματα, αστοχίες, κακοτεχνίες, εγκατάλειψη κλπ)*. Ως προς το γεγονός της προσήκουσας κατασκευής του έργου έγινε δεκτό επίσης ότι δεν ασκεί νομική επιρροή η μεταγενέστερη άρση του κινδύνου.

Το με αριθμό 146/2016 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Πατρών¹³⁵ παρέπεμψε τον κατηγορούμενο να δικαστεί ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Πατρών για κακουργηματική απάτη και πλαστογραφία σε βάρος του Δημοσίου, τελεσθείσα μέσω της προσκόμισης πλαστού πτυχίου στην αρμόδια επιτροπή του ΑΣΕΠ, προκειμένου να διορισθεί ως υπάλληλος σε κενή οργανική θέση κλάδου ΤΕ17 οικονομικού-λογιστικού σε ΟΤΑ. Στην προκειμένη περίπτωση δεν έγινε δεκτή η πρόταση του Αντεισαγγελέα Εφετών Τσιρώνη, σύμφωνα με την οποία δεν έπρεπε να γίνει κατηγορία σε βάρος του κατηγορουμένου διότι δεν υπήρξε βλάβη της δημοτικής περιουσίας, αφού ο κατηγορούμενος λάμβανε τους μισθούς του για παρεχόμενη από αυτόν εργασία στον τομέα, για τον οποία προσελήφθη, και έχοντας την επάρκεια που θα απαιτούσε η υπηρεσία από έναν πτυχιούχο λογιστικού τμήματος ΤΕΙ. Στην κρίση του μάλιστα αυτή ο Αντεισαγγελέας επικαλέστηκε και

¹³⁴ Βλ. Εφ Θρ (Ποιν) 68/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³⁵ Βλ. Συμβ Εφ Πατρ 146/2016, Ποιν Δικ 3-4/2017, σελ. 300 επ.

αποδεικτικά μέσα (εκθέσεις αξιολόγησης, κατάθεση μάρτυρος – προϊσταμένης του κατηγορουμένου), με τα οποία αποδείχθηκε η ποιοτική παροχή των υπηρεσιών από πλευράς του κατηγορουμένου καθώς και η επαγγελματική του επάρκεια στον εν λόγω τομέα. Ωστόσο, το Συμβούλιο Εφετών δεν έκανε δεκτή την εισαγγελική πρόταση και παρέπεμψε τον κατηγορούμενο, δεχόμενο ότι δεν υπήρξε ισάξια αντιπαροχή από πλευράς του τελευταίου διότι αυτή δεν ήταν νόμιμη. Κατά το ενδιαφέρον σκέλος του σκεπτικού του, το Συμβούλιο δέχθηκε μάλιστα ότι δεν ασκεί επιρροή το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος είχε την εμπειρία και τις ικανότητες (: ότι πληρούσε δηλαδή τα ουσιαστικά προσόντα για) να αντεπεξέλθει στα καθήκοντά του, διότι κατά τη στιγμή της πρόσληψής του στερούνταν των απαιτούμενων τυπικών προσόντων που ορίζονταν στην προκήρυξη, δηλαδή της κατοχής του τίτλου σπουδών, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο μη νόμιμο τον διορισμό του και κατ' επέκταση μη ισάξια την αντιπαροχή της εργασίας του.

Το με αριθμό 4485/2015 βούλευμα του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών Αθηνών¹³⁶ παρέπεμψε τον κατηγορούμενο, υπάλληλο ΔΕ 29, Οδηγό σε ΟΤΑ, ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Αθηνών για κακουργηματική απάτη σε βάρος του Δημοσίου τελεσθείσας μέσω της προσκόμισης πλαστού απολυτήριου Λυκείου. Το Συμβούλιο απέρριψε τον ισχυρισμό του κατηγορουμένου για αντιστάθμιση της ζημίας του Δημοσίου λόγω ισάξιας αντιπαροχής, εγκείμενης στην εργασία του, διότι έκρινε ότι η εργασία αυτή είναι παράνομη, αφού ο εργοδότης παραπλανήθηκε ως προς τις ικανότητες και τις γνώσεις του εργαζομένου. Κατά το ενδιαφέρον σκέλος του σκεπτικού του, το Συμβούλιο δέχθηκε ότι η ζημία του εργοδότη - Δημοσίου έγκειται «α) στην εκ μέρους του ανάληψη της υποχρέωσης να καταβάλει αμοιβή υπερβαίνουσα την ποιότητα των προσδοκώμενων υπηρεσιών και β) στο γεγονός ότι η παρεχόμενη από το δράστη εργασία δεν ανταποκρίνεται στον καταβαλλόμενο μισθό»¹³⁷. Επίσης έγινε δεκτό ότι δεν μπορεί να κρίνεται ως νόμιμη και εύλογη η αμοιβή του εργαζομένου από το Δημόσιο με βάση μόνο το γεγονός της συνεπούς εμφάνισής του στον τόπο εργασίας του, διότι κρίσιμο στοιχείο της σύμβασης εργασίας, και δη με εργοδότη το Ελληνικό Δημόσιο, είναι η αυτοπρόσωπη και προσήκουσα παροχή εργασίας από πλευράς του εργαζομένου, τον οποίο όμως ο εργοδότης επέλεξε βάσει συγκεκριμένων αναγκών και επιδιώξεων, αποβλέποντας

¹³⁶ Βλ. δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³⁷ Βλ. σχετ. και την Τρμ Εφ Κακουργ Πειρ 602/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

σε συγκεκριμένες ιδιότητες του, προσδιοριζόμενες μάλιστα από το νόμο, που θα του εξασφάλιζαν ένα minimum ηθικών και άλλων εγγυήσεων στο Δημόσιο τομέα.

Το με αριθμό 2/2018 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Ευβοίας¹³⁸ παρέπεμψε τον κατηγορούμενο, υπάλληλο ΔΕ 5 Δομικών Έργων, ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Ευβοίας για κακουργηματική απάτη σε βάρος του Δημοσίου τελεσθείσας μέσω της προσκόμισης πλαστού πτυχίου. Στην εν λόγω υπόθεση μάλιστα ο κατηγορούμενος φέρεται να είχε γνήσιο πτυχίο του Τμήματος «Εργοταξίου Δομικών Έργων», το οποίο ωστόσο είχε νοθεύσει ως προς το ύψος της γενικής βαθμολογίας, από το αληθές 13 και 10/15 στο ψευδές 18 και 10/15. Με αυτό τον τρόπο κατάφερε να πείσει τους αρμόδιους υπαλλήλους της Επιτροπής του Διαγωνισμού να αξιολογηθεί επιτυχώς, μοριοδοτούμενος αναλόγως, και τελικά να διοριστεί σε θέση υπαλλήλου ΔΕ 5 Δομικών Έργων. Σύμφωνα δε με το σκεπτικό του εν λόγω βουλεύματος, η εργασία του εν λόγω κατηγορουμένου δεν αποτελεί ισάξια αντιπαροχή υπηρεσιών καθόσον οι αποδοχές που έλαβε με αντίστοιχη βλάβη της περιουσίας του Δημοσίου κρίθηκαν ως παράνομες, αφού υπήρξαν αποτέλεσμα της παράνομης πρόσληψής του.

Η με αριθμό 196/2015 απόφαση του Αρείου Πάγου¹³⁹, το σκεπτικό της οποίας μάλιστα υιοθετήθηκε κατά κόρον σε άλλες αποφάσεις¹⁴⁰ και βουλεύματα των ελληνικών δικαστηρίων για την απόρριψη των ισχυρισμών των κατηγορουμένων περί μη ζημίας του Δημοσίου λόγω της ισάξιας αντιπαροχής τους εξαιτίας της εργασίας τους, επικύρωσε την με αριθμό 5531/2014 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Αθηνών, με την οποία κηρύχθηκε ένοχη η αναιρεσείουσα για ψευδή βεβαίωση και απάτη ιδιαίτερα μεγάλης αξίας. Στην προκειμένη περίπτωση, η αναιρεσείουσα παρέστησε εν γνώσει της ψευδώς ότι κατείχε πτυχίο Ιατρικής Σχολής, σχετική άδεια ασκήσεως του ιατρικού επαγγέλματος και άδεια χρησιμοποίησεως τίτλου ιατρικής ειδικότητας Χειρουργικής και με τον τρόπο αυτό έπεισε τη Γενική Δ/ση Υγείας – Δ/ση Προσωπικού να την προσλάβουν ως επικουρική ιατρό ειδικότητας Χειρουργικής με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου. Ειδικότερα δε ως προς το σκοπό του παράνομου οφέλους το

¹³⁸ Βλ. δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹³⁹ Βλ. δημοσ. Ποιν Δικ 1/2017, σελ. 45.

¹⁴⁰ Βλ. όλως ενδεικτ. την μειοψηφήσασα γνώμη στην Εφ Αθ 637/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και την Εφ Πειρ 602/2016, ΝΟΒ 2018, σελ. 1514.

Ακυρωτικό Δικαστήριο δέχθηκε ότι αυτός συνδέεται αναπόσπαστα με το γεγονός ότι η αναιρεσείουσα θα εξασκούσε λειτούργημα, το οποίο όμως δε μπορούσε να εξασκήσει χωρίς την προσκόμιση του (πλαστού) τίτλου, ενώ ως προς την ισάξια αντιπαροχή το Ακυρωτικό Δικαστήριο δέχθηκε επί λέξει ότι «στην περίπτωση π.χ. όπου κάποιος, προσκομίζοντας πλαστό πτυχίο, πετύχει να προσληφθεί σε δημόσια θέση, καίτοι δεν έχει τα προσόντα να καταλάβει αυτή τη θέση και συνεπώς να παράσχει τις υπηρεσίες που παρέχει όποιος έχει τις απαιτούμενες γνώσεις και τα νόμιμα προσόντα και προσελήφθη εκ του λόγου αυτού παρανόμως, δεν μπορεί να επικαλεσθεί ότι η ζημία του Δημοσίου από την καταβολή σ' αυτόν αποδοχών της θέσεως που παρανόμως κατέλαβε έχει ισοσταθμιστεί από την παροχή της (μη νόμιμης) εργασίας του και ότι, επομένως, δεν έχει τελεσθεί το έγκλημα της απάτης». Κρίσιμο σημείο της ανωτέρω περικοπής της μείζονος πρότασης του Αρείου Πάγου είναι οι λέξεις «και συνεπώς να παράσχει», από τις οποίες προκύπτει η λειτουργική σύνδεση που απαιτείται πλέον να υπάρχει μεταξύ της έλλειψης του τυπικού (νόμιμου) προσόντος και της εργασίας που αναμένεται να παρασχεθεί. Με άλλα λόγια, τότε μόνο είναι παράνομη η αντιπαροχή (εργασία) του εργαζομένου προς τον μισθό (παροχή) από το Ελληνικό Δημόσιο, όταν αυτή δεν μπορεί πρακτικά να υπάρχει, ακριβώς επειδή εξαιτίας της έλλειψης του πτυχίου ο εργαζόμενος αδυνατεί να προσφέρει την εξειδικευμένη και δια του πτυχίου πιστοποιούμενη εργασία, καθώς δεν έχει τις απαραίτητες για την εργασία γνώσεις¹⁴¹.

Η με αριθμό 602/2016 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Πειραιά¹⁴² κήρυξε κατά πλειοψηφία ενόχους τους κατηγορούμενους για κακουργηματική απάτη και πλαστογραφία σε βάρος του Δημοσίου τελεσθείσης μέσω της προσκόμισης πλαστού πτυχίου. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την προσκόμιση πλαστών πτυχίων Τεχνικής Επαγγελματικής Σχολής ειδικότητας μηχανών αυτοκινήτου από τέσσερις οδηγούς λεωφορείων, με σκοπό να εξαπατήσουν ΝΠΙΔ, το οποίο παρείχε υπηρεσίες κοινής ωφελείας και ελέγχονταν από τον Ο.Σ.Υ. ΑΕ..

Τα κρίσιμα ζητήματα που θίχθηκαν με την εν λόγω απόφαση ήταν α) κατά πόσο η πραγματική παροχή υπηρεσιών από τους κατηγορούμενους αντιστάθμιζε την ζημία

¹⁴¹ Βλ. παρατ. στην εν λόγω απόφαση από τον Σ. Μπαλά, Ποιν Δικ 1/2017, σελ. 51.

¹⁴² Βλ. δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

του Δημοσίου, και β) κατά πόσο έπρεπε να τύχει εφαρμογής ο προσφάτως καταργηθείς ν. 1608/1950, διότι οι κατηγορούμενοι παρείχαν εργασία σε ΝΠΙΔ, το οποίο όμως παρείχε υπηρεσίες κοινής ωφέλειας και συγκεκριμένα υπηρεσίες συγκοινωνίας.

Σύμφωνα με την πλειοψηφήσασα άποψη, αναφορικά με το πρώτο ζήτημα, κρίθηκε ότι μολοντί στη θεωρία του Αστικού/Εργατικού Δικαίου επικρατεί η θέση ότι η ακύρωση της συμβατικής εργασιακής σχέσης επενεργεί μόνο για το μέλλον και όχι αναδρομικά, παρόλα αυτά έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι ο εργαζόμενος που προσλαμβάνεται έχοντας εξαπατήσει (αρ 174 ΑΚ) τον εργοδότη του, «δεν είναι άξιος» της ανωτέρω προστασίας, δηλαδή της επενέργειας της ακύρωσης μόνο για το μέλλον. Έτσι η αυτοπρόσωπη παροχή εργασίας δεν εξαντλείται στην ταυτοπροσωπία, αλλά, εξετάζεται συνδυαστικά και αλληλένδετα με την προσήκουσα εκπλήρωσή της και έτσι προσδιορίζεται, απολύτως συμβατά με όλους τους κλάδους δικαίου, η έννοια της ισάξιας αντιπαροχής κατά την κρατούσα οικονομική θεωρία. Για το λόγο αυτό κρίθηκε ότι η αντιπαροχή ήταν παράνομη και άρα μη ικανή να αντισταθμίσει την επελευθέρωσα ζημία. Σύμφωνα, ωστόσο με την μειοψηφήσασα άποψη της συνέδρου Εφέτη, η απασχόληση μισθωτού με βάση άκυρη σύμβαση εργασίας δημιουργεί έννομη σχέση, αυτήν της απλής σχέσης εργασίας, δυνάμει της οποίας υφίσταται αξίωση για μισθό, όχι στηριζόμενη στις διατάξεις της εργατικής νομοθεσίας αλλά στις διατάξεις του αστικού δικαίου περί αδικαιολόγητου πλουτισμού, καταλήγοντας έτσι στο συμπέρασμα ότι τυχόν παράνομο όφελος των κατηγορουμένων και αντίστοιχη ζημία του Δημοσίου αποτελούσε μόνο το μέρος που αφορούσε επιδόματα εργατικής νομοθεσίας, τα οποία δε δικαιούνταν λόγω της άκυρης σύμβασης εργασίας τους, το οποίο όμως ποσό σίγουρα υπολείπονταν των 120.000 ευρώ, που θα στοιχειοθετούσε τα αδικήματα της κακουρηγηματικής απάτης και πλαστογραφίας.

Αναφορικά με το δεύτερο υπό κρίση ζήτημα, σύμφωνα με την πλειοψηφήσασα άποψη κρίθηκε ότι ορθώς έτυχε εφαρμογής ο Ν. 1608/1950 διότι το ΝΠΙΔ, το οποίο εξαπάτησαν οι κατηγορούμενοι, παρείχε υπηρεσίες κοινής ωφέλειας και κατ' επέκταση ανήκε στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, σύμφωνα και με το άρθρο 263 Α ΠΚ, όπως αυτό ίσχυε μέχρι την κατάργησή του με το ν. 4619/2019. Ωστόσο, σύμφωνα με την μειοψηφήσασα άποψη της συνέδρου Εφέτη, δεν ετίθετο καν θέμα

ζημίας του Δημοσίου, καθότι για τους λόγους που εκτέθηκαν ανωτέρω υπήρχε ισάξια αντιπαροχή που εισέρρευσε στην περιουσία του. Κατά το ενδιαφέρον μάλιστα σκέλος του συλλογισμού της, κρίθηκε ότι πιθανόν υπήρξε ζημία τρίτων προσώπων, που ενδεχομένως στερήθηκαν την εν λόγω πρόσληψη, ωστόσο τα πρόσωπα αυτά είναι άγνωστοι τρίτοι, σε βάρος των οποίων δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί ο υπερχειλής δόλος που απαιτεί το άρθρο 386 ΠΚ, για προσπόριση παράνομου οφέλους από την περιουσία τρίτων, αφού ο άμεσος σκοπός των κατηγορουμένων ήταν η πρόσληψη στις θέσεις εργασίας τους και όχι η βλάβη των τρίτων.

Το με αριθμό 61/2017 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Δυτικής Μακεδονίας (αδημ.) παρέπεμψε τον κατηγορούμενο για κακουρηματική πλαστογραφία σε βάρος ΝΠΔΔ μέσω της προσκόμισης πλαστών τραπεζικών εγγυητικών επιστολών. Ο εν λόγω κατηγορούμενος φέρεται να κατήρτισε πλαστές τραπεζικές εγγυητικές επιστολές καλής συμμετοχής και καλής εκτέλεσης σε Διαγωνισμό διενεργηθέντα από Δημόσιο Νοσοκομείο, προκειμένου να κατακυρωθεί αυτός (ο Διαγωνισμός) στην εταιρία συμφερόντων του και στη συνέχεια να προσπορίσει στην εταιρία σαν όφελος την αμοιβή από το εν λόγω Δημόσιο Νοσοκομείο. Ο κατηγορούμενος απολογούμενος κατέθεσε ότι δεν υπήρξε οποιαδήποτε ζημία στην περιουσία του Δημοσίου αλλά ούτε και διακινδύνευση αυτής, διότι η πληρωμή του από τον εργοδότη του (Δημόσιο Νοσοκομείο) γινόταν μόνο κατόπιν ελέγχου και έκδοσης σχετικής βεβαίωσης ότι διενεργήθηκαν οι απαιτούμενες εργασίες από αρμόδια Τριμελή Επιτροπή του Νοσοκομείου. Κατ' επέκταση, δεν θα είχε τη δυνατότητα να λαμβάνει τη συμφωνηθείσα αμοιβή για τις εργασίες του χωρίς να έχει προηγουμένως εκπληρώσει ποιοτικά και ποσοτικά τις συμβατικές υποχρεώσεις του. Τους ισχυρισμούς του κατηγορουμένου υιοθέτησε και ο Αντεισαγγελέας Εφετών, ο οποίος πρότεινε να παραπεμφθεί ο κατηγορούμενος για πλαστογραφία στην πλημμεληματική της μορφή, δεχόμενος ότι πράγματι δε δημιουργήθηκε βλάβη αλλά ούτε και σκοπός βλάβης σε βάρος της περιουσίας του Δημοσίου από τον κατηγορούμενο. Το Συμβούλιο παρόλα αυτά, υιοθετώντας πλήρως το σκεπτικό του ως άνω αναφερόμενου με αριθμό 68/2015 βουλεύματος του Συμβουλίου Εφετών Θράκης¹⁴³, απέρριψε ως αβάσιμους τους ισχυρισμούς του κατηγορουμένου. Στο

¹⁴³ Βλ. δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και σχολιασμό του στο κεφάλαιο 2.1. της παρούσας, σελ. 25-26.

διατακτικό του μάλιστα έκρινε ότι η ζημία του Δημοσίου ήταν ίση με το συμφωνηθέν τίμημα ποσού 159.000 ευρώ, που έλαβε ο κατηγορούμενος για την ανάληψη των εργασιών του, μολονότι στο σκεπτικό του είχε αναφέρει ότι *«η ζημία συνίστατο στην προπεριγραφείσα διακινδύνευση της περιουσίας του Νοσοκομείου Γρεβενών που επήλθε με την απώλεια κάθε προβλεπόμενης εγγυήσεώς του καθ' όλη τη διάρκεια εκτέλεσης του έργου, γεγονός που περαιτέρω καθιστούσε εμφανέστατη εξ αρχής την αδυναμία του να καλύψει άμεσα με την κατάπτωση των εγγυητικών επιστολών»*, δημιουργώντας, κατά την άποψη της γράφουσας, αντίφαση σχετικά με το ποια ήταν τελικά η ζημία.

Σε σχέση με το ζήτημα της τέλεσης του αδικήματος της απάτης μέσω αθέμιτης παρασιώπησης χαρακτηριστική είναι η με αριθμό 1957/2017 απόφαση του Αρείου Πάγου¹⁴⁴, με την οποία κηρύχθηκε ένοχος ο κατηγορούμενος διότι μολονότι όφειλε, σύμφωνα με τις αρχές της καλής πίστης και το αρ. 29 παρ. 5 και 6 του ν. 1846/1951, ως αυτό ισχύει με την τροποποίηση του αρ. 16 παρ. 3 του ν. 4497/1966, να ανακοινώσει στο ΙΚΑ – ΕΤΑΜ το θάνατο της μητέρας του, προκειμένου το τελευταίο να διακόψει τη συνταξιοδότησή της λόγω χηρείας, αυτός ουδέποτε έπραξε τούτο, αντιθέτως συνέχισε να λαμβάνει (μέσω του κοινού τραπεζικού λογαριασμού που διατηρούσε με την αποθανούσα μητέρα του) επί δέκα έτη τη σύνταξη χηρείας καθώς και τα επιδόματα Χριστουγέννων και Πάσχα μέχρι τη στιγμή που αποκαλύφθηκε η απάτη του. Στην εν λόγω υπόθεση έγινε δεκτό ότι η πράξη τελέστηκε κατ' εξακολούθηση.

Στον αντίποδα των ανωτέρω αποφάσεων και με βάση εντελώς διαφορετικό σκεπτικό και νομική επιχειρηματολογία εκδόθηκαν οι κάτωθι αποφάσεις και βουλεύματα:

Η με αριθμό 637/2017 απόφαση του Εφετείου Πλημμελημάτων Αθηνών¹⁴⁵ έκρινε κατά πλειοψηφία αθώα την κατηγορούμενη για απάτη κατ' εξακολούθηση ιδιαίτερος μεγάλης αξίας σε βάρος του Δημοσίου. Στην προκειμένη περίπτωση η κατηγορούμενη παρασιώπησε την έλλειψη απολυτηρίου Λυκείου, αν και είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση ανακοίνωσης του εν λόγω γεγονότος απορρέουσα από την καλή πίστη, με σκοπό να παραπλανήσει τους αρμόδιους υπαλλήλους της Δ/σης

¹⁴⁴ Βλ. δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ και Ποιν Χρ 2019, σελ. 219.

¹⁴⁵ Βλ. δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

Ανθρώπινου Δυναμικού (τιμήμα μισθοδοσίας) της Περιφέρειας Αττικής, έτσι ώστε να μεταταγεί σε θέση μόνιμου προσωπικού κατηγορίας ΔΕ κλάδου Διοικητικών Γραμματέων ειδικότητας Διοικητικών Υπηρεσιών από τη θέση κλάδου ΔΕ κατηγορίας Δακτυλογράφων – Στενογράφων, στο οποίο είχε μεταχθεί σε προγενέστερο χρόνο από κενή οργανική θέση του κλάδου ΥΕ Βοηθητικού Προσωπικού. Έτσι, έπεισε τους αρμόδιους υπαλλήλους να της παρέχουν υψηλότερες αποδοχές, που αντιστοιχούσαν στη μισθολογική διαφορά μεταξύ των κλιμακίων ΔΕ και ΥΕ. Ωστόσο, κρίθηκε κατά πλειοψηφία ότι η κατηγορούμενη δεν προκάλεσε βλάβη στην περιουσία του Δημοσίου, διότι μολονότι η πρόσληψή της δεν ήταν σύννομη, παρόλα αυτά παρείχε με συνέπεια τις υπηρεσίες της στο Δημόσιο, το οποίο ουδόλως είχε σκοπό να βλάψει, *«δοθέντος μάλιστα ότι η συγκεκριμένη θέση εργασίας δεν απαιτούσε εξειδικευμένη γνώση ή άλλες πνευματικές δεξιότητες και επομένως η έλλειψή του ως άνω τίτλου σπουδών, δεν μπορούσε να επηρεάσει αντικειμενικά την ποιότητα των παρεχόμενων από αυτήν υπηρεσιών»*.

Στον ίδιο -ορθό κατά την άποψή μας νομικό συλλογισμό- κινήθηκε και η με αριθμό 575/2018 απόφαση του Πενταμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Θεσσαλονίκης¹⁴⁶, με την οποία κηρύχθηκε αθώα η κατηγορούμενη για απάτη κατ' εξακολούθηση, ιδιαίτερα μεγάλης αξίας και επί μακρό χρόνο σε βάρος του Δημοσίου. Και σε αυτήν την περίπτωση κρίθηκε ότι το Δημόσιο δεν υπέστη βλάβη από την προσκόμιση πλαστού πτυχίου από την κατηγορούμενη, διότι η καταβολή μισθού ισοσταθμίστηκε από την παρασχεθείσα εκ μέρους της εργασία, για την οποία δεν απαιτούνταν εξειδικευμένη γνώση ή άλλες πνευματικές δεξιότητες και επομένως η έλλειψη του τίτλου σπουδών δεν μπορούσε να επηρεάσει αντικειμενικά την ποιότητα των παρεχόμενων από αυτήν υπηρεσιών.

Το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης με το με αριθμό 916/2008 βούλευμά του¹⁴⁷ αποφάνθηκε να μην γίνει κατηγορία σε βάρος του κατηγορουμένου για κακουργηματική απάτη κατ' εξακολούθηση. Το εν λόγω βούλευμα, δεν αφορά βέβαια υπόθεση που έχει ως μέσο τέλεσης της απάτης την προσκόμιση πλαστών πτυχίων ή άλλων νομιμοποιητικών εγγράφων, παρουσιάζει ωστόσο, κατά την άποψή μας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον σχετικά με τις προϋποθέσεις πλήρωσης του

¹⁴⁶ Βλ. δημοσ. Ποιν Δικ 8-9/2018, σελ. 864 επ. και τις σχετικές παρατηρήσεις της Λ. Τσάκωνα.

¹⁴⁷ Βλ. δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

στοιχείου της απειλής ή διακινδύνευσης μείωσης της ενεστώσας οικονομικής κατάστασης του θύματος, έτσι ώστε να μπορεί στη συνέχεια να στοιχειοθετηθεί η πράξη της απάτης. Σύμφωνα με τη νομική σκέψη στη –γενόμενη δεκτή από το Συμβούλιο– απαλλακτική πρόταση του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών, για να αποτελέσει η προσδοκία κτήσεως μέλλοντος κέρδους περιουσιακό στοιχείο δεκτικό να πληγεί από την απατηλή συμπεριφορά του δράστη θα πρέπει αυτή να εδράζεται σε ήδη υπαρκτές και συγκεκριμένες βιοτικές σχέσεις, με ορισμένη σταθερότητα και στήριξη σε ήδη δρομολογημένες συνθήκες, εξαιτίας των οποίων να αναμένεται η ορατή επέλευση της και να της προσδίδεται ενεστώσα περιουσιακή αξία. *Επομένως, μόνον η αιτιακώς ευκρινής και εκ των συνθηκών εξασφαλισμένη προοπτική οικονομικού οφέλους που διαψεύδεται ευθέως και αμέσως από τη συμπεριφορά του δράστη και άγει χωρίς την παρεμβολή άλλης πράξης στην ελάττωση της περιουσίας του παθόντος βρίσκεται εντός του περιεχομένου της διάθεσης και συνιστά στοιχείο του αδικήματος της απάτης.*

Η με αριθμό 128/2018 απόφαση του Αρείου Πάγου¹⁴⁸ αναίρεσε απόφαση, με την οποία είχε καταδικαστεί κατηγορούμενη για το αδίκημα της κακουργηματικής απάτης κατ' εξακολούθηση, διότι έκρινε ότι το δικάσαν δικαστήριο εσφαλμένα ερμήνευσε και εφάρμοσε τις ουσιαστικές ποινικές διατάξεις των άρθρων 386 και 98 ΠΚ. Ειδικότερα, έκρινε ότι τίθεται θέμα εξακολουθηματικής απάτης, μόνον εάν κάθε μια από τις επιζήμιες για τον παθόντα πράξεις είναι αποτέλεσμα χωριστής πλάνης του εξαπατηθέντος, που προκλήθηκε από χωριστή απατηλή συμπεριφορά του δράστη. *Αντίθετα, υπάρχει άπαξ τέλεση της απάτης, όταν γίνονται ψευδείς παραστάσεις που επαναλαμβάνονται μέχρις ότου καλλιεργηθεί στο εξαπατηθέν πρόσωπο η επιδιωκόμενη πλάνη, εξαιτίας δε της άπαξ επελθούσης πλάνης, ο εξαπατώμενος προβαίνει σε περισσότερες και σε διαφορετικούς χρόνους (διαδοχικές) επιζήμιες για την περιουσία του πράξεις.*

Τέλος, εκδόθηκε η με αριθμό 466/2019 απόφαση του Αρείου Πάγου¹⁴⁹, που είχε ως αντικείμενο υπόθεση με κατηγορούμενη μια μόνιμη υπάλληλο κλάδου ΥΕ – Βοηθητικού Προσωπικού (καθαρίστρια), η οποία προσκόμισε πλαστό τίτλο σπουδών και συγκεκριμένα πλαστό απολυτήριο Δημοτικού, προκειμένου να

¹⁴⁸ Βλ. δημοσ. Ποιν Δικ 11/2018, σελ. 1126.

¹⁴⁹ Βλ. δημοσ. Ποιν Δικ 3/2019, σελ. 333.

διοριστεί σε θέση τακτικού προσωπικού Κρατικού Παιδικού Σταθμού και να λαμβάνει τον αντίστοιχο της θέσης αυτής μισθό, ο οποίος συνολικά ανήλθε σε ποσό, για όλα τα χρόνια της απασχόλησής της μέχρι να ανακαλυφθεί το πλαστό πτυχίο, άνω των 150.000 ευρώ.

Με αφορμή την εν λόγω υπόθεση τέθηκαν τα κάτωθι εξαιρετικής σημασίας και γενικότερου ενδιαφέροντος νομικά ζητήματα: α) αν κάποιος διαπράττει άπαξ απάτη με τη χρήση πλαστού τίτλου σπουδών και την ψευδή παράσταση ότι διαθέτει το τυπικό προσόν για να τον προσλάβουν και να τον μισθοδοτούν ως δημόσιο υπάλληλο ή εάν διαπράττει περισσότερες κατ' εξακολούθηση πράξεις απάτης κάθε φορά που εισπράττει το μισθό του με παρασιώπηση του γεγονότος ότι προσλήφθηκε χωρίς να διαθέτει το τυπικό προσόν των σπουδών, κατόπιν εξαπατήσεως με τη χρήση πλαστού τίτλου σπουδών· και β) αν κάποιος, που κατάφερε να εξαπατήσει του αρμόδιους υπαλλήλους του Δημοσίου και να προσληφθεί στο Δημόσιο ή στο ΝΠΔΔ, έχει τα ουσιαστικά προσόντα και παρέχει την εργασία για την οποία προσλήφθηκε, προκαλεί ζημία στην περιουσία του Δημοσίου, ενόψει του ότι παρέχεται εργασία έναντι μισθού, και εάν από την παροχή εργασίας ισοσταθμίζεται πλήρως η βλάβη που υφίσταται το Δημόσιο ή το ΝΠΔΔ. Επειδή τα παραπάνω νομικά ζητήματα είχαν απασχολήσει κατ' επανάληψη τα ποινικά δικαστήρια της χώρας και είχαν εκδοθεί αντιφατικές αποφάσεις¹⁵⁰ κρίθηκε αναγκαία η παραπομπή τους στην Πλήρη Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 2β' του ν. 1756/1988, όπως ισχύει, και το άρθρο 3 παρ. 2 του ν. 3810/1957, το οποίο έχει διατηρηθεί σε ισχύ ως προς τις ποινικές υποθέσεις.

Τελικά, επί των ζητημάτων αυτών εκδόθηκε η με αριθμό 3/2019 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου¹⁵¹, η οποία ως προς το πρώτο νομικό ζήτημα απεφάνθη ομόφωνα ότι η πράξη της απάτης τελείται άπαξ με τη θετική ενεργεία της προσκόμισης των πλαστών τίτλων σπουδών, η οποία οδηγεί στην παραπλάνηση και εξαπάτηση του θύματος, ενώ δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει κατ' εξακολούθηση τέλεση της πράξης της απάτης, σε περίπτωση που ο δράστης

¹⁵⁰ Βλ. σχετ. το κεφ. 1.2. της παρούσας ως προς το νομικό ζήτημα της άπαξ ή κατ' εξακολούθηση απάτης και τα κεφ. 1.3 και 2.1 ως προς το νομικό ζήτημα της αντιστάθμισης της ζημίας λόγω ισάξιας αντιπαροχής.

¹⁵¹ Βλ. δημοσ. στην <http://www.areiospagos.gr>, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594.

παραλείπει να ανακοινώσει/παρασιωπά την αλήθεια, ότι δηλαδή είναι πλαστό το πτυχίο του, κάθε φορά που λαμβάνει τον μισθό του¹⁵².

Ως προς το δεύτερο νομικό ζήτημα δεν υπήρξε ομοφωνία, αφού μειοψήφησαν 12 μέλη της σύνθεσης· σύμφωνα με την κρατήσασα, ωστόσο, γνώμη κρίθηκε ότι «στην περίπτωση, που κάποιος, προσκομίζοντας πλαστό πτυχίο επιτύχει να προσληφθεί σε δημόσια θέση, καίτοι δεν έχει τα νόμιμα προσόντα να καταλάβει τη θέση αυτή, η ζημία του Δημοσίου ισοσταθμίζεται από την παροχή της εργασίας του, με συνέπεια να μην υφίσταται βλάβη, εκτός αν το Δημόσιο ή το ΝΠΔΔ απέβλεψε στις ιδιαίτερες ικανότητες, γνώσεις και προσόντα του προσλαμβανόμενου, όπως αυτές τεκμηριώνονταν με βάση το τυπικό προσόν, που έθεσε, ως τυπική προϋπόθεση, και το πλαστό πτυχίο παραπέμπει σε κάποια ιδιαίτερη γνώση ή δεξιότητα, διότι στην περίπτωση αυτή δεν μπορεί να γίνει λόγος για «ισάξια αντιπαροχή. Αντίθετη άποψη, ότι προϋπόθεση για να ισοβαθμιστεί η παροχή εργασίας του εξαπατήσαντος με τις παροχές (μισθός) που έλαβε αυτός, αποτελεί απαραίτητως η νομιμότητα της αντιπαροχής, ήτοι η νομιμότητα της εργασίας, δεν μπορεί να γίνει δεκτή ενόψει και του άρθρου 904 ΑΚ, που παρέχεται δυνατότητα στον εργαζόμενο αναζήτησης μη καταβληθέντων (μισθών) για παρασχεθείσα εργασία, επί άκυρης σύμβασης εργασίας και συνακόλουθα και μη νόμιμης εργασίας, με τον αδικαιολόγητο πλουτισμό».

Σύμφωνα, ωστόσο, με την μειοψηφήσασα γνώμη, προκειμένου η ισάξια αντιπαροχή από πλευράς του εξαπατώντος να ισοσταθμίζει πλήρως την ζημία του εξαπατώμενου «θα πρέπει να πληρούται η διττή προϋπόθεση ότι α) το περιουσιακό αντιστάθμισμα είναι όχι μόνο ισάξιο αλλά και νόμιμο και β) μπορεί να συμψηφιστεί με τη ζημία κατά την έννοια των άρθρων 440 επ. ΑΚ.» Περαιτέρω, κατά το ενδιαφέρον σκέλος της νομικής σκέψης «δε συμψηφίζεται με την περιουσιακή βλάβη η μεταγενέστερη αξίωση του εξαπατήσαντος κατά του εξαπατηθέντος από αδικαιολόγητο πλουτισμό, αφού η ζημία του τελευταίου έχει ήδη επέλθει και η μεταγενέστερη άρση της ζημίας μέσω του συμψηφισμού δεν αναιρεί την ύπαρξη της ήδη επελθούσας βλάβης». Τέλος, αναφορικά με το πολυσυζητημένο θέμα της παρεχόμενης (από τον με απάτη προσληφθέντα) εργασίας υποστηρίχθηκε ότι αυτή «δε συνιστά “ισάξιο περιουσιακό αντιστάθμισμα” διότι δεν αρκεί η παρεχόμενη εργασία να είναι της αυτής ποσότητας, αλλά πρέπει να είναι και της αυτής ποιότητας,

¹⁵² Βλ. αναλυτικά για ζήτημα αυτό το κεφ. 1.2. της παρούσας.

με εκείνη που είχε αποβλέψει το Δημόσιο. Η δε κατόπιν απάτης παρεχόμενη εργασία είναι, ως προϊόν αδικήματος, παράνομη (μη νόμιμη), δηλαδή εργασία διαφορετικής (κατώτερης) ποιότητας από εκείνη που προσδοκούσε το Δημόσιο να του παρασχεθεί, δεδομένου ότι με την προκήρυξη της θέσης βάσει κάποιων ελάχιστων νόμιμων προσόντων, τυπικών ή ουσιαστικών, έχει αποβλέψει στην παροχή αποκλειστικά νόμιμης εργασίας από τον προσλαμβανόμενο».

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πολίτες κάθε ευνομούμενου κράτους δικαίου απαιτούν –και οφείλουν να απαιτούν– την προάσπιση και διαφύλαξη όλων των εννόμων αγαθών που αφορούν το Δημόσιο τομέα και δη την περιουσία αυτού. Για το λόγο αυτόν αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση και καθήκον του εκάστοτε νομοθέτη να περιφρουρεί αυτό το έννομο αγαθό με κάθε πρόσφορο και δραστικό μέσο, ώστε να προλαμβάνει και να αποτρέπει οποιαδήποτε προσβολή του. Ωστόσο, μολονότι είναι αδιαμφισβήτητη η αξία και η σημασία διαφύλαξης της δημόσιας περιουσίας –χωρίς την οποία εξάλλου είναι αδύνατη η ομαλή και εύρυθμη λειτουργία οποιουδήποτε κράτους δικαίου– αλλά και η υπέρτερη προστασία αυτής σε σχέση με την εκάστοτε ιδιωτική περιουσία, παρόλα αυτά η διαφύλαξη αυτή πρέπει να γίνεται σύμφωνα με τους κανόνες δικαίου αλλά και τις θεμελιώδεις αρχές που τους διέπουν. Με λίγα λόγια, η ανάδειξη της δημόσιας περιουσίας σε σημαντικό αγαθό και η ανάγκη προάσπισής της δεν μπορεί να οδηγήσει στον παραγκωνισμό των κανόνων και των αρχών αυτών, οι οποίοι, βέβαια, συνεχίζουν να υφίστανται και να τηρούνται σε παρεμφερείς και ανάλογου αντικειμένου υποθέσεις, στις οποίες όμως ως παθόν δεν εμφανίζεται το Δημόσιο αλλά ο εκάστοτε ιδιώτης, διότι με αυτό τον τρόπο θα οδηγούμασταν σε ανασφάλεια δικαίου.

Τα παραπάνω βέβαια έχουν ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα ιδίως όταν αφορούν υποθέσεις που άπτονται του Ποινικού και Ποινικού Δικονομικού Δικαίου, στις οποίες, ως γνωστόν, οι επιπτώσεις μπορεί να φτάσουν μέχρι και τη στέρηση του θεμελιώδους εννόμου αγαθού της προσωπικής ελευθερίας. Για το λόγο αυτόν, εξάλλου, οι ουσιαστικοί ποινικοί και οι ποινικοί δικονομικοί κανόνες πρέπει να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας, η οποία μάλιστα είναι κατοχυρωμένη και

συνταγματικά στο άρθρο 25 του Συντάγματος. Υπό το πρίσμα αυτό, θα πρέπει η κάθε απειλούμενη και επιβαλλόμενη ποινή να έχει κριθεί πρόσφορη και αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με αυτήν σκοπού, που, αν μη τι άλλο, σχετίζεται άμεσα με το εκάστοτε προστατευόμενο έννομο αγαθό.

Οι παραπάνω παραδοχές θεωρούμε ότι ισχύουν για κάθε ποινική υπόθεση που έρχεται ενώπιον της Ελληνικής Δικαιοσύνης. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν το υπό μελέτη φαινόμενο των διορισμών στο Δημόσιο με πλαστά πτυχία προσεγγίστηκε με βάση τις ως άνω παραδοχές ή εάν έτυχε διαφορετικής/δυσμενέστερης αντιμετώπισης. Κατά την άποψη μας, το μεγαλύτερο μέρος της νομολογίας αντιμετώπισε το φαινόμενο αυτό με ιδιαίτερη αυστηρότητα και «ακαμψία», αφενός μεν προσδίδοντας στην έννοια της παρουσίας του Δημοσίου έναν όλως διευρυμένο χαρακτήρα – κατά παρέκκλιση και των διατάξεων του Αστικού Δικαίου– αφετέρου δε παραγκωνίζοντας την αρχή της αναλογικότητας στο επίπεδο της επιβολής ποινής σε βάρος των κατηγορουμένων. Η εφαρμογή δε του (μέχρι πρότινος ισχύοντος) νόμου 1608/1950 «περί καταχραστών Δημοσίου» στις υπό μελέτη περιπτώσεις διεύρυνε προς τα πάνω έτι περισσότερο το πλαίσιο των επιβληθέντων ποινών, με αποτέλεσμα οι επίμαχες περιπτώσεις να αποτελέσουν αντικείμενο έντονου νομικού προβληματισμού με σαφείς κοινωνικές προεκτάσεις.

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, η έκδοση της πρόσφατης απόφασης της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου μόνο ως θετική εξέλιξη μπορεί να χαρακτηριστεί και τούτο όχι μόνο διότι επέλυσε με εύστοχο και ευκρινή τρόπο τα –ομολογουμένως πολύπλοκα– επίδικα νομικά ζητήματα, θέτοντας τα στην ορθή νομική τους βάση, αλλά και γιατί προσέδωσε στο πρόβλημα την πραγματική κοινωνικοηθική και νομική απαξία που του άρμοζε, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό στους πολίτες (νομικούς και μη) ένα αίσθημα αισιοδοξίας και περισσότερης εμπιστοσύνης στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης.

Περαιτέρω, μόνο με θετικό τρόπο θα μπορούσε να αξιολογήσει κανείς την κατάργηση του αναχρονιστικού νόμου περί καταχραστών του Δημοσίου αλλά και την προσθήκη της παραγράφου 3 στο άρθρο 217 ΠΚ, διότι κατά την άποψη μας σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας, πιο «ψύχραιμης» και δίκαιης, αντιμετώπισης των σχετικών υποθέσεων από τα δικαστήρια ουσίας της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναγνωστόπουλος Ηλ., «Το ελληνικό Δημόσιο και οι καταχραστές του», Ποιν Χρ ΜΕ΄, σελ. 882

Ανδρουλάκης Ν., «ΠΟΙΝΙΚΑ VARIA», Ποιν Χρ ΜΕ΄, σελ. 673 επ.

Αποστολίδου Α, «Η πλάνη ως αποτέλεσμα πράξης εξαπάτησης και η περιουσιακή διάθεση στο έγκλημα της απάτης (αρ. 386 ΠΚ)», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 2000

Βруниώτης Π., «Πρόσληψη στο Δημόσιο με πλαστό τίτλο σπουδών», Ποιν Δικ σελ. 1114 επ.

Γάφος Η., «Το έγκλημα της απάτης», Ιστορική δογματική και νομολογική έρευνα, 1932, αναρτημ. στην <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/11585#page/160/mode/2up>

Γεωργάκης Ι, Ποινικό Δίκαιο Διδασκαλία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1991

Δεληδήμος Ν., «Η de facto αντιπαροχή ως κριτήριο ποινικής αξιολόγησης», Ποιν Χρον ΞΔ΄, σελ. 475 επ.

Καλφέλης Γρ., «Αυτά είναι τα τραγικά λάθη που έκανε η δικαιοσύνη στην περίπτωση της καθαρίστριας», δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα <https://www.in.gr/2018/11/23/apopsi/ayta-einai-ta-tragika-lathi-pou-ekane-dikaiosynis-stin-periptosi-tis-katharistrias/?fbclid=IwAR351Vw53rtfl6syFYhGrIF-qqwzjBASC9CskGI7gSsPTXZae8pHzwwh8p0>

Καραμπέλης Χ., «Οι βασικότερες αλλαγές που επέρχονται δια της ψήφισης νέου Ποινικού Κώδικα και νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας στην Ελλάδα από 1.7.2019», Ποιν Δικ σελ. 787 επ.

Κατσαντώνης, Ο κανόνας της «απαγόρευσης της διπλής αξιολόγησης στοιχείων της ποινικής υποστάσεως του εγκλήματος», Ποιν Χρ 1985, σελ. 97 επ.

Κουκιιάδης Ι, «Εργατικό Δίκαιο Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις και το Δίκαιο της ευελιξίας της εργασίας», Γ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005

Ληξουριώτης Ι., «Εφαρμογές Εργατικού Δικαίου – Ατομικές και Συλλογικές εργασιακές σχέσεις», Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2017

Μανωλεδάκης Ι., «Ουσιώδη τινα ζητήματα επί συρροής εγκλημάτων», Αρμ 1969, σελ. 257 επ.

Μαργαρίτης Α. και Παρασκευόπουλος Ν, Ποινολογία, Άρθρα 50-133 ΠΚ, Ζ΄ Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005

Μαργαρίτης Α, Ο νόμος 1608/1950 και οι καταχραστές του δημόσιου (παρα)τραπεζικού χρήματος, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2000

Μέτος Στ., «Πλαστά πιστοποιητικά και διορισμοί στο Δημόσιο», Ποιν Δικ 6/2018, σελ. 617 επ.

Μπιτζιλέκης Ν., «Η έννοια της κακουργηματικής πλαστογραφίας κατά το αρ. 216 § 3 ΠΚ», σελ. 3 επ.

Μπουρόπουλος Α., Ερμ Ποινικού Κώδικος, Εκδόσεις Αφοί Σάκκουλα, 1964

Μυλωνόπουλος Χ., Ποινικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος – Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (άρθρα 372 – 406 Π.Κ.), Δίκαιο & Οικονομία Π.Ν., Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα, 2001

Παπαδαμάκης Α., Τα περιουσιακά εγκλήματα (άρθρα 385 – 406 Π.Κ.), Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2000

Παπαδαμάκης Α., Ποινική Δικονομία – Η δομή της ποινικής δίκης, Δ΄ Έκδοση Αναθεωρημένη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη 2008

Παπαδαμάκης Α., «Ζητήματα της αρχής της αναλογικότητας στην ποινική δίκη», Ποιν Δικ 3/2019, σελ. 281

Παπαχαράλαμπος Χ., «Εκλογή σε θέση καθηγητή ΑΕΙ με προβολή αναληθών ισχυρισμών από τον υποψήφιο. Το ζήτημα θεμελιώσεως αντιποίησης τίτλου,

υφαρπαγής ψευδούς βεβαίωσης και απόπειρας απάτης και η συναφής ευθύνη της Διοικήσεως», Υπερ 1994, σελ. 717

Πατεράκης Ν., Το έγκλημα της απάτης, Νομική Βιβλιοθήκη 2001

Παύλου Στ., «Οι αρχές της φαινομενικής συρροής», Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας, 2003

Σανιδάς Γ., «Είναι αναχρονιστικός ο νόμος 1608/1950 «περί καταχραστών του Δημοσίου», Ποιν Δικ 3/2019, σελ. 285

Σπινέλλης Δ., Ποινικό Δίκαιο Ειδικό Μέρος (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις) Εγκλήματα κατά περιουσιακών έννομων αγαθών Τεύχος β' (άρθρα 385 -387 ΠΚ), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985

Χαραλαμπάκης Α., Ο Νέος Ποινικός Κώδικας, Μια πρώτη ερμηνευτική προσέγγιση του Ν. 4619/2019, Έκδοση Νομική Βιβλιοθήκη, 2019

Χαραλαμπάκης Α., Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμος 2ος, 2η Έκδοση Νομική Βιβλιοθήκη, 2014

Χαραλαμπάκης Α., «Οι σημαντικότερες ρυθμίσεις στο Σχέδιο του νέου Ποινικού Κώδικα», Ποιν Δικ 2/2019, σελ. 168 επ.

Χαρανά Ν., «Απάτη με αθέμιτη παρασιώπηση γεγονότων», Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1999

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΑΠ 1596/1983, ΝΟΒ 1984, σελ. 1360, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΑθ 8909/1987, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- Συμβ Πλημ Αθ 1826/1989, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΑθ 4722/1992, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- Συμβ Πλημ Αθ 3074/1994, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 406/1996, Υπεράσπιση 1996, σελ. 975, με παρατηρήσεις Λ. Μαργαρίτη
- ΑΠ 1285/1997, Υπερ 1998, σελ. 63, με παρατηρήσεις Μ. Καιάφα - Γκμπάντι
- ΑΠ 1310/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ (Πολ) 1402/2002, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1336/2003, Ποινικός Λόγος 4/2003, σελ. 1506
- ΑΠ 362/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 431/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΠατρ 167/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1081/2007, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ποιν Δικ 2008, σελ. 691, με παρατηρήσεις του Γ. Μπουρμά
- ΑΠΟλ 3/2008, Ποιν Δικ 5/2008, σελ. 550
- ΣυμβΠλημΘες 916/2008, Ποιν Χρ 2010, σελ. 244
- ΑΠ 1057/2008, Ποιν Δικ 2009, 147, Ποιν Δικ 2008, σελ. 691, με παρατηρήσεις του Γ. Μπουρμά
- ΑΠ 971/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1553/2010, Ποιν Χρ ΞΑ', σελ. 588
- ΑΠ 119/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1486/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ (Πολ) 82/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΠλημΑιγίου 61/2013, ΠοινΔικ 2014
- ΑΠ 338/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Αρμενόπουλος 2013, σελ. 1520
- ΑΠ 41/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 486/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 627/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 338/2014 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

- ΑΠ 885/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ (Πολ) 1321/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΕφΘρ 68/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 196/2015, Ποιν Δικ 1/2017, σελ. 45, με παρατηρήσεις Σωτ. Μπαλτά και <http://ejournals.lib.auth.gr/projustitia/article/view/6645/6578>, με παρατηρήσεις Αθ. Τραγιάννη
- ΑΠ 125/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ 94
- ΣυμβΠλημΑθ 4485/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- Εφ Δυτ Μακεδ 25/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΕφΕυβ 46/2016, Αρμενόπουλος 2016, σελ. 1396
- ΕφΔυτΣτερΕλλ 113/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΕφΠατρ 146/2016, Ποιν Δικ 3-4/2017, σελ. 300, με παρατηρήσεις Στ. Παναγιωτάκη
- ΑΠ 1315/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣτΕ Ολομ. 1120/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣτΕ 1124/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΘεσ (Συμβ) 532/2016, ΠοινΔικ 2017, σελ. 295
- ΕφΑθ 602/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΕφΘεσ 196/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΕφΠειρ 6/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΕφΔυτΜακ 61/2017, αδημ.
- ΑΠ 836/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΜΠΡΛαμ 236/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΠλημΑθ (Συμβ) 970/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΕφΠειρ 78/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΑθ 637/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΣυμβΠλημΑθ 970/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- Εφ Θεσ 1797/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 1957/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΠεντΕφΑθ 268/2018, διαθέσιμο στην https://hcba.gr/wp-content/uploads/2018/10/%CE%A0%CE%B5%CE%BD%CF%84%CE%95%CF%86%CE%9A%CE%B1%CE%BA%CE%91%CE%B8-268_2018.pdf, novacriminalia, τ. 4/2018, σελ. 9 επ.

- ΑΠ 420/2018, ΠραξΛογΠΔ 4/2018, σελ. 899
- ΠεντΕφΑθ 575/2018, ΠοινΔικ 2018.866, με παρατηρήσεις Λ. Τσάκωνα
- ΑΠ 128/2018, Ποιν Δικ 11/2018, σελ. 1126
- ΕφΕυβ 2/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 233/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΑΠ 308/2019, διαθέσιμη στην <http://dikastis.blogspot.com/2019/03/3082019.html>
- ΑΠ 466/2019, Ποιν Δικ 3/2019, σελ. 333
- ΑΠΟλ 3/2019, διαθέσιμη στην <http://www.areiospagos.gr>, Ποιν Δικ 5/2019, σελ. 594
- ΑΠ 1232/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΔιοικΠρΠειρ Α439/2019, διαθέσιμη στο <https://www.etheemis.gr/nomologia/2019/09/03>